

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง
อันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม

กรณีศึกษา : อำเภออุทัยและอำเภอท่าเรือ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดุษฎี ทายตะคุ หัวหน้าโครงการและผู้วิจัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัยชนะ แสงสว่าง ผู้วิจัย

สถาบันวิทยบริการ
เสนอต่อ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มีนาคม 2543
สงวนลิขสิทธิ์

ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	
	1.1 ความเป็นมาของโครงการ	1
	1.2 วัตถุประสงค์	2
	1.3 ขอบเขตของการวิจัย	2
	1.4 วิธีดำเนินการศึกษา	2
	1.5 ประโยชน์ของการวิจัย	5
2	แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	
	2.1 การตั้งถิ่นฐานและทฤษฎีแหล่งชุมชน	7
	2.2 การพัฒนาและรูปแบบการพัฒนาย่านอุตสาหกรรม	9
	2.3 กระบวนการทันสมัยของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ณ ประเทศกำลังพัฒนา	13
	2.4 เครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาชุมชนและเมืองจากกระบวนการอุตสาหกรรม	19
	2.5 ปรัชญาเศรษฐกิจศาสตร์ชาวพุทธ	27
	2.6 การเกิดหมู่บ้านและเมืองในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และการเปลี่ยนแปลง ในชุมชนหมู่บ้านภาคกลางของประเทศไทย	35
3	นโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในประเทศไทย	
	3.1 นโยบายระดับชาติในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม	44
	3.2 นโยบายระดับจังหวัดในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม	46
4	ลักษณะการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม และการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษา	
	4.1 ลักษณะพื้นที่ และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	53
	4.2 ลักษณะพื้นที่และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในอำเภออุทัย	62
	4.3 ลักษณะพื้นที่และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในอำเภอท่าเรือ	66
	4.4 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในอำเภออุทัย	68
	4.5 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในอำเภอท่าเรือ	84

5	ผลการศึกษา	
5.1	ทฤษฎี แบบจำลอง และความเป็นจริงในการพัฒนาอุตสาหกรรม	89
5.2	การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง อันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม	101
5.3	ผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะความเป็นเมืองด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีต่อคุณภาพชีวิตประชากร	111
5.4	สรุปผลการศึกษา	124
	บรรณานุกรม	126
	ภาคผนวก	
	ก. แบบสังเกตการณ์ สภาพเศรษฐกิจ-สังคม	128
	ข. แบบสังเกตการณ์ สภาพกายภาพ	129
	ค. แบบสอบถามสภาพการตั้งถิ่นฐาน	130
	ง. คณะทำงานวิจัย	131

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	โครงการที่ควรลงทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	50
2	โครงสร้างการผลิตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	58
3	การลงทุนภาคอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2525-2541	59
4	การกระจายตัวของการลงทุนภาคอุตสาหกรรม พ.ศ.2541	60
5	ลักษณะการพัฒนาสังคมเมืองตามเครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาจาก กระบวนการอุตสาหกรรม ค.ศ.1974 และ 1994	95
6	Share ของ GDP และคนทำงานในภาคการผลิตทางเศรษฐกิจของประเทศ พัฒนาอุตสาหกรรมในเอเชีย ค.ศ.1994	99
7	ลักษณะการพัฒนาสังคมเมืองตามเครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาจากกระบวนการ อุตสาหกรรมในเอเชีย ค.ศ.1974, 1994	100
8	ความหนาแน่นประชากรเขตเมืองและเขตชนบทในพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2533, 2538, 2541	112
9	การเติบโตของจำนวนประชากรและแรงงานในพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2536 และ 2541	113
10	จำนวนประชากรอายุเกิน 13 ปีที่มีงานทำในรอบปี จำแนกตามอาชีพ พ.ศ.2533, 2538 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	115
11	มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมและรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรต่อปี พ.ศ.2533, 2538	116
12	จำนวนครัวเรือนนอกเขตเมืองจำแนกตามขนาดรายได้ต่อปี พ.ศ.2537	117
13	จำนวนและร้อยละของผู้มีงานทำจำแนกตามระดับการศึกษา พ.ศ.2541	120
14	การมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพของประชากร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2538	122

สารบัญแนบที่

แผนที่		หน้า
1	แสดงที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา	36
2	แสดงโครงการลงทุนด้านอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอันดับที่ 1	51
3	แสดงโครงการลงทุนด้านอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอันดับที่ 2, 3	52
4	แสดงเส้นทางน้ำและชุมชนเมืองในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	54
5	แสดงผังเส้นทางคมนาคมขนส่ง	55
6	แสดงจำนวนโรงงาน จุดตะเเบียน และจำนวนแรงงานในโรงงาน อุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	61
7	แสดงโครงการชลประทาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	63
8	แสดงระดับ และทิศทางการไหลของน้ำบาดาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	64
9	ชุมชนคลองสามง่าม วัดโคกช้าง และชุมชนใหม่ริมถนนสายหลัก อำเภออุทัย	69
10	อพาร์ทเมนท์เสริมเจริญ และ บ้านจัดสรรตำบลคานหาม อำเภออุทัย	76
11	ศูนย์กลางพาณิชย์กรรม เทศบาลตำบลธนู อำเภออุทัย	82
12	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง อำเภอท่าเรือ	86
13	แสดงการตั้งถิ่นฐานพักอาศัยแรงงานหนาแน่นในเกาะเมืองอยุธยา	109

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง อันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม กรณีศึกษา : อำเภออุทัย และ อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ดำเนินการมาจนบรรลุวัตถุประสงค์เป็นอย่างดี โดยได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงาน สถานประกอบการ ประชาชนในท้องถิ่น นักวิชาการ ข้าราชการ และนิสิต - นักศึกษา ดังจะได้กล่าวถึงด้วยความขอบคุณต่อไปนี้

ฝ่ายวิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุดสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (A I T) และ ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนักงานจังหวัด สำนักงานผังเมืองจังหวัด และสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กรมแผนที่ทหาร

ข้าราชการ สถานประกอบการ และประชาชนในท้องถิ่นอำเภออุทัย อำเภอท่าเรือ และอำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติ จิระกุล และ อาจารย์พนิต ภูจินดา

นิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะผู้วิจัย

พฤษภาคม 2543

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ได้มุ่งเน้นภาคอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดมาเป็นเวลาเกือบ 30 ปี นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515 - 2519) ด้วยการกำหนดเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างจังหวัด จวบจนกระทั่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 - 2529) และแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน (แผนฯ 8 2540 - 2544) ได้มีนโยบายอย่างแน่วแน่ในการลดความแออัดในสาขาการผลิตภาคอุตสาหกรรมของกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมออกไปเติบโต ณ บริเวณจังหวัดรอบนอกกรุงเทพมหานครมากยิ่งขึ้น เช่น จังหวัดสมุทรปราการ ปทุมธานี และ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความได้เปรียบในเรื่องที่ตั้ง แรงงาน และบริการพื้นฐาน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเคยเป็น "อู่ข้าวอู่น้ำ" แหล่งเกษตรกรรมสำคัญของประเทศได้กลายเป็นพื้นที่เป้าหมายของนักลงทุนอุตสาหกรรม ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เนื่องจากมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี และอยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นตลาดขนาดใหญ่ และประตูสำหรับการส่งออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

✓ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จึงได้เกิดขึ้นกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมากมาย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพกายภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น จากการเป็นชุมชนเมืองริมน้ำ มีศูนย์กลางอยู่ที่ตลาด วัด และโรงเรียน ซึ่งแวดล้อมด้วยนาข้าวกว้างไกลสุดลูกหูลูกตา ได้กลายมาเป็นกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มอาคารห้องเช่า บ้านจัดสรร กลุ่มตึกแถวแหล่งเจริญยนต์ ตลาดสินค้าเคลื่อนที่กระจุกกระจายไปตามถนนสายหลัก ซึ่งแวดล้อมไปด้วยทุ่งโล่งรอการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงในด้านลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองดังกล่าว เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอย่างปราศจากการวางแผนโดยรวม ซึ่งเป็นผลลัพธ์ประการหนึ่งจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย ทั้งการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เป็นปรากฏการณ์ของสังคมเมืองในประเทศไทยที่สมควรจะทำการศึกษา สืบรวจ และบันทึกไว้เพื่อเป็นฐานของการพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาการวางแผนชุมชนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษานโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย และแนวคิดที่ส่งเสริมให้เกิดนโยบายดังกล่าว รวมทั้งแนวคิดอื่นต่อการพัฒนาสังคมเมืองจากกระบวนการอุตสาหกรรม ตลอดจนแนวคิดของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ในอันที่เป็นฐานความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ และเป็นแนวคิดเปรียบเทียบเพื่อการสร้างกระบวนการทัศน์สำหรับอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง อันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม

2. เพื่อสำรวจศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองดั้งเดิม ซึ่งมีฐานการพัฒนาจากภาคเกษตรกรรม และศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองใหม่ ซึ่งเติบโตขึ้นจากการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงลักษณะสิ่งแวดล้อมกายภาพที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนดั้งเดิม และชุมชนอุตสาหกรรม

3. เพื่อวิเคราะห์คุณภาพชีวิตประชากร และคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองจากฐานการผลิตภาคเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยทั้งการวิจัยเอกสาร และการวิจัยเชิงสำรวจในระดับชุมชนเมือง (Urban Community) ทั้งที่เป็นชุมชนดั้งเดิม และชุมชนอุตสาหกรรม โดยเลือกพื้นที่ศึกษา 2 อำเภอของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ อำเภออุทัย และ อำเภอท่าเรือ ซึ่งเป็นพื้นที่มีลักษณะตรงตามเกณฑ์ที่ต้องการ กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนเมืองดั้งเดิมริมน้ำที่พัฒนามาจากฐานการผลิตภาคเกษตร และมีชุมชนเมืองที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อเนื่องอย่างเห็นได้ชัด

1.4 วิธีดำเนินการศึกษา

ก. กรณีศึกษา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นกรณีศึกษาที่จะให้ภาพของปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรมได้อย่างชัดเจน จากการเป็นหมู่บ้านและชุมชนริมแม่น้ำลำคลองในท่ามกลางพื้นที่เกษตร มาเป็น

ชุมชนเมืองริมเส้นทางคมนาคมทางบก อันได้แก่ เส้นทางรถไฟ และเส้นทางหลวง ตลอดจนเส้นทางถนนสายหลักและสายรองในเมือง ทั้งใกล้และไกลจากย่านอุตสาหกรรมซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐที่ประสงค์ให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่รองรับการเติบโตและลดความแออัดของอุตสาหกรรมในกรุงเทพมหานคร ดังนั้น จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งดึงดูดแรงงานอพยพเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก จนก่อให้เกิดการเติบโตของชุมชนเมืองต่าง ๆ ทั้งชุมชนเมืองศูนย์กลางเดิม และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่กระจายตัวไปตามถนนสายสำคัญ ๆ ของจังหวัด โดยจะเห็นได้ชัดเจนในเขตอำเภอเมือง อำเภอบางปะอิน อำเภอเสนา อำเภอท่าเรือ อำเภออุทัย และอำเภอมั่นขวัญน้อย

สำหรับอำเภอท่าเรือ และอำเภออุทัย มีความเด่นชัดในลักษณะและขนาดของการตั้งถิ่นฐานทั้งแบบดั้งเดิมริมแม่น้ำป่าสักในอำเภอท่าเรือ และริมคลองสามง่ามในอำเภออุทัย อันนับได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่มน้ำล้นคลองที่อุดมสมบูรณ์ และการตั้งถิ่นฐานใหม่ริมเส้นทางหลวงในย่านอุตสาหกรรม ซึ่งลักษณะการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานใหม่เหล่านั้นมีการเกาะกลุ่มไม่กระจัดกระจายในบริเวณกว้าง จึงช่วยให้การสำรวจ สอบถาม และเก็บข้อมูลอื่น ๆ เป็นไปอย่างไม่มีอุปสรรค อีกทั้งปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานชุมชนในสองอำเภอนี้ก็เป็นไปอย่างชัดเจนว่าเป็นอิทธิพลจากการแปรเปลี่ยนภาคการผลิตจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม มิได้มีปัจจัยอื่น เช่น การเป็นเมืองท่องเที่ยว การเป็นเมืองพักอาศัยบริวารของกรุงเทพมหานคร การเป็นเมืองศูนย์กลางราชการ หรือการเป็นเมืองศูนย์กลางการบริการที่จะทำให้ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานอันเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมด้อยความสำคัญลงไป

การตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในอำเภออุทัย และอำเภอท่าเรือ ที่นำมาเป็นกรณีศึกษา นั้น จึงเป็นผลมาจากการคำนึงถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตภาคเกษตร มาเป็นอุตสาหกรรมเป็นเกณฑ์

ข. การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้มีลักษณะดังต่อไปนี้

ลักษณะแรก เป็นข้อมูลในลักษณะการบรรยาย อธิบายความ เช่น ข้อมูลของลักษณะการตั้งถิ่นฐานริมน้ำแบบดั้งเดิม และข้อมูลนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมและแผนการลงทุนจากเอกสารนโยบายและแผนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานจังหวัด, อุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลักษณะที่สอง เป็นข้อมูลในลักษณะตัวเลข สถิติ เช่น ตัวเลขสถิติของประชากร แรงงาน การศึกษา ในช่วงปีล่าสุดแล้วย้อนหลังไป 5 ปี 10 ปี หรือ 20 ปี ซึ่งได้จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่เก็บบันทึกไว้ในสำมะโนประชากรและเคหะ 2533 สมุดรายนงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2538 และ 2541 และรายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 4 พฤศจิกายน 2541 นอกจากนี้ ยังได้สถิติประชากรเมือง แรงงานภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ตลอดจนรายได้ประชาชาติต่อหัวประชากร และเครื่องบ่งชี้การพัฒนาสังคมในระดับประเทศในช่วงปี ค.ศ.1974 และ 1994 จากเอกสารของธนาคารโลกที่บันทึกไว้เมื่อ เมษายน ค.ศ.1996 รวมทั้ง สถิติรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวม และแรงงานในภาคการผลิตต่าง ๆ ของปี ค.ศ.1994 จากสหภาพการค้าของฮ่องกง ซึ่งเผยแพร่ในหนังสือของ Tocquer. (1998) เรื่อง Service Asia : How the Tigers Can Keep Their Stripes.

ลักษณะที่สาม เป็นข้อมูลในลักษณะแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งเป็นข้อมูลปีล่าสุด พ.ศ.2541 จากสำนักงานผังเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรมแผนที่ทหาร

ลักษณะที่สี่ เป็นข้อมูลในลักษณะคำบอกเล่าจากการสัมภาษณ์ พร้อมรูปภาพของสภาพการณ์ของการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองต่าง ๆ ที่ได้จากการออกสำรวจในเดือนสิงหาคม และธันวาคม พ.ศ.2542 โดยได้รับความร่วมมือจากนิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง และเจ้าของกิจการ ตลอดจน ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ตัวอย่างแบบสังเกตการณ์ เจาะลึก และแบบสอบถามได้ในภาคผนวก ก., ข., ค. สำหรับวิธีการออกสำรวจ สังเกตการณ์ และ เจาะลึกนั้น คณะผู้สำรวจอันประกอบด้วย อาจารย์ผู้วิจัยและนิสิตผู้ช่วยวิจัย ได้มีแผนที่ (base map) และ check list ในแบบสังเกตการณ์ เพื่อทำการบันทึกข้อมูลลงไปขณะที่เดินสำรวจในชุมชนต่าง ๆ ส่วนการสอบถามนั้นจะเป็นการพูดคุยตามแบบสอบถามเพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน วิธีชีวิตกับการใช้สอยพื้นที่ ตลอดจนสภาพการทำมาหากิน-เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน โดยมีการสอบถามในลักษณะ cluster sampling ในกลุ่มประชากรต่าง ๆ ได้แก่ ข้าราชการ เจ้าของกิจการเคหะชุมชน เจ้าของร้านค้าและกิจการธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนประชาชนทั่วไปในพื้นที่ อนึ่ง เนื่องจากความประสงค์ของแบบสอบถามมุ่งค้นหาข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น วิธีชีวิตกับการใช้สอยพื้นที่ สภาพเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน จึงมิได้นำข้อจำกัดของสถิติเชิงปริมาณมาเป็นเกณฑ์ในการออกสำรวจแต่อย่างใด

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากข้อมูลมีหลายลักษณะ จึงมีเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลไปตามธรรมชาติของแต่ละข้อมูล เช่น สถิติตัวเลข จะมีการเลือกข้อมูลตัวที่จะเป็นตัวบ่งชี้สถานการณ์ (indicators) แล้วทำการคำนวณให้เป็นสัดส่วนร้อยละ เพื่อจะได้มีฐานเป็นร้อยละซึ่งจะช่วยให้ภาพเปรียบเทียบเชิงปริมาณของตัวแปรต่าง ๆ หรือสหสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ เห็นได้ชัดเจนในตารางข้อมูล และการตีความ สำหรับผลในด้านคุณภาพของการตั้งถิ่นฐานได้วิเคราะห์ลักษณะองค์ประกอบ โครงสร้าง และหน้าที่ของชุมชน ตามเกณฑ์ทางด้านผังเมืองจากข้อมูลในแผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ ตลอดจนรูปถ่าย และบันทึกจากการสำรวจชุมชน ส่วนปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชุมชนได้มีการวิเคราะห์ ตีความจากข้อมูลเชิงบรรยายจากเอกสารต่าง ๆ และข้อมูลที่ได้จากการสอบถาม

ค. การนำเสนอผล

เพื่อให้ได้ภาพรวมของปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง การตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน จึงได้นำเสนอผลทั้งในรูปแบบของการบรรยายและตีความจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะตารางสถิติ กราฟพิคในแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และรูปถ่าย

1.5 ประโยชน์ของงานวิจัย

ก. การทบทวนทฤษฎีการพัฒนา และทฤษฎีความเป็นเมือง ซึ่งมีหลายแนวทางในงานวิจัยนี้ จะเป็นพื้นฐานที่ดีในการค้นหาปรัชญา และแนวคิดให้กับการพัฒนาเมืองขนาดกลางที่มีอยู่มากมายในประเทศไทยต่อไป

ข. การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหลายในงานวิจัยนี้ เป็นการบันทึกสถานการณ์ชุมชนเมืองในช่วงของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต จากการเน้นภาคเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในอันที่จะช่วยในการคาดการณ์ภาพอนาคตที่พึงประสงค์ของการพัฒนาภาคการผลิต และการพัฒนาเมือง ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและส่งผลต่อกันและกันทั้งในด้านดี และด้านร้าย

ค. กระบวนการวิจัย และผลของการวิจัย จะมีประโยชน์โดยตรงต่อการสะสมประสบการณ์ในสถานการณ์การพัฒนาชุมชนเมืองในประเทศไทย เพื่อการสร้างองค์ความรู้ในสาขาการวางแผนพัฒนาชุมชนเมือง ซึ่งจะเปิดสอนในหลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิตต่อไปในอนาคต.

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

โดยที่การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง อันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม กรณีศึกษา : อำเภออุทัย และอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับกระบวนการตั้งถิ่นฐานที่พัฒนามาจากความคิด - ความเชื่อตามแบบอย่างไทยในระยะแรกเมื่อเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ผูกยึดติดกับแม่น้ำในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย จากนั้นกระแสความเป็นตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่เทคโนโลยีทางการคมนาคม-ขนส่ง ด้วยเส้นทางรถไฟ เส้นทางถนนหลวงระหว่างจังหวัด ไปจนถึงการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เป็นฐานการผลิตเพื่อส่งออกตามความต้องการของตลาดโลก ดังนั้น แนวความคิด-ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย จึงมีทั้งส่วนที่เป็นของไทยและของตะวันตก อันได้แก่ แนวความคิดเรื่องการพัฒนา ทฤษฎีแหล่งชุมชน รูปแบบการพัฒนาย่านอุตสาหกรรม กระบวนการทันสมัยของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ณ ประเทศกำลังพัฒนา กระบวนการเป็นเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตลอดจนกระบวนการเป็นอุตสาหกรรมซึ่งจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจเพื่อจะได้เป็นฐานในการสร้างกระบวนการทัศน์สำหรับการศึกษาวเคราะห์กรณีศึกษา อันเป็นการตั้งถิ่นฐานที่ได้พัฒนามาตามความคิด-ความเชื่อไทย แล้วต้องเปลี่ยนแปลงไปตามครรลองของแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมตามแบบอย่างตะวันตก

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่อไปนี้อยู่บนฐานของความประสงค์เพื่อสืบหาสาเหตุของปรากฏการณ์ทั้งหลายดังกล่าว รวมทั้งเพื่อช่วยให้การอธิบายปรากฏการณ์และผลที่ตามมาเป็นไปอย่างกระจ่างชัดยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่โอกาสที่จะประเมินการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทยว่าอยู่ในขั้นตอนใด มีข้อคิดควรคำนึงอะไรที่จะทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองซึ่งเป็นที่ดำรงชีพ และภาพอนาคตใดเป็นภาพของการพัฒนาที่พึงประสงค์

2.1 การตั้งถิ่นฐาน และทฤษฎีแหล่งชุมชน

2.1.1 การตั้งถิ่นฐาน¹

การตั้งถิ่นฐาน หมายถึง การอยู่เป็นหลักแหล่งอันถาวรของกลุ่มสังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นผลรวมของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ เมื่อใช้เกณฑ์ทางด้านจำนวนและความหนาแน่นประชากร (ซึ่งตัวเลขจะแตกต่างกันไปตามแต่ละประเทศ) กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ (การเกษตร อุตสาหกรรม การค้า-บริการ) พื้นที่ปลูกสร้างอาคาร มาพิจารณาในการจำแนกการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ จะสามารถจำแนกได้ว่า การตั้งถิ่นฐานที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการค้า อุตสาหกรรม มีจำนวนและความหนาแน่นประชากรในขอบเขตพื้นที่ปลูกสร้างที่เกาะกลุ่มกันหนาแน่น ถิ่นฐานนี้สามารถเรียกได้ว่า ชุมชนเมือง และการตั้งถิ่นฐานที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร มีความหนาแน่นประชากรเบาบางซึ่งอยู่กระจายตัวในพื้นที่กว้างขวาง ถิ่นฐานนี้สามารถเรียกได้ว่า ชนบท

2.1.2 ปัจจัยส่งเสริมการขยายตัวของชุมชน²

ก. ผลผลิตทางการเกษตรต้องมีปริมาณมากพอที่จะค้าจนจำนวนประชากร ซึ่งเพิ่มขึ้นในเขตชุมชนเป็นจำนวนมาก ประชากรดังกล่าวอาจเป็นแรงงานเกษตรมาแต่เดิม แต่ได้อพยพเข้าไปทำงานในเมือง

ข. การใช้เครื่องจักรตามโรงงานในเขตชุมชน ต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก จึงได้เกิดย่านโรงงานและเขตที่อยู่อาศัยของคนงานที่มีความหนาแน่นสูง หรือไม่ก็มีการเดินทางไปทำงานระหว่างที่อยู่อาศัยและโรงงาน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเขตชุมชนทุกแห่งจะถือกำเนิดในลักษณะเช่นนี้ บางแห่งอาจเป็นจุดรวมสินค้าและวัตถุดิบเท่านั้น

ค. กิจกรรมค้าและการบริการซึ่งขยายตัวในชุมชน มีความต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก นับเป็นภาคเศรษฐกิจใหม่ที่เป็นตัวเร่งให้เขตชุมชนขยายตัว

ง. การพัฒนาการขนส่ง เพื่อนำอาหารและวัตถุดิบเข้ามาสู่เขตชุมชน และในขณะเดียวกันก็บรรทุกสินค้าอุตสาหกรรมไปสู่ลูกค้าทั่วไป การขยายตัวของชุมชนในรอบ 150 ปีที่ผ่านมา จึงขึ้นอยู่กับความเจริญทางการขนส่งตามลำดับ นับตั้งแต่การขนส่งทางน้ำ ทางรถไฟ รถยนต์ และเครื่องบินในปัจจุบัน

2.1.3 ทฤษฎีแหล่งชุมชน³

แนวความคิดของฟอน ทุเนน (Von Thunen) นั้น เมืองจะเกิดขึ้นในลักษณะ
เสมือนจุดศูนย์กลางของการเกษตร และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตสินค้าและบริการเลี้ยง
ประชากรภาคเกษตรกรรม โดยพื้นที่เพาะปลูกจะอยู่ล้อมรอบตัวเมืองซึ่งตั้งอยู่โดดเดี่ยว การผลิต
สินค้าอุตสาหกรรมอยู่ที่ศูนย์กลางเท่านั้น ผลิตแล้วส่งไปขายยังเขตเกษตรกรรมรอบตัวเมือง ใน
ทางกลับกันเขตเกษตรกรรมก็ส่งผลผลิตมาเลี้ยงประชาชนในเขตอุตสาหกรรมเมือง

นักทฤษฎีต่อมาได้เสริมทฤษฎีนี้ว่า ศูนย์กลางเกษตรดังกล่าวนี้ ภายหลังจาก
ค่อย ๆ ขยายตัวใหญ่ขึ้น เพราะมีการติดต่อกับศูนย์กลางอื่น ๆ กิจกรรมในเมืองจึงมีความหลากหลาย
ขึ้น รวมทั้งสิ่งบันเทิงเริงรมย์ต่าง ๆ เช่น โรงละคร โรงภาพยนตร์ พิพิธภัณฑ์ และสิ่งดึงดูด
ใจทางสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาในเมืองมากขึ้น ได้แก่ นักธุรกิจ กรรมกร ช่าง
ศิลปกรรม ข้าราชการของรัฐ ในทัศนะนี้ เมื่อเมืองขยายตัวมากขึ้น แหล่งอุตสาหกรรมจะขยายไป
อยู่ตามชานเมืองรอบศูนย์กลางใหญ่

สำหรับ คริสตอลเลอร์ (Walter Christaller) ใช้คำว่า แหล่งชุมชน (Central
place) แทนเมือง โดยแหล่งชุมชนเหล่านี้มีหลายขนาด และหน้าที่ก็แตกต่างกันออกไป ซึ่งอย่าง
น้อยจะประกอบด้วย

- ก. ระดับ 1 แหล่งชุมชนในลักษณะหมู่บ้านเล็ก ๆ (hamlets)
- ข. ระดับ 2 แหล่งชุมชนในลักษณะหมู่บ้านขนาดใหญ่ (village)
- ค. ระดับ 3 แหล่งชุมชนในลักษณะเมืองขนาดเล็ก ซึ่งเกิดจากเมื่อหมู่บ้าน

เจริญเติบโต มีกิจกรรมในอาณาบริเวณมากขึ้น มีคนอยู่มากขึ้น

- ง. ระดับ 4 แหล่งชุมชนในลักษณะเมืองขนาดใหญ่

โดยแหล่งชุมชนระดับต่าง ๆ เหล่านี้ อาจมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตาม
ลักษณะหน้าที่ ขนาด และอิทธิพลต่อกันที่แตกต่างกันในพื้นที่

3 ประพันธ์ เสวตนันท์. เรืองเดิม. หน้า 72 - 75.

2.2 การพัฒนา และรูปแบบการพัฒนาย่านอุตสาหกรรม

2.2.1 การพัฒนา (development)⁴

เมื่อนักวิชาการในกลุ่มประเทศอาฟริกา เอเชีย และละตินอเมริกา กล่าวถึง 'การพัฒนา' เขาจะหมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงหลัก ๆ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกัน ในอันที่จะก่อรูปเป็นคำจำกัดความของแนวความคิด ดังนี้

ก. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (Economic transformation) ในทิศทางของการเลี้ยงตัวเองและมีการเพิ่มผลผลิตระดับชาติอย่างรวดเร็ว ด้วยการเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ของภาคการผลิตอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นศักยภาพสำคัญในการเติบโตของประเทศนั้นในอนาคต

ข. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social transformation) ในทิศทางของการกระจายรายได้ที่เป็นไปอย่างมีความทัดเทียมกันมากยิ่งขึ้น โดยมีการแพร่กระจายของการเข้าถึง 'บริการทางสังคม' เช่น การศึกษา บริการสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย การพักผ่อนหย่อนใจ และการมีส่วนร่วมในการเมืองระดับตัดสินใจ

ค. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural transformation) จากการมีบทบาทโดดเด่นจนเป็นภาพลักษณ์ของชาติ โดยหมู่ชนชั้นสูง (elites) ในสังคม ก็ได้มีการปรากฏขึ้นของกลุ่มวัฒนธรรมใหม่ซึ่งมีภาพลักษณ์ของตัวเองอันเคยถูกกีดกันว่าต่ำศักดิ์ของชนชั้นรองที่ใช้แรงงาน

ผลจากการพัฒนาซึ่งมาจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถเห็นได้จากการกระจายตัวในพื้นที่ของประชากร การเติบโตของเมือง และการขยายตัวของผู้อยู่อาศัยของชาวชนบทเข้าสู่เมือง การเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของเมือง การเคลื่อนย้าย และการสกัดกั้นกลุ่มแรงงานจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับนานาชาติ การเคลื่อนย้ายทุนของนักลงทุนต่างประเทศเข้าสู่โครงสร้างอำนาจท้องถิ่น การเติบโตขององค์กรภาครัฐที่จะเข้ามาบริหารการแทรกแซงจากภายนอกประเทศ และสภาพการณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะการบริโภคที่แปรเปลี่ยนไปเนื่องจากการแพร่เข้ามาของรูปแบบวัฒนธรรมนานาชาติในศูนย์กลางการค้าและบริการต่าง ๆ เป็นต้น

4 Portes Alejandro. 'On the Sociology of National Development : Theories and Issues. In Janet Abu-Lughod and Richard Hay, Jr. (eds.) Third World Urbanization. Maaroufa Press, Inc., Chicago. 1977 p. 109. 125-126.

การพัฒนาไม่ใช่วิวัฒนาการ⁵ (evolution) ซึ่งเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย ค่อยเป็นค่อยไปอันเกิดจากภายในสังคมนั้น ๆ เอง การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดขึ้นโดยองค์การที่จัดตั้งขึ้น ซึ่งองค์การนี้จะทำหน้าที่กำหนดนโยบายและการพัฒนาภายในประเทศ การพัฒนายอมรับอิทธิพลจากภายนอกและจะต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงจากภายในในแง่ที่ว่านโยบายและแนวทางพัฒนาอาจเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนามักก่อให้เกิดคลื่นของการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ (innovations) ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สถาบัน และอื่น ๆ คลื่นของการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสิ่งต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงอาจจะมาในรูปความรู้ทางวิชาการในด้านการผลิตหรือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ประเพณี วัฒนธรรม การเกิดอุตสาหกรรมใหม่ ๆ เกิดองค์การทางด้านอุตสาหกรรม และด้านสังคม เป็นต้น การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมีผลซึ่งกันและกัน ที่สำคัญที่สุดนั้น การเปลี่ยนแปลงจะต้องมีการยอมรับและนำไปใช้ในสังคม มิฉะนั้นแล้วการเปลี่ยนแปลงก็จะมีประโยชน์อะไรเลย

ขั้นตอนของการพัฒนาตามทฤษฎีความจำเป็นเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาค มีดังนี้⁶

ก. ระยะแรกของระบบเศรษฐกิจจะเป็นแบบพึ่งตัวเองได้แบบพอกินพอใช้ มีการลงทุนและการค้าน้อย ประชากรทำการเกษตรทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ ส่วนที่ตั้งแหล่งผลิตก็แล้วแต่การกระจายตัวของทรัพยากรธรรมชาติ

ข. ระยะต่อมา มีการปรับปรุงด้านการขนส่ง ทำให้ภาคมีการค้าและระดับความชำนาญชำนาญมากขึ้น (specialization) เกิดอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งแน่นอนว่าแหล่งวัตถุดิบมาจากสาขาเกษตรกรรม

ค. ระยะนี้การเกษตรเจริญขึ้น มีการผลิตพืชผลมากขึ้น

ง. เมื่อประชากรมากขึ้น และเกิดภาวะผลตอบแทนในภาคเกษตรลดน้อยลง ทำให้ภาคต้องหันเหไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม วัตถุดิบในระยะแรก ๆ มาจากภาคเกษตร ป่าไม้ ผลผลิตอาจเป็นการแปรรูปสินค้าเกษตร เครื่องเฟอร์นิเจอร์ สิ่งทอ เป็นต้น ขั้นต่อไปเมื่ออุตสาหกรรมมีมากขึ้น ก็จะมีการหาแหล่งพลังงานมาเพิ่มเติม

5-6 ประพันธ์ เสวตนันท์. เศรษฐศาสตร์ภูมิภาค. สำนักพิมพ์ดวงกมล 2520. หน้า 149-159.

จ. ระยะเวลาสุดท้ายของการพัฒนา ภาคจะหันไปหาอุตสาหกรรมบริการ ผลิตสินค้าส่งออกไปยังภาคที่ด้อยความเจริญกว่า

มีความคิดโต้แย้งทฤษฎีนี้โดย นอร์ธ (Douglass C. North) ว่า แบบจำลองของทฤษฎีนี้อาจเป็นจริงในยุโรปเท่านั้น และเขาก็ได้คิดแบบจำลองขึ้นโดยใช้ประสบการณ์ในสหรัฐอเมริกา จึงมีข้อแม้ว่าประเทศอื่น ๆ ที่จะนำไปใช้จะต้องมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม-ทุนนิยม หน่วยผลิตต้องการทำอะไรให้ได้มากที่สุด และที่สำคัญนั้นปัจจัยการผลิตจะต้องเคลื่อนไหวไปมาได้ระหว่างภาค

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาคเจริญเติบโตตามความคิดนี้คือ สินค้าออก กลุ่มของสินค้าออกของภาครวมเรียกว่า ฐานการส่งออก ในระยะแรก ๆ อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกจะต้องแยกออกจากอุตสาหกรรมเพื่อการบริโภคภายในอย่างชัดเจน ในแง่บทบาทของการส่งออกในการทำให้เกิดเมือง (nodal centers) นั้น อาจเป็นไปได้ตามทฤษฎีแหล่งชุมชนของ ฟอน ทุเนน (Von Thunen) และ วอลเตอร์ คริสตอลเลอร์ (Walter Christaller) เมื่อการขยายตัวทำให้เกิดเมืองขึ้นแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นตามมาด้วย เช่น การพัฒนาความสะดวกสบายต่าง ๆ เพื่อให้การผลิตและการจำหน่ายมีประสิทธิภาพขึ้นจากเดิม การธนาคาร คนกลาง การขายส่ง หรือบริการทางธุรกิจต่าง ๆ เมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการส่งออกมาถึงจุดหนึ่ง จะมีการนำอุตสาหกรรมหนัก เช่น อุตสาหกรรมเหล็กกล้า อุตสาหกรรมสินค้าประเภททุนเข้ามา มีบทบาทพร้อมด้วย และอาจเป็นไปได้ว่าความเจริญนี้อาจลดลงก็ได้ เนื่องจากสินค้าส่งออกของภาคไม่เป็นที่ต้องการของตลาดอีกต่อไป หรือได้มีการใช้ทรัพยากรหรือวัตถุดิบที่จำเป็นในการผลิตหมดสิ้นไปแล้ว แต่ถ้าเหตุการณ์นี้ไม่เกิดขึ้นการพัฒนาอุตสาหกรรมจะเจริญเติบโตต่อไปด้วยการลงทุนที่เพิ่มมากขึ้น

สำหรับลำดับขั้นตอนของการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันที่มีการเคลื่อนย้ายทุนในประเทศต่าง ๆ ของโลกอย่างรวดเร็วนั้น ได้มีผู้สรุปขั้นตอนพัฒนาการเศรษฐกิจไว้ดังนี้

7 Cor Dijkgraaf. 'The Collapse of the Real Estate Sector in Indonesia'. การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง The Economic Crisis : The Real Estate Market and Urban Development. กุมภาพันธ์ 2541.

- ก. ขั้นตอนที่ 1 เป็นระยะของเกษตรกรรมแบบพึ่งตัวเอง ระดับท้องถิ่นทั่วไป
- ข. ขั้นตอนที่ 2 มีส่วนเกิน (surplus) ของผลผลิตเกษตรมากพอ จึงส่งไปขายได้เงินมาพัฒนาเครื่องมือทางอุตสาหกรรม เพื่อแปรรูปส่วนเกินของผลผลิตเกษตร จึงเกิดอุตสาหกรรมเพื่อการบริโภคในท้องถิ่น
- ค. ขั้นตอนที่ 3 อุตสาหกรรมได้พัฒนาขึ้นมาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกในการสร้างฐานการส่งออกนี้ ได้รับการสนับสนุนทั้งจากนักลงทุนระดับชาติ และระดับนานาชาติ
- ง. ขั้นตอนที่ 4 อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี จึงเกิดการพัฒนาศรษฐกิจภาคบริการขึ้น เช่น การธนาคาร การเงิน การท่องเที่ยว ซึ่งก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในด้านการลงทุนในลักษณะหลายชาติ (multinational investment)

2.2.2 รูปแบบการพัฒนาย่านอุตสาหกรรม⁸

รูปแบบการพัฒนาย่านอุตสาหกรรม มีกระบวนการพัฒนา 4 ขั้นตอน กล่าวคือ

ก. ขั้นตอนที่ 1 ย่านอุตสาหกรรมริมเส้นทางน้ำ (Waterfront Districts)

โรงงานอุตสาหกรรมในระยะแรกเริ่ม มักจะกระจายตัวตามริมแม่น้ำ เนื่องจากการได้ประโยชน์นำปการจากแม่น้ำ โดยเริ่มจากการใช้พลังไอน้ำ พลังน้ำ ให้เครื่องจักรทำงานในการผลิตสินค้า ตลอดจนการใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งวัตถุดิบ และสินค้า แม้ต่อมาจะหันมาใช้พลังงานจากถ่านหิน ย่านอุตสาหกรรมริมน้ำก็ยังเจริญเติบโตต่อไป เนื่องจากการขนส่งถ่านหินซึ่งมีน้ำหนักมากโดยทางน้ำนั้นมีความสะดวกและมีค่าขนส่งถูกกว่า

ข. ขั้นตอนที่ 2 ย่านอุตสาหกรรมริมเส้นทางรถไฟ (Railroad Districts)

เมื่อการพัฒนาเทคโนโลยีการคมนาคมทางบกด้วยเส้นทางรถไฟเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อเชื่อมแหล่งวัตถุดิบ พลังงาน ย่านอุตสาหกรรมริมน้ำ และแหล่งชุมชนซึ่งเป็นตลาดสำคัญในการจำหน่ายสินค้า จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่ตั้งย่านอุตสาหกรรมจากบริเวณริมน้ำมาสู่บริเวณริมเส้นทางรถไฟ ซึ่งช่วยให้ต้นทุนการผลิตลดลง

ค. ขั้นตอนที่ 3 ย่านอุตสาหกรรมริมถนนหลัก (Highway Districts)

การพัฒนาเทคโนโลยีการคมนาคมทางบกด้วยเส้นทางถนน ในคริสต์ศตวรรษ

8 Northam, R.M. Urban Geography. New York : Wiley 1979.

ที่ 20 ก่อให้เกิดความคล่องตัวอย่างมากทั้งในด้านการขนส่ง และการเลือกที่ตั้งโรงงาน กับทั้งมีการใช้พลังงานไฟฟ้า (แทนถ่านหิน) ทำให้บริเวณริมถนนสายหลักเป็นที่น่าสนใจในการลงทุนอุตสาหกรรม และคลังสินค้า ดังนั้นจึงเกิดย่านอุตสาหกรรมริมถนนหลักในย่านชานเมืองและรอบนอกของเมืองที่มีระบบทางหลวงที่ดี ซึ่งจะเอื้อต่อการขนส่งวัตถุดิบ สินค้า ตลอดจนพนักงาน และคนงานที่สามารถเดินทางได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

ง. ขั้นตอนที่ 4 ย่านอุตสาหกรรมที่ได้รับการวางแผน

(Planned Industrial Districts)

ความคิดในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม (Industrial Estates) ได้เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อวางแผนการจัดการบริการพื้นฐาน และการใช้ที่ดินให้กับอุตสาหกรรมที่จัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มในบริเวณเดียวกัน เพื่อประโยชน์ร่วมกันในการประกอบการอุตสาหกรรมและลดผลกระทบตลอดจนความเดือดร้อนรำคาญแก่ชุมชนที่อยู่อาศัยโดยรอบ ความคิดในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมาก ทั้งจากภาครัฐ และภาคเอกชน

2.3 กระบวนการทันสมัยของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ณ ประเทศกำลังพัฒนา⁹

การพัฒนาพื้นที่ (Spatial Development) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่ทำงานในระบบของภูมิภาคเพื่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและลักษณะของการจัดระเบียบในพื้นที่ของสังคมหนึ่ง ๆ การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมกายภาพดังกล่าวคือ ผลลัพธ์ของการแพร่กระจายของนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งระบบคุณค่า (values) ทักษะคติ (attitudes) และองค์ประกอบทางรูปธรรมของ 'ความทันสมัย' (modernity) ซึ่งได้แพร่กระจายลงในพื้นที่โดยกลุ่มประชากรที่มีการปรับเปลี่ยนมาต่างต่างนานา แล้วได้มีการเชื่อมโยงกันในพื้นที่ของระบบสังคมซึ่งเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่

9 Edward W. Soja, and Richard J. Tobin. 'The Geography of Modernisation : Paths, Patterns and Processes of Spatial Change in Developing Countries. In Third World Urbanization. Janet Abu-Lughod and Richard Hay, Jr. eds. Maaroufa Press, Inc., Chicago, 1977. P. 155-158.

ความทันสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ปรากฏออกมาในลักษณะของการมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการแพร่กระจายนวัตกรรมร่วมสมัย เช่น การเปิดการค้าเสรี โดยมีอุตสาหกรรมเป็นภาคการผลิตสำคัญในการลงทุนของโลก ซึ่งผูกพันกับการใช้เทคนิควิทยาการใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต และส่งผลให้เกิดลักษณะของการจัดระเบียบในพื้นที่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปของระบบคุณค่าทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้พื้นที่ทั้งในชุมชนเมือง และชนบท การเปลี่ยนแปลงที่สังเกตเห็นได้เหล่านี้มีอยู่ในกระบวนการพัฒนา และโดยส่วนใหญ่มักจะสะท้อนออกมาในรูปแบบที่สืบเนื่องของการเบี่ยงเบนไปจากภาวะสมดุลที่คาดหวังไว้

การวิเคราะห์การพัฒนาในพื้นที่จึงมีรากฐานมั่นคงจากสมมุติฐานที่ว่า พื้นที่ (space) มีทั้งส่งผลกระทบต่อและส่งผลสะท้อนต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงในสังคม กระบวนการนี้ประกอบด้วย การอพยพ (migration) การเป็นเมือง (urbanisation) อุตสาหกรรม (industrialization) การแปรเปลี่ยนทางสังคม (social mobilization) และการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม (acculturation) สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขของการก่อรูปร่างของพื้นที่ เพื่อความสัมพันธ์ของมนุษย์ในพื้นที่ ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

2.3.1 กระบวนการเป็นเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม¹⁰

(Urbanisation and Social Change)

กระบวนการเป็นเมือง (urbanisation) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รวดเร็วในขนาดขอบเขตที่กว้างใหญ่ และหยั่งลึกลงไปในทุกส่วนของสังคม เช่น สังคมมนุษย์เราได้แปรเปลี่ยนจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมนั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกแง่มุมของชีวิตสังคม การตั้งสายใยของความสัมพันธ์ออกไปจากขอบเขตของความเป็นครอบครัวแล้วสร้างลักษณะของความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปเป็นอย่างมากในลักษณะวัตถุประสงค์ และความต้องการ (demands) การศึกษาถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความต้องการในเมือง และในการอุตสาหกรรม การเมืองเข้าครอบครองพื้นที่ที่แตกต่างไปจากแต่ก่อน ด้วยผู้เข้าร่วมใหม่ ๆ กฎเกณฑ์ใหม่ และวัตถุประสงค์ใหม่ โดยสรุปกระบวนการเป็นเมืองก่อให้เกิดระบบคุณค่า (urban values) ใหม่ ความต้องการ (urban demands) ใหม่ ตลอดจนสถาปนาสังคม (urban institutions) ใหม่ รวมทั้งรูปร่างของเมืองในลักษณะใหม่ด้วย (city forms)

10 Reissman, Leonard. The Urban Process : Cities in Industrial Societies. Collier-Macmillan Limited London. 1966. Pp. 154-156.

2.3.2 กระบวนการเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)¹¹

กระบวนการเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งในทฤษฎีของเมือง (urban theory) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นขนานกันไประหว่างการพัฒนาในโลกตะวันตกที่พัฒนาแล้ว และในประเทศกำลังพัฒนา กระบวนการเป็นอุตสาหกรรมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเภทและรูปร่างของเมืองอย่างสำคัญ

กระบวนการเป็นอุตสาหกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในขนาดกว้างใหญ่ ได้เท่ากับกระบวนการพัฒนาเมือง หรืออีกนัยหนึ่ง กระบวนการเป็นอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองได้อย่างกว้างขวาง โดยเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนฐานการผลิตทางเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมซึ่งพึ่งพาที่ดิน มาเป็นอุตสาหกรรมซึ่งพึ่งพาโรงงาน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเช่นนี้ได้ยังผลให้เกิดศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจใหม่ การรวบรวมทุน และโครงสร้างการให้กู้ รวมทั้งการจัดกลุ่มแรงงานใหม่ ๆ ตลอดจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งยวดในระบบการศึกษา โครงสร้างครอบครัว โครงสร้างสังคม ระบบคุณค่าและความเชื่อ (values and beliefs) การใช้จ่ายและแบบแผนการบริโภค (spending and consuming patterns)

กระบวนการเป็นอุตสาหกรรมจึงเป็นเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ของการพัฒนาเมืองที่สำคัญ และส่งผลต่อเนื่องไปยังการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งระบบคุณค่า ทศนคติ และพฤติกรรมอย่างกว้างขวางในกระบวนการเป็นเมือง ทั้งในโลกตะวันตก และในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา

2.3.3 การเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง¹² (The Emergence of a Middle Class)

ในการวิเคราะห์ทางด้านอุตสาหกรรม และการเติบโตของเมือง มักจะมีการประเมินผลที่ตามมาในด้านต่าง ๆ เช่น ความหนาแน่นประชากรซึ่งสูง การเติบโตในจำนวนประชากรที่รวดเร็ว มาตรฐานความเป็นอยู่ เคนการ บริการการขนส่ง และบริการพื้นฐานอื่น ๆ ซึ่งจะได้พบเสมอ ๆ ในการเติบโตของเมืองอันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม ที่ก่อให้เกิดการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วจนบริการพื้นฐานไม่สามารถรองรับได้ นี่คือสภาวะของ

11. Reissman. 1966. Pp. 175-176.

12. Reissman. 1966. Pp. 180-188.

ความขาดแคลนที่อยู่อาศัย สุขอนามัย ตลอดจนปัญหาการปรับตัวของผู้อพยพและปัญหาในการดูแลรักษาหลักปฏิบัติของการเข้าใช้สิ่งแวดลอมส่วนกลางในชุมชน สายใยแรงยึดโยงกับครอบครัวและหมู่บ้านที่เคยก่อให้เกิดเสถียรภาพในสังคมด้วยการทั้งให้กำลังใจและการตักเตือน แนะนำกันนั้นได้ถูกตัดขาด จึงทำให้เกิดความเสื่อมในสังคมเนื่องจากพฤติกรรมที่เสรีจนเกินขอบเขตของแต่ละปัจเจกของสังคมอุตสาหกรรมในช่วงเวลาดังนั้น ๗ ที่แรงยึดโยงใยและสำนึกร่วมในสังคมยังไม่เกิดขึ้น

ปัญหาทั้งหลายดังกล่าวจากการพัฒนาเมืองอันมีอุตสาหกรรมเป็นฐานการพัฒนานั้น เป็นภาระหนักในกระบวนการวิวัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนผลลัพธ์จากการตัดสินใจของมนุษย์ที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ นั้นเป็นที่ตระหนัก นั่นคือความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ของอำนาจการตัดสินใจของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย ทั้งโลกตะวันตกและประเทศด้อยพัฒนาตกอยู่ในสถานการณ์คล้ายคลึงกันคืออยู่ในขั้นตอนแรกเริ่มของการพัฒนา แม้จะมีบางประเทศได้พยายามพัฒนาโครงสร้างของอำนาจการตัดสินใจมานานหลายศตวรรษเพื่อจะทำให้องค์ประกอบการพัฒนาเมืองนี้สมบูรณ์ก็ตาม และแม้ในปัจจุบันก้าวเดินในเส้นทางนี้มีความรวดเร็วขึ้น แต่ก็ไม่อาจทำให้เกิดความสมบูรณ์เร็วขึ้นได้

กระบวนการพัฒนาเพื่อการปรากฏขึ้นของชนชั้นกลางในสังคม และภาวะการเป็นผู้นำสังคมในชนชั้นกลาง สามารถให้คำตอบแก่คำถามที่ว่า อะไรเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญที่ทำให้สังคมละทิ้งสภาพการณ์เกษตรกรรมที่ตนถูกขูดรีด เพื่อเข้ามาสู่การแสวงหาไขว่คว้าเป้าหมายที่ห่างไกล และไม่คุ้นเคยในสังคมใหม่ของตนอันมีลักษณะการพัฒนาเมืองไปในทิศทางอุตสาหกรรม กลุ่มชนชั้นกลางใหม่เป็นผู้ก่อให้เกิดการเรียกร้องและการเปลี่ยนแปลงที่ทำทลายโครงสร้างอำนาจปัจจุบัน ซึ่งมักจะประกอบด้วย เจ้าของที่ดินกับข้าทาสบริวาร หรือระหว่างเจ้าอาณานิคมกับผู้อยู่ใต้อาณัติ ดังปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในปัจจุบัน

ในโลกตะวันตก การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นหรืออีกนัยหนึ่ง การจัดชนชั้นในสังคมใหม่ ได้พัฒนาควบคู่มากับกระบวนการเป็นเมือง และเป็นองค์ประกอบสำคัญในทฤษฎีเกี่ยวกับเมือง (urban theory) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นพลังขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาต่อไป นี่เองที่กระบวนการเป็นเมืองและกระบวนการอุตสาหกรรมอันมีความหมายทางสังคมวิทยาได้

ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพของเมือง เมืองอุตสาหกรรมจะสนองตอบความต้องการของสังคมชั้นกลางที่เกิดจากเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม ชุมชนเมืองเป็นผลพวงของสังคมซึ่งเป็นมากกว่าเหตุและผลของแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ชุมชนเติบโตต่อไป

ประชากรส่วนใหญ่ไม่สามารถสังเกตเห็นถึงความหมายของกระบวนการอุตสาหกรรมได้อย่างแจ่มชัด จึงได้แต่มองภาพสมมุติของผลตอบแทนในอนาคต การยอมรับเพียงภาพลักษณ์ของอุตสาหกรรมอย่างปราศจากการเตรียมการวางแผนอย่างระมัดระวัง จึงมีแต่จะสร้างปัญหาต่าง ๆ ตามมา

ชนชั้นกลางจึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงวัฒนธรรมมนุษย์ว่าได้มีการพัฒนามาถึงอีกระดับหนึ่งของวิวัฒนาการถือเป็นความสำเร็จของกระบวนการอุตสาหกรรม ซึ่งได้มีที่ตั้งของอำนาจและสถานภาพใหม่ ในโลกตะวันตกชนชั้นกลางคือพ่อค้าและผู้ประกอบการทั้งหลาย ส่วนในประเทศด้อยพัฒนาองค์ประกอบและลักษณะของชนชั้นกลางมีความแตกต่างไปจากสิ่งที่ได้ปรากฏในโลกตะวันตก แม้ว่าหน้าที่ต่อสังคมและผลพวงจะคล้ายคลึงกันในระยะเริ่มแรก ในประเทศกำลังพัฒนาชนชั้นกลางซึ่งมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอคือ ครูและนักกฎหมาย ที่แสดงความเป็นผู้นำอย่างโดดเด่น แทนที่จะเป็นผู้ประกอบการซึ่งมีการศึกษาดีและความมั่นคงในทางเศรษฐกิจดังปรากฏในโลกตะวันตก

ขณะที่ชนชั้นกลางในประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบันมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องและต้องการเข้าควบคุมอำนาจรัฐ ชนชั้นกลางในโลกตะวันตกเรียกร้องและค้นหาเสรีภาพจากการควบคุมของรัฐ เป็นเรื่องที่น่าคิดว่า การเกิดขึ้นของชนชั้นกลางในประเทศด้อยพัฒนา มีความประสงค์ในการเข้ามามีอำนาจควบคุมรัฐอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยมีความต้องการการยอมรับจากอำนาจภายนอก และเขาต้องการทำให้ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของอุตสาหกรรมประสบความสำเร็จเพื่อเป็นการให้หลักประกันแก่นาคตของเขาเหล่านั้นเอง เท่านั้นหรือ?

2.3.4 การเกิดขึ้นของ 'ชาตินิยม'¹³ (The Rise of Nationalism)

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมเมืองอุตสาหกรรมโดยทั่วไป ความเป็น 'ชาตินิยม' (nationalism) เป็นลักษณะปรากฏที่เห็นได้ชัดเจนจนเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งในทฤษฎีความเป็นเมือง (theory of urbanism) ความเป็นชาตินิยมมีหน้าที่ต่อสังคมในอันที่จะผนึกกลุ่มคนเข้าด้วยกัน มีเป้าหมาย อุดมคติเดียวกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสมัครสมานในการประกอบกิจกรรม รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างถูกต้องตามกฎหมายอันจะเป็นผลตามมา ที่จะทำให้อายุเริ่มแรกของสังคมเมืองอุตสาหกรรมก้าวเดินพัฒนาต่อไป

ตามทัศนะของ Hans Kohn 'ชาตินิยม' เกิดขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมและชนชั้นกลางในสังคมตะวันตก สำหรับประเทศกำลังพัฒนาหน้าที่ในสังคมของ 'ชาตินิยม' ก็ได้เกิดขึ้นช้าร้อยโลกตะวันตก แม้ลักษณะที่เกิดขึ้นจากอุดมคติจะแตกต่างกันก็ตาม

เป็นความจริงหรือไม่ว่ามีเพียงส่วนน้อยในสังคมเท่านั้นที่ปรารถนาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประชากรเป็นจำนวนมากทั้งที่อยู่ระดับล่างสุดและสูงสุดในสังคม ปรารถนาที่จะยังเกาะเกี่ยวยึดโยงอยู่กับสิ่งที่เขาเหล่านั้นเคยเป็น แต่สำหรับชนชั้นกลางแล้วมีสิ่งดึงดูดใจให้ทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เพื่อที่จะเอื้อมไปถึงอำนาจใหม่และประสิทธิภาพแห่งอำนาจนั้น ในการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องมีอุดมการณ์ อันได้แก่ คำอธิบาย เหตุผล ความเชื่อที่ดี และยุทธวิธีสำหรับสังคมโดยส่วนรวม คำอธิบายซึ่งตอบสนองความต้องการนี้คือ ลัทธิความเป็นพวกพ้องเดียวกัน คือ 'ชาตินิยม' ความแตกต่างระหว่างเผ่าชน กลุ่มชน บั๊จเจก และท้องถิ่น จะถูกกลืนหายไปในการรักชาติโดยส่วนรวม ซึ่งกลายเป็นจุดสำคัญของการสร้างความสมัครสมานสามัคคีในกลุ่มสังคมอุตสาหกรรมซึ่งอพยพมาจากที่ต่าง ๆ กัน ลักษณะของอุดมการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เข้ามาแทนที่ชนบะประเพณี และความจงรักภักดีดั้งเดิมที่ไม่อาจปรับเปลี่ยนตามครรลองของสังคมใหม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ จริงหรือไม่ถ้าจะกล่าวว่า ลัทธิชาตินิยมที่ถูกปลุกเร้าขึ้นได้ทำลายความสมานฉันท์แบบดั้งเดิมลงไป แล้วสร้างความรักชาติแบบใหม่ที่กว้างขวางกว่า?

13 Reissman. 1966. Pp. 188-194.

ในโลกตะวันตก ลัทธิชาตินิยม เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับระบบคุณค่าในด้านดีของวัฒนธรรมตะวันตก คือ ประชาธิปไตย ความเสมอภาค และเสรีภาพ สิ่งเหล่านี้ มิได้เกิดโดยบังเอิญ แต่เป็นเพราะชนชั้นกลางต้องการทำลายแม่พิมพ์ของการปกครองรัฐด้วยระบบขุนนาง (aristocracy) อภิสิทธิ์ชน และการมีอำนาจสมบูรณ์อย่างไม่จำกัด (absolutism) ลัทธิชาตินิยมในประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกจึงได้เรียกร้องเสรีภาพเพื่อสร้างสรรค์สภาพเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งเป็นที่ต้องการแก่การเติบโตของสังคมเมืองอุตสาหกรรม โดยใช้เวลานานมากกว่าเสรีภาพจะมาสู่ชนชั้นคนงาน (working class)

2.4 เครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาชุมชนและเมืองจากกระบวนการอุตสาหกรรม และขั้นตอนของกระบวนการเป็นเมือง¹⁴

2.4.1 เครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาชุมชนและเมืองจากกระบวนการอุตสาหกรรม

ในการวิเคราะห์ชุมชนเมือง (urban analysis) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการพัฒนาเมืองด้วยอุตสาหกรรม (industrial urban development) ซึ่งมีขั้นตอนของความเป็นเมืองแตกต่างกัน ซึ่งจะมีตัวแปรหลัก 4 ประการดังได้กล่าวแล้ว คือ กระบวนการเป็นเมืองและการเติบโตของเมือง กระบวนการอุตสาหกรรม การเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง และการเกิดขึ้นของลัทธิชาตินิยม ชุมชนและเมืองเป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่ปรากฏในสภาพแวดล้อมกายภาพนี้ ได้พัฒนามาตามกระบวนการทางสังคมที่ซับซ้อน และผลลัพธ์นี้ก็ยังมีผลกระทบสืบเนื่องต่อไปอีก ดังนั้นในการทำความเข้าใจจำเป็นจะต้องกำหนดแนวความคิดในเชิงพัฒนาการเช่นเดียวกันกับที่สิ่งนั้นได้เข้ากระทำกับระบบรวมของสังคมให้เคลื่อนที่ไป โดยพยายามบ่งชี้ลักษณะเฉพาะในขั้นตอนการพัฒนา นั้น ๆ เนื่องจากชุมชนเมืองที่กระจัดกระจายของสังคมด้อยพัฒนาและสังคมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือสังคมเมืองมหานครต่างก็มีระยะของการพัฒนาที่เฉพาะตัวแตกต่างกัน ซึ่งจะมีขั้นตอนและเครื่องบ่งชี้ดังต่อไปนี้

ก. สถานภาพความเป็นชุมชน (urban status) เครื่องบ่งชี้สถานภาพความเป็นชุมชนคือ จำนวนประชากรประมาณ 100,000 คนที่อยู่ในเมือง จำนวนนี้มากพอที่จะแน่ใจได้ว่าปรากฏการณ์ของเมืองจะมีอยู่ในสังคม

14 Reissman. 1966. Pp. 197-234.

ข. สถานภาพทางอุตสาหกรรม (industrial status) ดังได้กล่าวแล้วว่า กระบวนการอุตสาหกรรมเป็นมากกว่าระบบการผลิตในโรงงาน (manufacturing) คือ จะรวมถึงสถาบันสังคม ความมุ่งหวังร่วมกันของสังคม ความเชื่อและทัศนคติที่เป็นของสังคมอุตสาหกรรม เครื่องชี้วัดอาจเป็นสัดส่วนร้อยละของผลผลิต (net domestic product) ซึ่งเกิดจากระบบโรงงาน รวมทั้งเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น จำนวนแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และนอกภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น

ค. การเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของชนชั้นกลาง (Prevalence of a Middle Class) เครื่องบ่งชี้ (middle class index) คือ รายได้ต่อหัวของชนชั้นกลาง ซึ่งจะใช้เป็นค่าประมาณที่จะแสดงพลังของชนชั้นนี้ในประเทศหนึ่งเทียบกับประเทศอื่น ๆ รวมทั้งสหสัมพันธ์ของรายได้กับระดับความพึงพอใจ

ง. การเป็นที่ยอมรับของความเป็นชาตินิยม (Prevalence of Nationalism) 'ชาตินิยม' และ 'ชนชั้น' มักจะขึ้นอยู่กับมิติทางจิตวิทยา หน้าที่ในสังคม และสัญลักษณ์ทางนามธรรม ซึ่งสังเกตและวัดได้จากพฤติกรรม ชาตินิยมเป็นสภาวะการมีแนวโน้มของพลังที่แสดงออกได้หลายทาง เครื่องชี้วัดอาจเป็นสัดส่วนร้อยละของผู้มีการศึกษา รู้หนังสือ (literate persons) ในจำนวนประชากรที่อายุ 15 ปีขึ้นไป การรู้หนังสือและการมีการศึกษาในที่นี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการเติบโตของ 'ชาตินิยม' เนื่องจากจะช่วยให้ประชากรมีความสามารถทางสติปัญญาที่จะทำความเข้าใจในคุณภาพนามธรรมนี้ได้ ถ้าชาตินิยมเป็นตัวกำหนดที่มีประสิทธิภาพสำหรับทัศนคติและพฤติกรรม ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขาเหล่านั้นที่จะสนองตอบด้วยการสามารถจินตนาการถึงความปึกแผ่นหนึ่งเดียว (unity) ของกลุ่มชนที่หลากหลายในชาติ ลักษณะนามธรรมเช่นนี้จะเข้าใจได้ยากในผู้รู้การรู้หนังสือ ผู้ซึ่งจะหยุดการรับรู้เพียงแค่อสภาพจริงที่ปรากฏเท่านั้น

2.4.2 ขั้นตอนของกระบวนการเป็นเมือง

กระบวนการเป็นเมืองไม่ใช่เป็นเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง จากการที่สังคมชนบทได้เคลื่อนไปในแนวเส้นเดียว ๆ เข้าสู่การก่อรูปร่างเป็นสังคมเมืองอย่างเต็มรูป มีทางเลือกมากมายที่เปิดทางเข้าสู่การเป็นเมือง บางสังคมเริ่มต้นกระบวนการเข้าสู่การเป็นเมืองด้วยการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมแล้วก็วิวัฒนาการสืบต่อมา สังคมอื่น ๆ ในระยะแรกเริ่มอาจถูกข่มด้วยการเติบโตของมหานครต่าง ๆ ซึ่งทำให้กระบวนการเกิดชนชั้นกลางหรือการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นช้าลง บางสังคมอาจยังคงเริ่มด้วยการสร้างอุดมคติของการเป็นพวกพ้องเดียวกัน (nationalistic ideologies) แล้วจึงจะเคลื่อนเข้าสู่อุตสาหกรรมและการพัฒนาเมือง แต่ละทางเลือกได้บรรทุก

เอาผลพวงของตนตลอดจนหนทางการพัฒนาภายในเวลาซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในอันที่จะเสริมสร้างลักษณะเฉพาะของสังคมที่มีอยู่ในกระบวนการพัฒนานั้น ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า เมืองทั้งหลายจะถูกมองว่าเป็นลักษณะกาฝาก (parasitic) หรือเป็นลักษณะก่อให้เกิด (generative) และกระบวนการเป็นเมืองก็มีใช้กระบวนการที่ต้องการให้สังคมดำเนินไปตลอดจนครบวงจรของการเปลี่ยนแปลง และกลายเป็นมหานครขนาดใหญ่ เนื่องจากพลังขับเคลื่อนของแต่ละสังคมแตกต่างกัน บางสังคมได้หยุดการพัฒนาความเป็นเมืองลงหลังจากที่ได้ดำเนินมาในช่วงเวลาอันสั้น แล้วก็หันกลับไปสู่ความล้าหลังอีก บางสังคมไม่ไปต่อให้ถึงการเป็นมหานคร แม้ว่าจะได้พัฒนาขึ้นมาจนมีลักษณะสังคมเมืองอุตสาหกรรมทุกประการ จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์นี้ยังไม่มีคำอธิบายโดยรวมที่สามารถสร้างความเข้าใจในแต่ละกรณี แต่ละประเทศได้ ขั้นตอนของการเป็นเมืองจึงมีได้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 แรกเริ่มความเป็นเมือง

ก. สังคมที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นเมือง (Underdeveloped Societies)

สังคมนี้เมื่อพิจารณาด้วยเครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาทั้งสิ้น จะพบว่า มีปรากฏในประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชใหม่ทั้งหลาย ซึ่งมักจะเป็นสังคมที่ยังอยู่ในขั้นตอนชนบทเกษตรกรรมในรูปแบบประเพณี เช่น สังคมเผ่า เมืองที่ปรากฏในประเทศเหล่านี้มักจะเป็นศูนย์กลางบริหาร เศรษฐกิจ เมื่อครั้งยังเป็นประเทศในอาณานิคม ตัวอย่างเช่น อินโดนีเซีย

ข. สังคมชาตินิยม (Nationalizing Societies)

สังคมนี้จะเปิดเส้นทางไปสู่การเป็นเมืองด้วยความเป็นชาตินิยม เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ เอลซัลวาดอร์ ตุรกี ซึ่งเริ่มมีการเกิดขึ้นของชนชั้นกลางที่เน้นความเป็นชาตินิยม แต่ยังไม่ผลของการพัฒนาเมืองหรืออุตสาหกรรมอย่างชัดเจน การพัฒนาลัทธิชาตินิยมในสังคมเหล่านี้จะตามมาด้วย ชนชั้นสูงระดับกลาง (middle class elite) ซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีการศึกษา และมักจะประกอบด้วย นักวิชาชีพ เช่น นักกฎหมาย ผู้นำทหาร และเจ้าของที่ดินรายเล็ก ๆ เมืองจะมีบทบาทสำคัญสำหรับประเทศเหล่านี้ แม้ว่าจะมีประชากรเพียงส่วนน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในชนบท เมืองจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูง และเป็นแหล่งกำเนิดของอำนาจ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางติดต่อระหว่างชนชั้นสูงทั้งหลาย และกับโลกกว้าง

ค. สังคมอุตสาหกรรม (Industrializing Societies)

บางสังคมเริ่มการพัฒนาด้วยการเติบโตทางอุตสาหกรรมมากกว่าจะไปเน้นที่ชนชั้นกลาง หรือความเป็นชาตินิยม หรืออีกนัยหนึ่งการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นในภาคเศรษฐกิจโดยมีการเน้นในโครงสร้างชนชั้น และอุดมคติทางการเมืองที่น้อยมาก ตัวอย่างของสังคมประเภทนี้คือ ประเทศอินเดีย และไทย การเสี่ยงลงทุนในภาคอุตสาหกรรม เป็นการเริ่มต้นจากสังคมที่ยังไม่ได้

รับการพัฒนาให้เป็นเมืองให้เคลื่อนเข้าสู่กระบวนการเป็นเมือง บางประเทศจะเริ่มโดยโครงการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า ความพยายามที่จะแผ่ขยายศักยภาพทางอุตสาหกรรมเป็นหนทางเร็วที่สุดที่จะชักนำให้เศรษฐกิจที่เฟื่องฟู ประเทศเหล่านี้มักจะมียุทธศาสตร์การเมืองที่โดดเด่นในระดับนานาชาติ

ง. สังคมเมือง (Urbanizing societies)

ประเทศท้ายสุดของสังคมที่เริ่มเข้าสู่การเป็นเมือง คือ ศูนย์กลางชุมชน (urban centres) เช่น เมืองในเกาหลี เปรู อียิปต์ ซึ่งเติบโตมาจากฐานการเป็นศูนย์กลางการค้าและการบริหาร นั่นคือ การเติบโตของเมืองได้เกิดขึ้นมาก่อนที่การเติบโตทางอุตสาหกรรมจะได้รับการพัฒนาขึ้น ประชากรจำนวนมากจะถูกผลักดันออกจากชนบทให้เข้าสู่เมือง เนื่องจากความล้มเหลวทางเศรษฐกิจภาคเกษตร และแรงกดดันในจำนวนประชากรที่มากขึ้น ตลอดจนกระบวนการทางการค้า เขาเหล่านั้นจะมุ่งเข้าเมืองด้วยความคาดหวังในวิถีชีวิต ซึ่งเป็นไปตามมาตรฐานการครองชีพที่พึงพาการพัฒนาอุตสาหกรรม ความแออัดในเมืองจึงบังเกิดขึ้นเพราะเมืองเหล่านี้ไม่อาจให้บริการแก่ชาวเมืองจำนวนมากได้ทันความต้องการ เนื่องจากเมืองไม่ได้เตรียมการรองรับประชากรจำนวนมากที่เข้ามาสู่เมืองอย่างปราศจากความชำนาญและโอกาสการจ้างงาน จะพบว่าเมืองในประเทศเหล่านี้เติบโตเร็วกว่ากลุ่มประเทศที่มีฐานการเป็นเมืองจากการเติบโตภาคอุตสาหกรรม และชนชั้นกลาง

ระยะที่ 2 การเติบโตในช่วงต้นของความเป็นเมือง

ก. สังคมยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ (Transitional Societies)

สังคมเหล่านี้ได้เคลื่อนตัวไปข้างหน้าโดยมีเครื่องชี้วัดทั้งสิ้น บ่งบอกระดับของขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งมาได้ไกลกว่าขั้นตอนแรก เช่น ประเทศเม็กซิโก บราซิล ซึ่งการเติบโตของเมืองมีฐานมาจากกการเติบโตภาคอุตสาหกรรม มีขนาดจำนวนชนชั้นกลางจำนวนหนึ่ง และมีแนวโน้มของการพัฒนาความเป็นชาตินิยม เมืองในสังคมนี้อาจเป็นที่ถูกสร้างขึ้นตามกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้รับการกำหนดให้เริ่มขึ้น มีการรวมตัวกันในปริมาณมากของชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษากับทั้งมีการจัดระเบียบในกลุ่มชนชั้นล่าง ชุมชนแออัดในเมืองจะเป็นผลของความล้มเหลวจากผลได้ในการอุตสาหกรรมที่ไม่เคยผ่านมือลงไปถึงชนชั้นล่าง

ข. สังคมอุตสาหกรรม (Industrializing Societies)

ในเส้นทางที่เป็นไปได้เส้นทางหนึ่งอันสามารถตามมาด้วยสังคมยุคหัวเลี้ยวหัวต่อก็คือ เริ่มต้นที่สังคมซึ่งยังไม่ได้ได้รับการพัฒนา แล้วดำเนินไปโดยมีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม เช่น ประเทศกรีซ และโปรตุเกส ประเภทของสังคมนี้อาจมีกระบวนการทางอุตสาหกรรม

กรรมเป็นสิ่งสำคัญในอดีตมากกว่าในอนาคตของสังคมกำลังพัฒนา แม้จะยังไม่ใช้ประเทศอุตสาหกรรมขั้นสูงในทางตรงกันข้ามกลับได้รับการวางแผนให้เป็นชนบทเกษตรกรรม แต่เป็นสังคมที่กระบวนการอุตสาหกรรมมีสูงกว่าสังคมยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ ลักษณะสำคัญของสังคมนี้จะเห็นที่การเติบโตในอุตสาหกรรมมากกว่าการเติบโตของเมือง ในขณะที่เดียวกันลักษณะชนบทยังเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นเป็นสำคัญ หมู่บ้านจะเป็นที่พักอาศัยของประชากรส่วนใหญ่ อย่างมีชีวิตที่ดีเพียงพอ

ค. สังคมเมืองที่ขาดดุลยภาพ (Unbalanced Urban Societies)

ไม่ใช่ทุกสังคมยุคหัวเลี้ยวหัวต่อจะโชคดีเสมอไป ในสังคมที่การเติบโตของเมืองเป็นไปรวดเร็วกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น ในโคลัมเบีย และปานามา ซึ่งแม้จะมีความก้าวหน้าให้เห็นในเครื่องใช้วัด - ชนชั้นกลาง และความเป็นชาตินิยม แต่ความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตของเมืองกับเศรษฐกิจมีอยู่อย่างมาก ผลของความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตของเมืองกับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ควรจะคล้ายคลึงกับผลพวงของสังคมเมือง (urbanizing societies) ในระยะที่ 1 แต่ผลกลับร้ายแรงยิ่งกว่าดังเช่นในประเทศโคลัมเบีย ซึ่งไม่มีความก้าวหน้าเลยทั้งการขยายตัวของชนชั้นกลางและความเป็นชาตินิยม เมืองต่าง ๆ ในสังคมประเภทนี้จึงเปราะบางกับแรงกดดันของการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าเมืองเหล่านั้นไม่มีฐานเศรษฐกิจเพียงพอที่จะทำให้เมืองดำรงอยู่ได้ ถึงแม้จะมีการเติบโตภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว แต่กลับไม่มีการเติบโตของชนชั้นกลางที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและชาติเกิดขึ้นควบคู่กันมา สังคมนี้จึงอยู่ที่ระดับของการพัฒนาแค่ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเท่านั้น และในการพัฒนามักจะเต็มไปด้วยภาวะกดดันทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง การเติบโตของเมืองเป็นอาการของความอ่อนแอทางเศรษฐกิจและการเมืองของชาติมากกว่าจะเป็นเครื่องบ่งชี้ในทางบวกให้กับการพัฒนา

ระยะที่ 3 การเติบโตในช่วงท้ายของความเป็นเมือง

ก. สังคมเมืองในรูปแบบประเพณี (Urban Traditional Societies)

สังคมในระยะนี้ ได้บรรลุถึงระดับสมดุลทั้งสี่ประการของกระบวนการความเป็นเมืองบนฐานอุตสาหกรรม ยิ่งไปกว่านั้น สังคมกำลังเติบโตไปสู่ระยะสุดท้ายของการเป็นมหานครที่มีการเติบโตของเมือง การเติบโตของภาคอุตสาหกรรม การเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง และความเป็นชาตินิยม พัฒนาไปอย่างก้าวหน้า เมืองและนครทั้งหลายในสังคมนี้เติบโตขึ้นเนื่องจากผลของการอพยพเข้ามามากกว่าจะเติบโตจากการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติของประชากรเมือง ตัวอย่างสังคมประเภทนี้ ยังคงมีอยู่ในเมืองต่าง ๆ ของอเมริกา เมืองจะเป็นที่ซึ่งนำอยู่อาศัย สนุกสนานสำหรับผู้มั่งคั่ง และผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ แต่สำหรับคนอื่น ๆ แล้วเมืองจะเป็นที่แห่งความเสื่อมทั้งหลายที่ Ebenezer Howard และคนอื่น ๆ กล่าวถึง

ข. สังคมชนบทที่สมดุลย์ (Rural Balanced Societies)

สังคมชนบทในระยะนี้ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาเมืองมากกว่าในสังคมชานาหรือสังคมหมู่บ้านในระยะแรก ๆ สำหรับทุกสังคมในระยะที่สามนี้จะมีความก้าวหน้าโดยประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมดจะอยู่ในนครใหญ่ แต่มีประชากรจำนวนน้อยที่กระจุกตัวกันอยู่ในนครใหญ่ไม่กี่เมือง ประชากรส่วนใหญ่จะกระจายอยู่เป็นกลุ่มเมืองเล็ก ๆ เช่น ในประเทศนอร์เวย์ ไอร์แลนด์ เกษตรกรรมมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของสังคมชนบทที่สมดุลย์นี้ แต่ก็มีการแข่งขันความสำคัญทางเศรษฐกิจกับอุตสาหกรรมซึ่งไม่โดดเด่นนักในด้านรายได้ต่อหัว สภาพะการรู้หนังสือของสังคมนี้อยู่ในระดับสังคมมหานครที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย จะแตกต่างกันตรงที่การไม่มีอุตสาหกรรมอย่างมากมาย รวมทั้งไม่มีการกระจุกตัวของเมืองที่มีความหนาแน่นสูง เมืองเหล่านี้จะสามารถจัดการได้ดีกว่ามหานคร เนื่องจากชนบทยังมีคุณค่าสูงต่อระบบเศรษฐกิจ การอพยพเคลื่อนย้ายประชากรเมืองมีความกดดันน้อยกว่าที่เป็นอยู่ในสังคมมหานครที่แออัด

ค. สังคมเมืองอุตสาหกรรม (Urban Industrial Societies)

สังคมเมืองประเภทนี้ จะเห็นได้ในประเทศอังกฤษ อิตาลี และโปแลนด์ ซึ่งได้ดำเนินการขยายภาคอุตสาหกรรมมาอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่ได้บรรลุการกระจุกตัวของเมืองอย่างสูง แต่ยังมีน้อยกว่าการกระจุกตัวของประชากรในมหานคร ลักษณะสำคัญของสังคมนี้คือ ประชากรจำนวน 1 ใน 4 อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ที่มีมากกว่า 10 เมือง เกษตรกรรมยังคงมีบทบาทสำคัญสูงมาก ขณะที่การเติบโตของอุตสาหกรรมได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ลักษณะสำคัญคือ การเติบโตของเมืองได้มาถึงตำแหน่งที่สูงและจะไม่มีการเพิ่มอย่างมากมายต่อไปอีก สังคมเมืองอุตสาหกรรมนี้ยังไม่สามารถที่จะกระจายข้อได้เปรียบต่าง ๆ จากการพัฒนาสู่ประชากรเท่าใดนัก มาตรฐานชนชั้นกลางก็ยังไม่แพร่กระจายอย่างกว้างขวาง ซึ่งหมายถึงความมั่งคั่งทางวัตถุสำหรับด้านการสาธารณสุข โภชนาการ และการศึกษา ซึ่งควรจะเป็นเป้าหมายที่ต้องการพื้นที่ชนบทมีคุณค่าทางเศรษฐกิจลดต่ำลง ปัญหาของเมืองมักจะเนื่องมาจากการจัดการความหนาแน่นให้เหมาะสมไม่ได้ รวมทั้งความล้มเหลวของการเติบโตของชนชั้นกลางที่ตามไม่ทันการเติบโตของเมือง และการควบคุมจากส่วนกลางทำให้เกิดการกระจายตัวที่ไม่เหมาะสมของกรขยายกิจกรรมอุตสาหกรรมภายในเมือง ระหว่างเมือง และชนบท ตลอดจนทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นรุนแรงมากยิ่งขึ้น ความยากจนในเมืองจึงเป็นปัญหาสำคัญของสังคมประเภทนี้

ง. สังคมอุตสาหกรรมที่สมดุลย์ (Industrial Balanced Societies)

ความแตกต่างระหว่างสังคมอุตสาหกรรมที่สมดุลย์กับสังคมเมืองอุตสาหกรรมก็คือ ในสังคมอุตสาหกรรมที่สมดุลย์จะมีสัดส่วนของการพัฒนาทั้งในด้านมาตรฐานการครองชีพ

ความเป็นชาตินิยม การเติบโตของชนชั้นกลาง และการเติบโตด้านอุตสาหกรรม ค่อนข้างจะเท่าเทียมกัน ตัวอย่างเช่น ประเทศฝรั่งเศส และแคนาดา ประเทศทั้งสองมีความเป็นเมือง และมีความเป็นสังคมอุตสาหกรรมสูง และมีการแพร่กระจายของชนชั้นกลางที่ได้มาตรฐานสูงทั่วไปในกลุ่มประชากร ประเทศฝรั่งเศสมีประชากรเมืองในสัดส่วนเกินครึ่งของจำนวนประชากรทั้งประเทศ แต่มีเพียงประมาณร้อยละ 17 เท่านั้นที่อยู่ใน 24 นครใหญ่ และมีอัตราการเติบโตของเมืองไม่สูงนัก คือ เติบโตเพียงร้อยละ 10 ใน 50 ปี หลังจาก ค.ศ.1900 เป็นต้นมา ในแคนาดามีเพียง 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรทั้งหมดอยู่อาศัยใน 10 นครใหญ่ หลังปี ค.ศ.1950 ในขณะเดียวกัน การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมได้เติบโตทัดเทียมกับประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก เมืองและนครในสังคมนี้มีลักษณะเป็นนานาชาติ (cosmopolitan cities) แต่มีความหนาแน่นในเมืองไม่สูงเท่าสังคมมหานคร ขณะเดียวกันกลับมีชนชั้นกลางปรากฏอย่างเข้มแข็ง ซึ่งเป็นชนชั้นกลางที่ไม่ใช่กลุ่มแสวงหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจ (ดังที่ปรากฏในชาติกำลังพัฒนา) แต่เป็นค่านิยมและทัศนคติของชนกลุ่มนี้ได้แผ่ขยายไปสู่ชนชั้นอื่น ๆ จนกลายเป็นระบบคุณค่าของสังคมเมือง มีการบรรลุผลทางการศึกษาสูงโดยทั่วไปเช่นเดียวกับรายได้ต่อหัวประชากร ณ จุดของพัฒนาในระยะนี้เรียกได้ว่า ชนชั้นกลางได้มาถึงความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาสังคม

ระยะที่ 4 ปลายทางการเติบโตของความเป็นเมือง-มหานคร

ก. สังคมมหานครที่ไม่สมดุลย์ (Unbalanced Metropolitan Societies)

มาถึงขั้นตอนนี้จะพบสองชนิดแรกของสังคมมหานคร ลักษณะเด่นของความไม่สมดุลย์ คือ การเติบโตของมหานครเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าการเติบโตด้านอื่น ๆ ตัวอย่างคือ ประเทศชิลี และอาร์เจนตินา กล่าวคือในอาร์เจนตินาประชากรจำนวน 2 ใน 3 ของประชากรทั้งหมดอาศัยอยู่ในเมืองและนคร และมากกว่า 1 ใน 3 กระจุกตัวอยู่ใน 15 นครใหญ่ของประเทศ การเติบโตประชากรเช่นนี้มีพัฒนาการในการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในช่วงเวลาหลังจาก ค.ศ.1900 ใกล้เคียงกับตัวเลขประชากรของสหรัฐอเมริกา ขณะที่การเติบโตของเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วนั้น การพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น การเติบโตของชนชั้นกลางพัฒนาไปได้ช้ามาก รายได้ต่อหัวประชากรก็ต่ำกว่าประเทศสังคมมหานครอื่น ๆ หรือแม้แต่ประเทศที่มีความเป็นเมืองต่ำกว่า เช่น นอร์เวย์ กล่าวโดยสรุปก็คือ ขาดฐานชนชั้นกลาง และขาดการแพร่กระจายแนวคิดของชนชั้นกลางซึ่งจะก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมือง สำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นยังไม่กว้างขวางพอ ประมาณ 1 ใน 3 ของคนทำงาน ยังคงอยู่ในภาคเกษตร ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าสังคมมหานครอื่น ๆ ผลของความไม่สมดุลย์ของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่นนี้ ก่อให้เกิดการเติบโต

ของนครที่รวดเร็วอย่างปราศจากพลังสนับสนุนทางด้านอุตสาหกรรมและขาดเสถียรภาพทางชนชั้น ปัญหาภาวะการไม่มีงานทำในเมือง ชุมชนแออัด และความขาดแคลนบริการพื้นฐานของเมืองเป็นปัญหาสำคัญของสังคมนี้

ข. สังคมมหานคร (Metropolitan Societies)

กลุ่มนี้คือกลุ่มสังคมมหานครที่ได้รับการพัฒนามาจนถึงระยะท้ายสุดของการพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรมที่เราได้ประสบกัน ตัวอย่างได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักร ตลออดจน เดนมาร์ค เนเธอร์แลนด์ ออสเตรเลีย เยอรมัน และอิสราเอล โดยที่เดนมาร์คจะมีความเป็นอุตสาหกรรมน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ ในกลุ่มออสเตรเลีย และเยอรมัน มีรายได้ต่อหัวน้อยกว่า อิสราเอลมีระดับการรู้หนังสือน้อยกว่า แต่ความแตกต่างมีไม่มากจึงจัดกลุ่มเข้าเป็นกลุ่มเดียวกับสหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา และเนเธอร์แลนด์ กลุ่มสังคมนี้มีผลพวงของความไม่สมดุลย์ระหว่างการพัฒนาเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมืองน้อยกว่าสังคมอื่น ๆ ประเทศเหล่านี้มีรากฐานทางเศรษฐกิจพอที่จะพัฒนา และดำรงรักษาศูนย์กลางมหานครต่าง ๆ แต่มีการกระทำที่ค่อนข้างเชื่องช้าและลังเลในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในรูปแบบประเพณีของการบริหารด้านการเมือง ซึ่งไม่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง ดังนั้นทั้งในสหรัฐและสหราชอาณาจักร จะมีปัญหาในการบ่งบอกถึงข้อจำกัดทางวัฒนธรรมประเพณีของการบริหารเมือง และความรับผิดชอบในการสะท้อนความเป็นจริงของการมีอยู่ของมหานคร เช่นขอบเขตของเมืองได้ขยายออกไปกว้างไกลกว่าขอบเขตการรับผิดชอบในการบริหารเมือง แม้จะมีการจัดองค์กรการบริหารขึ้นใหม่ แต่ก็ยังไม่ใช่คำตอบสำหรับทุกปัญหา

ส
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.5 ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธในความคิดนักวิชาการตะวันตก : E.F. Schumacher¹⁵

2.5.1 การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ - การผลิต

Schumacher วิเคราะห์ว่า คนทันสมัยไม่ได้มีประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่จะรู้จักตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เนื่องจากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีที่เสมือนหนึ่งจะช่วยให้เรามีพลังอำนาจอย่างไม่มีข้อจำกัด เราจึงเข้าแก้ปัญหา - ปัญหาการผลิต ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญทางเศรษฐกิจ โดยการเข้าถลุงใช้ทรัพยากรเพื่อแปรรูปมันให้เป็นรายได้ในรูปของผลตอบแทนสูงสุด อย่างไม่คิดว่าสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นต้นทุนที่หามาแทนที่อีกไม่ได้ แม้ว่าสิ่งนี้ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ คนเราจะไม่ได้ทำมันขึ้นมา เราเพียงพบว่ามันมีอยู่แล้วอย่างง่ายดาย และดูเหมือนว่าจะมากมาย ถ้าเราคิดเช่นนั้น วันหนึ่งเมื่อปราศจากสิ่งนี้ คนเราจะสามารถทำอะไรได้เพียงมนุษย์ แม้ธุรกิจเองก็ไม่คิดว่า บริษัทของตนสามารถแก้ไขปัญหาการผลิตของตนจนบรรลุชีวิตเศรษฐกิจที่ดี (Viability) ได้ ถ้าเขาเห็นว่าบริษัทของเขากำลังบริโภคต้นทุนของตัวเองให้หมดลงหรือเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว

นั่นคือความพลังพลาดอย่างสม่าเสมอของคนเราในยุคนี้ ที่เราเชื่อมั่นว่าเราสามารถแก้ปัญหาของการผลิตได้แล้ว ภาพลวงตานี้เกิดจากความไม่สามารถหยั่งรู้ได้ว่าระบบอุตสาหกรรมทันสมัยที่เต็มไปด้วยความชาญฉลาดอย่างซับซ้อนนั้นได้บริโภคไปถึงจากฐานของตัวกล่าวคือ มันมีชีวิตอยู่บนต้นทุนที่หามาแทนที่อีกไม่ได้โดยได้ใหม่ใช้อย่างเต็มที่ เพื่อทำรายได้สูงสุดในชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะตายลงไป เนื่องจากทรัพยากรนั้นหมดสิ้นลง

15 Dr.E.F. Schumacher มีชื่อเสียงในยุโรปและอเมริกา ในฐานะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจให้กับรัฐบาลโพ้นทะเลหลายแห่งโดยเฉพาะรัฐบาลอังกฤษ เป็นต้นคิดในการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับประเทศกำลังพัฒนา เป็นอาจารย์วิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยโคโลมเบีย นิวยอร์ก เป็นนักธุรกิจในการทำ organic farming และเป็นนักเขียน หนังสือของเขาซึ่งเป็นที่แพร่หลาย โดยได้มีการตีพิมพ์ซ้ำต่อเนื่องกันถึง 12 ครั้งในเวลา 6 ปี นับตั้งแต่ ค.ศ.1973-1978 คือเรื่อง Small is Beautiful : A Study of Economics as if People Mattered.

E.F. Schumacher เป็นชาวเยอรมันโดยกำเนิด ได้รับการศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์จาก New College, Oxford เขาได้รับการยกย่องอย่างสูงจากสภาเศรษฐกิจของอังกฤษ (CBE) ในช่วงเวลา 3 ปี ก่อนที่จะเสียชีวิตลงในปี ค.ศ.1977.

แต่ก็เป็นเรื่องประหลาดของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ คือ มันบริโภคทรัพยากรไปมากมาย แต่มันบรรลุสัมฤทธิ์ผลน้อยมาก เช่น ระบบอุตสาหกรรมทั้งหมดในโลกได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติของโลกถึง 40 % เพียงเพื่อผลิตสินค้าให้กับความต้องการของโลกเพียง 6 % ของจำนวนประชากรโลก¹⁶

ท่านลอร์ดคีนส์¹⁷ (Lord Keynes) ได้พยากรณ์ไว้ในระหว่างเศรษฐกิจโลกตกต่ำเมื่อปี พ.ศ.2473 ว่า วันที่ทุกคนจะร่ำรวยอยู่ไม่ไกลเกินไปนัก ถ้าเราเห็นคุณค่าของ 'ผล' สูงกว่าคุณค่าของ 'มรรควิธี' และชอบสิ่งที่มีประโยชน์มากกว่าสิ่งที่ดี แม้ว่าสิ่งนั้นจะร้ายแต่ถ้ามันมีประโยชน์ เราก็จะชอบมัน การเปลี่ยนทัศนคตินี้ทำลายหลักการของศาสนาทุกศาสนาที่มุ่งหาคุณความดี และสอนว่าความโลภเป็นบาป การขูดรีดดอกเบียเป็นความผิดอาญา และความรักเงินตราเป็นสิ่งที่น่าชิงชัง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทัศนคติดังกล่าวเป็นไปอย่างกว้างขวาง ในมิตินี้ว่า ความโลภ การขูดรีดดอกเบีย และเงินตรา จักต้องเป็นพระเจ้า เนื่องจากทัศนคตินี้สอดคล้องกับความดีของคนเราได้เป็นอย่างดี ลอร์ดคีนส์ยังเชื่อต่อไปว่า ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจะได้มาถ้าเราว่าจ้าง 'ความเห็นแก่ตัว' และ 'ความอิจฉาริษยา' ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนในตัวคน ซึ่งศาสนา ภูมิปัญญา และขนบประเพณีทั้งหลายในโลกเรียกร้องให้คนเราต่อต้านมัน

ดังนั้น ความโลภ ความเห็นแก่ตัว และความอิจฉาริษยาที่มีอยู่ในตัวคนทุกคน นอกจากมันจะไม่ถูกกำจัดทิ้ง ๆ ที่มันคือ 'ความร้าย' แล้ว มันยังถูกปลุกเร้าว่าเป็นสิ่งมีประโยชน์ที่จะนำความร่ำรวยมาให้อย่างจงใจ นี่คือการต้นเหตุของการแผ่ขยายอาณาเขตของความสำเร็จทางเศรษฐกิจ

คำถามที่ตามมาคือ สาเหตุเหล่านี้สามารถมีประสิทธิผลอยู่อย่างยาวนาน หรือว่ามันแบกมาซึ่งเมล็ดของการทำลาย?

16 E.F. Schumacher. (1974). Small is Beautiful : A Study of Economics as if People Mattered.

ABACUS, London. หน้า 98.

17 เรื่องเดิม. หน้า 24.

I Ching : the Book of Changes¹⁸ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษยชาติที่นักธุรกิจในปัจจุบันยังพึ่งพาอยู่ กล่าวว่ ขณะที่ทุกสิ่งทุกอย่างกำลังเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลานั้น การเปลี่ยนแปลงโดยตัวของมันเองไม่เปลี่ยนแปลง แต่จะก่อให้เกิดสภาวะแห่งกฎตามธรรมชาติขึ้น 'ในทุกสิ่งจะมีวาระเวลาของมัน' และเวลาหนึ่ง ๆ ของความประสงค์ทุกสิ่งภายใต้สวรรค์ คือ เวลาของการแตกหักทำลาย และเวลาของการสร้างสรรค์ หน้าที่ของคนฉลาดคือทำความเข้าใจจังหวะเวลาที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ในโลก เพื่อโน้มเอียงเข้าหาสิ่งที่พึงประสงค์

2.5.2 การใช้ที่ดินให้เหมาะสม

ในท่ามกลางทรัพยากรทั้งหลาย 'แผ่นดิน' มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง เนื่องจาก ผืนดินผิวบน (top soil) ได้แบกเอาสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์จนสามารถมีวิวัฒนาการมาถึงขั้น 'อารยะ' ได้ Tom Dale และ Vernon Gill Carter ให้ข้อสังเกตว่ามนุษย์ที่เจริญแล้ว มักเกือบจะกลายเป็น 'นาย' ของสิ่งแวดล้อมของเขาได้ชั่วครั้งชั่วคราว สิ่งที่ทำให้เขาพบกับความยากลำบากต่อมาก็คือ ความหลงผิดที่เขาคิดไปว่า การเป็นนายเพียงชั่วคราวของเขาต่อสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสิ่งถาวร เขาจึงมักหลงเข้าใจไปว่า เขาเป็นนายของโลกทั้ง ๆ ที่เขาไม่อาจเข้าใจในกฎต่าง ๆ ของธรรมชาติบนโลกนี้ได้ คนเราไม่ว่าเจริญแล้วหรือป่าเถื่อน ก็เป็นเพียงลูกหลานตัวเล็ก ๆ ของธรรมชาติ - ไม่ใช่ นายของธรรมชาติ เขาต้องดำรงตนคล้อยตามกฎของธรรมชาติ ถ้าเขาต้องการดำรงรักษาบทบาทที่โดดเด่นเหนือธรรมชาติ เมื่อเขาคิดพยายามแปรเปลี่ยนหรือขจัดกฎของธรรมชาติ ก็หมายความว่าเขาได้ทำลายระบบธรรมชาติที่ค้ำจุนเขาอยู่ให้ทรุดโทรมลงจนไม่อาจค้ำจุนอารยธรรมของมนุษย์อีกต่อไปได้¹⁹ ดังเช่นการล่มสลายของอารยธรรมโรมัน นั้นมีสาเหตุสืบเนื่องมาตั้งแต่การโหมใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเพิ่มผลผลิตแต่กลับส่งผลให้ดินเสื่อมโทรม ผลผลิตจึงตกต่ำลงเป็นอย่างมาก ยังผลให้โรมันต้องสั่งนำเข้าสินค้าประเภทอาหารมาพร้อมกับสินค้าฟุ่มเฟือย จนขาดดุลย์ด้านการคลังที่จะไปเจือจุนกองทัพซึ่งนับได้ว่ามีแสนยานุภาพสูงสุดในขณะนั้น จนกองทัพโรมันต้องประสบความพ่ายแพ้อย่างราบคาบต่อชนป่าเถื่อนไม่รู้หนังสือต่ำศักดิ์กว่าตน²⁰

18 เรื่องเดิม. หน้า 186.

19 Tom Dale et.al. (1955) Top Soil and Civilization. อ้างใน E.F. Schumacher. (1974).

20 Ralph and Burns. (1964) World Civilizations. Third Edition, Vol.1.

ทั้งนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า คุณภาพของความสมบูรณ์ของผืนดิน และความงดงามตามธรรมชาติของภูมิทัศน์ชนบทนั้น ถูกค้ำทิ้งถึงว่าทำลายได้ให้น้อยเกินไป และสุนทรียภาพของจิตใจซึ่งทำให้คนเราเป็นผู้เจริญนั้น ไม่ช่วยให้เรามีรายได้มาก ๆ ง่าย ๆ และรวดเร็ว เท่าโรงงานและเครื่องจักร แต่โดยความเป็นจริงแล้วรายได้ประชาชาติที่อาจสูงขึ้นอย่างรวดเร็วตามมาตราวัดของนักสถิติ นั้น มิได้อยู่ในมือของประชาชนทั่วไปจริง ๆ ที่พบว่าตัวเขาเองถูกบีบคั้นด้วยกฎของโรงงานไม่ว่าจะเป็นค่าจ้างขั้นต่ำ ชั่วโมงทำงาน คุณภาพของผลผลิต ภาวะการแข่งขัน และโอกาสที่จะไม่มีงานทำเมื่อไรก็ได้²¹

นี่คือ การเติบโตของความพลั่งพลาดในปรัชญาเศรษฐกิจศาสตร์เพื่อเข้าแก้ปัญหาการผลิต ที่เริ่มจากโลกตะวันตกแล้วแพร่พันธุ์ลงในผู้คนของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายที่ไม่ว่าจะยินดี ยินยอม หรือจำยอม และจำนนต่อการถูกกระทำให้เป็นตะวันตก (Westernization)²²

5.2.3 การพัฒนา (development)

การพัฒนา (development) เป็นกลไกหนึ่งของการทำให้เป็นตะวันตก ผ่านโครงการความช่วยเหลือโดยมีวัตถุประสงค์จากประเทศที่ให้ความช่วยเหลือว่า 'เพื่อกระทำการที่อยู่ในอำนาจของเราซึ่งจะช่วยให้ประเทศกำลังพัฒนาได้จัดหาโอกาสทางวัตถุให้กับประชาชนของเขา สำหรับการใช้ความสามารถให้เต็มที่ในการใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และมีการพัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ'²³ โดยที่มีปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาในเวลาไม่นาน หลังจากได้รับความช่วยเหลือ ปรากฏการณ์นั้นคือ เศรษฐกิจแบบทวิภาค (Dual Economy) ในเศรษฐกิจภาคทันสมัย (modern sector) ซึ่งรองรับประชากรได้เพียง 15 % ขณะที่เศรษฐกิจภาคไม่ทันสมัยดั้งเดิมในรูปแบบประเพณีมีการถดถอย ก่อให้เกิดการว่างงานและการอพยพเข้าเมืองในปริมาณมาก เพื่อสร้างรูปแบบใหม่ของภาคเศรษฐกิจไม่ทันสมัยแบบไม่เป็นทางการ (informal sector) ที่เป็นไปตามยถากรรมโดยรัฐไม่สามารถจะจัดการได้

21 E.F. Schumacher. (1974) p. 84 และ 25

22 เรื่องเดิม. หน้า 10.

23 เรื่องเดิม. หน้า 136.

การเบี่ยงเบนไปจากความคาดหวังของโครงการช่วยเหลือนั้นเกี่ยวข้องกับปรัชญา
นิยมวัตถุที่ทำให้เงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จถูกมองข้ามไป คือ แนวคิดของการพัฒนาที่เกิด
จากการสร้างสิ่งใหม่ มิได้คิดอย่างเป็นวิวัฒนาการ จึงเกิดกระบวนการทำลายล้างกันอย่างมิได้ตั้งใจ
กล่าวคือ ขณะที่การพัฒนาอุตสาหกรรมประสบสัมฤทธิ์ผลในการเพิ่มรายได้ประชาชาติ แต่ก็
ได้ทำลายโครงสร้างเศรษฐกิจของชนบทลง แล้วคนชนบทก็ทำการแก้แค้นอย่างมิได้ตั้งใจเช่นกัน
ด้วยการอพยพเข้าเมืองมาสร้างสลัม ปัญหาตกราน อาชญากรรม ความแออัด ตลอดจนสภาพ
แวดล้อมเสื่อมโทรมในเมือง

จึงเป็นที่น่าสงสัยว่า โครงการพัฒนาผ่านความช่วยเหลือนั้น ไม่อาจแก้ปัญหาได้
ทั้งในเมืองและชนบท แต่เหตุใดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องในปรัชญาเดิมที่แม้จะมีความประสงค์ดีใน
ความพยายามที่จะแก้ปัญหาความยากจนในประเทศด้อยพัฒนา?

ความยากจนคืออะไร

ประเทศพัฒนาแล้วให้นิยามความยากจนว่าเป็นความขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก
สุขในการดำรงชีพของมนุษย์ จึงได้เข้ามาช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนาให้มีสิ่งอำนวยความสะดวก
เหล่านั้น แล้วก็ยกระดับให้เป็นประเทศกำลังพัฒนาทั้ง ๆ ที่สภาพเมืองใหญ่ทั้งหลายในประเทศ
เหล่านั้นช่วยให้ชาวเมืองเข้าใจว่านรกเป็นเช่นไร และชนบทที่กำลังล่มสลาย อีกนัยยะหนึ่งของ
ความยากจนนั้นหมายถึง ความทุกข์ยากที่ทำให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์เสื่อมลง โดยมีสาเหตุพื้น
ฐานมาจากความไม่รู้เนื่องจากการไม่ได้รับการศึกษาที่เหมาะสม การไม่มีวินัยและจริยธรรมตลอด
จนองค์การจัดการที่เหมาะสม ในอันที่จะเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและยังผลให้
เกิดชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีทั้งกายและใจ โดยนัยยะนี้ การพัฒนาจึงไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยสิ่งของ
ประเทศทุกประเทศไม่ว่าจะถูกทำลายพินาศย่อยยับลงเพียงใด แต่ถ้าประชากรของประเทศนั้นมีความ
รู้ วินัย-จริยธรรม และการจัดการที่ดี ประเทศนั้นก็สามารพฟื้นคืนแล้ววิวัฒน์ต่อไปได้เป็น
อย่างดี

ในทุกสาขาของความคิดสมัยใหม่จะมีแนวความคิดของวิวัฒนาการ (evolution)
เป็นแกนสำคัญ ยกเว้นสาขาเศรษฐศาสตร์²⁴ แม้ว่าคำว่า 'การพัฒนา' และ 'วิวัฒนาการ' อาจดู

24 เรื่องเดิม, หน้า 137.

เหมือนจะมีความหมายอย่างเดียวกัน ทั้งนี้ไม่ว่าคุณค่าของทฤษฎีวิวัฒนาการจะเป็นประการใด คนเรามักจะรับรู้ได้เพียงตัวผลของวิวัฒนาการโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคนิคต่าง ๆ เช่น เมื่อเราไปเยี่ยมชมบริษัทอุตสาหกรรมทันสมัยแห่งหนึ่ง - โรงกลั่นน้ำมันขนาดใหญ่ ซึ่งมีความซับซ้อนอย่างน่าทึ่งจนไม่อาจเข้าใจได้ทั้งหมด เนื่องจากมันเป็นผลผลิตของวิวัฒนาการที่อยู่บนความรู้-ความคิดของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะกลุ่มอันผ่านการพัฒนามาในช่วงเวลายาวนาน แล้วจึงปรากฏผลลัพธ์ออกมาให้เห็นพร้อมทั้งอรรถประโยชน์ที่คนจะได้จากมัน และผลกระทบของมันต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมตลอดจนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในอนาคตนั้นถูกกลบไว้ด้วยความพยายามที่จะใช้มันสร้างรายได้ให้มากที่สุด แล้ววิวัฒนาการของภูมิปัญญาจะดำเนินต่อไปอย่างไร เมื่อน้ำมันดิบได้ถูกใช้ทำรายได้จนหมดลง นี่คือความสิ้นสุดของวิวัฒนาการและจุดอัปจนของภูมิปัญญาสาขานี้ของมนุษย์

ถ้าแผนพัฒนาระดับชาติ (National Plan) ไม่ใช่เป็นเพียงที่รวมตัวกันของโครงการความช่วยเหลือจากเงินกู้ต่างประเทศแล้ว แผนชาตินี้ควรจะมีลักษณะอย่างไร แผนชาติน่าจะมีลักษณะเป็นคำบอกกล่าวร่วมกันอย่างตั้งใจในสิ่งทั้งปวงที่จะเป็นไปได้มากที่สุด โดยคนทุกคนจะได้ใช้ประโยชน์จากพลังเศรษฐกิจของชาติซึ่งเป็นของทุกคน อนึ่งแผนในความหมายนี้จะไม่ใช่การกระจัดตัวของอำนาจทั้งปวงในที่หนึ่งทีใดเพราะนั่นคือจุดสิ้นสุดของเสรีภาพ แต่ 'แผน' จะเป็นเครื่องมือช่วยให้คนทุกคนได้ใช้อำนาจอย่างตั้งใจ มีความมุ่งหมาย และสำนึกรับผิดชอบด้วยการเห็นการณ์ไกล อันจะต้องพึงพาทั้งการพยากรณ์ทางสถิติ และการมีวิจารณญาณต่อสิ่งทั้งปวงที่มีบทบาทหน้าที่สัมพันธ์กัน มีข้อเตือนใจว่าถ้าทุกสิ่งเกิดขึ้นมาได้อย่างเรียบง่าย โดยได้รับการคาดการณ์ในอนาคตจากสูตรคณิตศาสตร์ก็สมบูรณ์แบบแล้ว ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของเสรีภาพ (freedom), ทางเลือก (choice) รวมทั้งพลังสร้างสรรค์และความรับผิดชอบของมนุษย์ เราจะคิดเพียงว่าเราเป็นผู้กำหนดความต้องการ (demand) ของผู้คน จากนั้นก็สามารถทราบได้ว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจยังคงเท่าเดิม ช้าลง หรือเร็วขึ้น และมุ่งมันไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการเติบโตตามตัวเลขเศรษฐกิจขาขึ้น จนไม่เหลือการรับรู้และวิจารณญาณต่อสัญญาณร้ายที่จะมีต่อธุรกิจของตน ชีวิตเศรษฐกิจดำรงอยู่ได้ด้วยการบริหารความเสี่ยง ในชีวิตเศรษฐกิจจะไร้ยอมเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ทั้งความเสื่อมถอยและความก้าวหน้าภายใต้ข้อจำกัดของระบบธรรมชาติ เราจึงมิได้เป็นนายของธรรมชาติแต่เป็นนายของชะตากรรมของเราเองทั้งส่วนตนและส่วนรวม ทั้งเพื่อความ

อยู่ดีกินดี และความเจ็บป่วยทุกข์ยากที่ไม่มีใครต้องการ²⁵

2.5.4 การทำงาน

อักษิลีย์ (Aldous Huxley) ได้ให้ข้อสังเกตว่าถ้านักประดิษฐ์และวิศวกรมีความมุ่งหมายที่จะสร้างเครื่องมือเพื่อการทำงานอย่างแท้จริงของมนุษย์ทุกคนที่สามารถจะทำกำไรให้แก่คนธรรมดาได้ คนจะมีชีวิตอย่างน่าพึงพอใจเยี่ยงมนุษย์ มิใช่เยี่ยงนักบริโภคที่ถูกมอมเมาด้วยการสร้างภาพลักษณ์และค่านิยมผ่านการโฆษณาเพื่อการขายสินค้าได้ในปริมาณมาก

ชูมัคเกอร์ (Schumacher) มีความเห็นว่า ตามทัศนคติของพุทธศาสนิกชนการทำงานทำให้มนุษย์ได้ใช้และพัฒนาความสามารถของตน เพื่อช่วยขจัดอดีตด้วยการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต บริการอันจำเป็นแก่การดำรงอยู่ ทัศนคติเช่นนี้ก่อให้เกิดผลอย่างไร้จุดจบ งานจะมีความหมายต่อการมีชีวิตอยู่อย่างไม่น่าเบื่อหรือบีบคั้นประสาท พุทธศาสนิกชนเห็นว่า แก่นของอารยธรรมมิได้อยู่ที่การเพิ่มพูนดินหา-ความอยากของมนุษย์ แต่อยู่ที่การสร้างความรู้สึกรักแก่คุณลักษณะของการเป็นมนุษย์

ถ้าหากมนุษย์ไม่มีโอกาสได้ทำงาน เขาย่อมอยู่ในภาวะสิ้นหวังซึ่งมิใช่เพราะว่าเขาขาดรายได้ แต่เป็นเพราะเขาขาดปัจจัยที่มาเสริมกำลังที่จะทำให้การมีชีวิตอยู่นั้นมีความหมาย

จุดเริ่มต้นแรกสุดของการวางแผนเศรษฐกิจชาวพุทธ จะเป็นการวางแผนให้มีการจ้างงานสำหรับทุกคนที่ต้องการทำงานนอกบ้าน การว่าจ้างแรงงานผู้หญิง เพื่อลดต้นทุนนับว่าเป็นการไม่ประหยัดที่ปล่อยให้ 'แม่' ออกไปทำงานแล้วลูกเด็กเล็กแดงถูกปล่อยปละละเลยไม่มีใครสั่งสอนอยู่กับบ้าน

การทำงานในทัศนะของลูกจ้างอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เห็นกันว่างานเป็นสิ่งที่จำต้องทำ เลือกไม่ได้ ต้องอดทน²⁶ แม้จะน่าเบื่อหรือหนักหนาสาหัสประการใด ก็ต้องทนทำงานให้ถูกใจนาย จึงจะได้ค่าจ้างสูงและช่วยให้ตนมีงานทำต่อไปสักพักหนึ่ง สิ่งที่ตนต้องการให้เกิดขึ้นมากที่สุดคือวันหยุดอันยาวนานที่จะได้พักผ่อนอย่างเต็มที่

25 เรื่องเดิม. หน้า 197.

26 เรื่องเดิม. หน้า 45.

ส่วนนายจ้างมองลูกจ้างว่าเป็นแรงงานที่ต้องคอยกำกับควบคุมให้ทำงาน เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุดตามเป้าหมาย แรงงานเป็นรายการหนึ่งที่เกิดต้นทุน ซึ่งจำเป็นต้องลดให้เหลือน้อยที่สุด

การมุ่งเอาแต่ประโยชน์เศรษฐกิจที่เป็นตัวเงิน ด้วยการจ้างงานที่ให้แต่รายได้แลกกับผลผลิตสูง ทำให้คนเป็นนักผลิต แต่ไม่ได้ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่จะมีความรู้เลือกสรรค์ใช้รายได้ที่ได้มาด้วยความอดทนอย่างสิ้นเปลืองนั้นไปสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและเหมาะสมได้ จึงหลงทำไปตามแบบอย่างที่มีอยู่อันเป็นผลของการโฆษณามากกว่าที่จะเข้าใจความต้องการที่แท้จริงของตน

ดังนั้น สิ่งที่น่าพึงประสงค์ที่สุดเพื่อขจัด 'ความไม่รู้' เหล่านั้น ก็คือการให้การศึกษาคือเป็นการศึกษาที่จะก่อให้เกิดความรู้ ด้วยการส่งผ่านระบบคุณค่าที่เสริมสร้างจิตใจมนุษย์ช่วยให้คนเรามีความสุขุมรอบคอบมากขึ้นในการตอบคำถามว่าเราจะทำอะไรกับชีวิตของเราดี แต่การศึกษาที่เอารัดเอาเปรียบจะทำให้เราคิดว่าเราอยู่เหนือผู้อื่น การศึกษาประเภทหลังสามารถสร้างปัญหาการพัฒนาได้จนถึงรากเหง้า²⁷

ระบบคิดที่เป็นผลมาจากการสังเกตและความคิดในปัจจุบันคนสมัยใหม่ไม่ให้ความสำคัญมากนัก ทั้ง ๆ ที่ระบบความคิดเช่นนี้ก่อให้เกิดสิ่งที่เป็นอรรถประโยชน์มากมายในปัจจุบัน จากการสังเกตความเป็นไปในสิ่งรอบตัวเรากับความคิดที่ต่อมาได้งอกงามขึ้น คนสมัยใหม่ยินดีที่จะรับรู้เพียงความสะดวกสบายจากการใช้สอยผลจากความคิดนั้น ๆ และความสะดวกสบายอย่างง่าย ๆ เป็นที่น่าพึงพอใจกว่าการคิดพิเคราะห์ถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว เพียงแต่ปล่อยให้มันผ่านความคิดแล้วก็กระทำการต่าง ๆ ไปตามสัญชาตญาณของนักบริโภค ปრაกฏการณ์นี้ทำให้ระบบชนชั้นในสังคมดูเหมือนจะสลายไป เพราะทุกคนไม่นิยมใช้ความคิดพอ ๆ กัน เนื่องจากเขารู้สึกว่าการใช้ความคิดนั้นเข้ามาทำลาย 'ความสะดวกสบาย' แทนที่จะคิดว่าการใช้ความคิดเป็นต้นตอของความ²⁸

27 Schumacher (1974). หน้า 45.

28 เรื่องเดิม. หน้า 64-66.

Schumacher คิดว่า เราไม่สามารถมีชีวิตอยู่อย่างมนุษย์ที่ปราศจากความคิดได้ การมีชีวิตอยู่จะไม่มีอะไรที่ประเสริฐไปกว่าการได้เลือกกระทำสิ่งหนึ่งแทนที่จะต้องกระทำอีกสิ่งหนึ่ง การศึกษาที่ดีคือการถ่ายทอดความคิด ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถเลือกได้ว่าจะกระทำการสิ่งใด ครูที่ดีจะช่วยให้จิตใจของเราสว่างไสว การศึกษาจะช่วยให้เราเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่างทุกเรื่อง แต่เขาจะมีเหตุผลต่อการไม่สงสัยในความเชื่อพื้นฐาน รวมทั้งเขาจะไม่สงสัยในความคิดเห็นต่อความหมายและความประสงค์ในชีวิตของเขา เขาอาจจะไม่สามารถอธิบายเรื่องราวดังกล่าวเป็นคำพูดได้ แต่ในการดำเนินชีวิตของเขาจะบ่งบอกถึงความมั่นใจที่เกิดมาจากความประจักษ์แจ้งภายในของเขา²⁹

2.6 การเกิดหมู่บ้านและเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และการเปลี่ยนแปลงในชุมชนหมู่บ้านภาคกลางของประเทศไทย

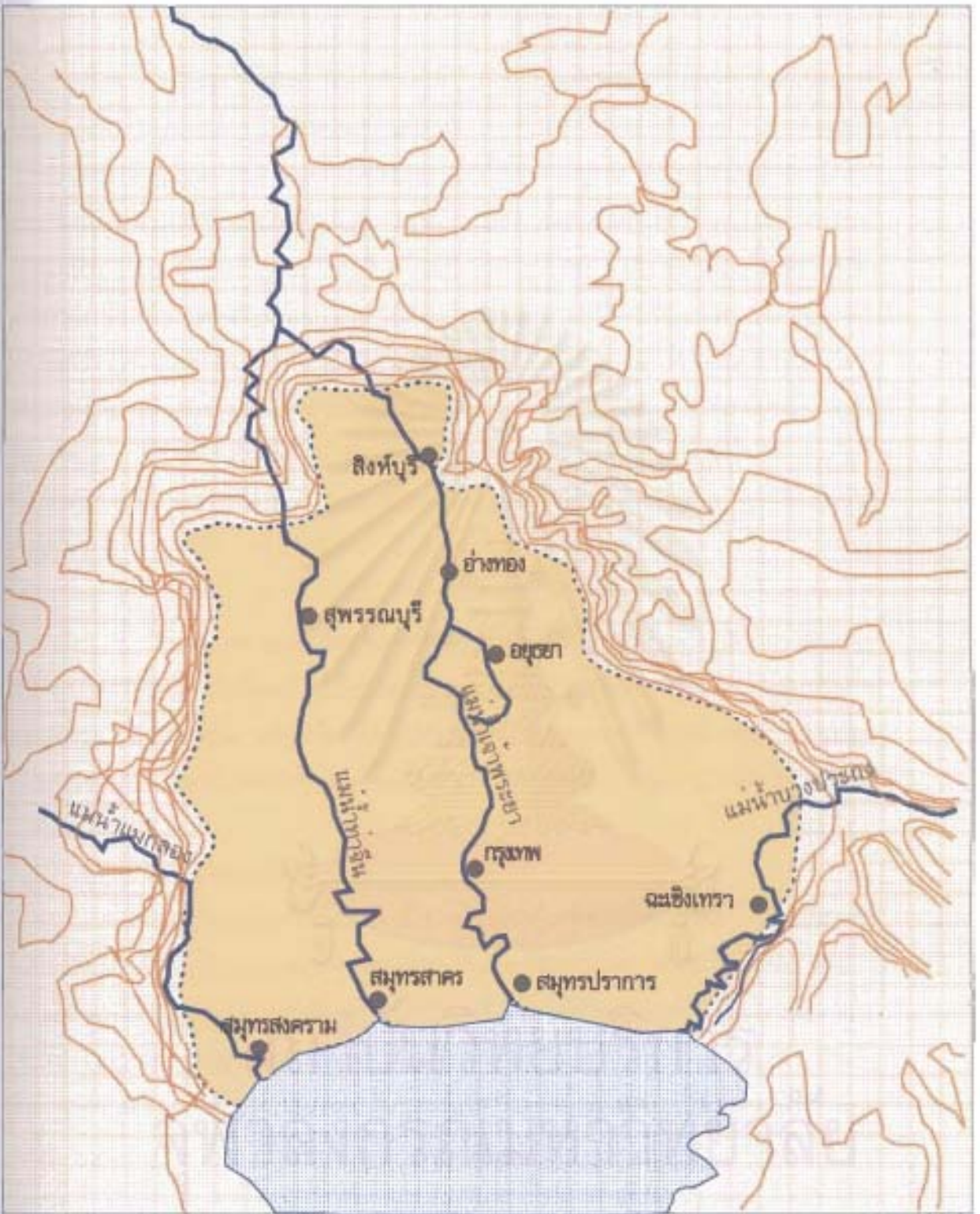
2.6.1 การเกิดหมู่บ้านและเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา³⁰

ชุมชนหมู่บ้าน พิจารณาจากการตั้งถิ่นฐานเป็นหลัก สังคมเริ่มแรกในประเทศไทย แบ่งออกได้เป็นสังคมในที่สูง และสังคมในที่ราบ ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วผู้คนนิยมตั้งหลักแหล่งบริเวณที่ลาดตามเชิงเขา ที่ราบขั้นบันได และที่ราบลุ่มต้ำน้ำท่วมถึง บริเวณสุดท้ายที่กล่าวถึงนี้คือ บริเวณที่มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลุ่มน้ำเจ้าพระยา การตั้งหลักแหล่งในที่ราบนั้นทำให้ชุมชนสามารถอยู่ติดที่ทำเกษตรกรรม ไม่ต้องเคลื่อนย้ายทำไร่เลื่อนลอย เกิดชุมชนหมู่บ้านขึ้นและมีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองในภายหลังต่อมา

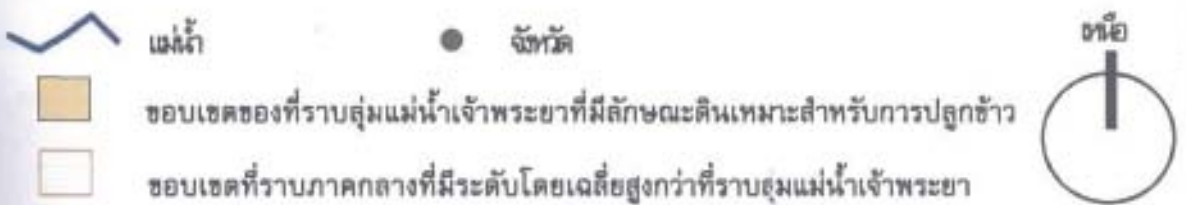
ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเมืองในระยะเริ่มแรก เนื่องมาจากความต้องการในการใช้น้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค และเพื่อการเพาะปลูกจากแหล่งน้ำธรรมชาติ-แม่น้ำ ซึ่งบางปีน้ำมากก็ไหลป่าท่วมท้น บางปีน้ำแล้งอดขัดขาดสน จึงมีความจำเป็นต้องควบคุมและป้องกันการขาดแคลนน้ำด้วยการขุดคูน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบเนินดินชุมชนของตน ต่อมาเนื่องด้วยตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนเมืองนั้นเป็นชุมทางน้ำ อันหมายถึงการเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ชุมชนนั้นจึงได้เติบโตขึ้นจากการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจการค้า ดังที่จะเห็นได้จากชุมชนบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา

29 เรื่องเดิม. หน้า 64, 68, 77.

30 ดร.ธิดา สารระยา. อารยธรรมไทย. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ 2539. หน้า 125, 16, 219-222.

แผนที่ 1 แสดงที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา

ลุ่มน้ำเจ้าพระยา คือ บริเวณที่เป็นดินดอนสามเหลี่ยมในภาคกลางของประเทศไทย (แผนที่ 1) ส่วนยอดของบริเวณสามเหลี่ยมคือ เขตจังหวัดนครสวรรค์ ฐานทางตะวันตกคือ จังหวัดเพชรบุรี ฐานทางตะวันออกคือจังหวัดชลบุรี ลำน้ำสำคัญที่ทำให้เกิดดินดอนสามเหลี่ยมนี้ นับจากตะวันตกมาตะวันออกได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกง จุดเด่นของบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยาคือ ที่ราบลุ่มต่ำ อันเกิดจากการตกตะกอนทับถมของแม่น้ำใหญ่น้อยจากที่สูง และภูเขาทางเหนือตะวันตกและตะวันออก จนกล่าวได้ว่า บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นที่ราบลุ่มลำคลอง (riverine area) ลักษณะสภาพแวดล้อมของลุ่มน้ำเจ้าพระยาเช่นนี้ ทำให้เกิดชุมชนและหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตามลุ่มน้ำลำคลอง เครือข่ายจึงกว้างขวาง นอกจากนี้ การติดต่อระหว่างชุมชนตามลุ่มน้ำลำคลองเหล่านี้อาศัยเส้นทางบกระยะสั้นด้วย ขอบข่ายการติดต่อจึงกว้างขวางเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว

นอกจากลักษณะเด่นของลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำลำคลองที่เอื้อต่อการคมนาคมติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมมาแต่โบราณแล้ว ลุ่มน้ำเจ้าพระยายังเปิดออกสู่ทะเล ทำให้ชุมชนชายฝั่งวิวัฒนาการเป็นเมืองท่า และชุมชนด้านในตามชุมทางน้ำกลายเป็นแหล่งรวมผลผลิต ทั้งของป่า ข้าว เครื่องปั้นดินเผา วัสดุก่อสร้าง อันได้แก่ ไม้และอิฐ เป็นต้น

2.6.2 หมู่บ้านริมน้ำ³¹

หมู่บ้านทั่วไปเกิดรวมตัวกันขึ้นโดยธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยในการประกอบอาชีพเป็นส่วนใหญ่ คนไทยเราแต่เดิมมีอาชีพเพาะปลูก เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ อาชีพเช่นนี้จำเป็นต้องอาศัยน้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยตรง เพราะนอกจากจะใช้น้ำช่วยในการเพาะปลูกแล้ว ยังจำเป็นต้องใช้น้ำสำหรับกิน อาบ และใช้เป็นทางคมนาคมอีกด้วย การคมนาคมสมัยก่อนนั้นมีแต่ทางน้ำกับทางบก ซึ่งทางน้ำสะดวกและใช้กันมากกว่าทางบก ดังนั้น 'หมู่บ้านริมน้ำ' จึงเกิดขึ้นตามริมน้ำลำคลอง อันประกอบด้วย กลุ่มบ้าน ร้านค้า ตลาด และวัด เกิดเรียงรายไปตามริมน้ำ ลำคลอง หมู่บ้านริมน้ำที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะยาวติดต่อกันไปตามแม่น้ำหรือลำคลอง ด้านหลังเป็นสวน ถัดสวนออกไปก็เป็นทุ่งนา ไร่ การขยายตัวของหมู่บ้านขยายไปตามแนวลำน้ำ ศูนย์กลางของหมู่บ้านคือวัด วัดจะเป็นที่ศูนย์รวมจิตใจ เป็นตัว

31 คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. เรือนไทย. สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ

ประสานยึดเหนี่ยวให้หมู่บ้านรวมกันอยู่ ส่วนตลาดจะเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน เช่น ครอบครัวที่มีผัก ปลา ก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับอีกครอบครัวหนึ่งซึ่งมีเกลือ ดังนี้เป็นต้น ภายหลังจึงได้ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดร้านค้าและตลาดริมน้ำขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อจำนวนบ้าน ร้านค้าเพิ่มจำนวนมากและหนาแน่นขึ้น จะขยายใหญ่ รวมตัวกันเป็นชุมชน และเมือง ที่มีแม่น้ำผ่านกลางชุมชน

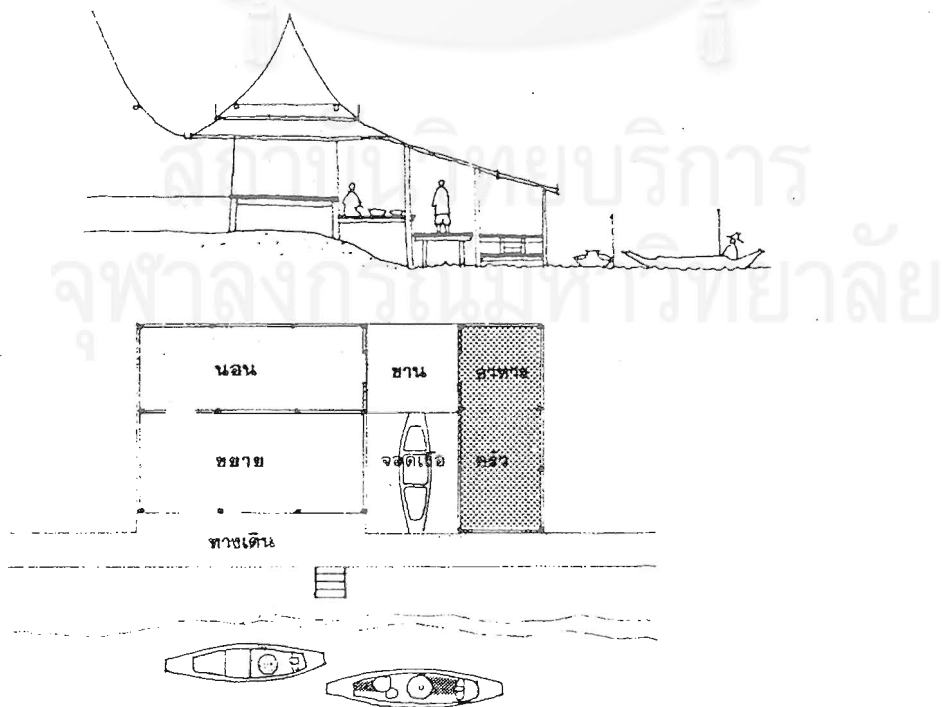
ก. เรือนร้านค้าริมน้ำ

เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นร้านค้าขาย รวมทั้งกินอยู่หลับนอน ฉะนั้นประโยชน์ใช้สอยจึงต่างกับเรือนพักอาศัยทั่วไป แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหน้าเปิดเป็นร้านค้า สำหรับส่วนหลังเป็นที่อยู่อาศัย

ด้านหน้าที่สำหรับค้าขาย มีสะพานไม้ทำเป็นทางเดิน กว้างประมาณ 2 ศอกเศษ ยาวติดต่อกันทุกหลังคาเรือน ถัดจากสะพานทางเดินออกไป ทำทำน้ำเป็นที่เทียบเรือ ขนสินค้าขึ้นลงได้สะดวก

ฝาเรือนประเภทนี้เหมือนเรือนไทยพักอาศัยทั่วไป เว้นแต่ตอนหน้าเรือนทำเป็นฝาหน้าถึงหรือฝาบานกระทุ้ง อาจทำด้วยฝาจาก และฝาขัดแตะ เพื่อสะดวกในการเปิดยกขึ้น ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นฝาหน้าถึงไม้ หรือ ฝากระทุ้งสังกะสี

เรือนร้านค้าริมน้ำ จะสร้างติดต่อกันเป็นแถว เว้นช่วงระยะห่างบ้างพอสมควร ประมาณ 1 ช่วงเรือน เพื่อเป็นที่เก็บเรือ

▲ แปลนร้านค้าริมน้ำ

ข. หมู่บ้านริมทาง

หมู่บ้านที่เกิดขึ้นริมทางนี้ เกิดเนื่องมาจากในสมัยก่อนนั้น การคมนาคมขนส่งทางบกมักใช้พาหนะลากจูง เช่น เกวียน กับการใช้แรงงานสัตว์ เช่น วัว ลากจูงพาหนะบรรทุกสินค้าไป ฉะนั้น การเดินทางจึงมีขีดจำกัดแค่กำลังของสัตว์เหล่านั้น หากกระยะการเดินทางไกลเกินกำลังของสัตว์ลากจูง ไม่สามารถไปถึงได้ภายในหนึ่งวัน ก็จำเป็นต้องพักแรมกลางทาง รุ่งขึ้นจึงเดินทางต่อไป บริเวณที่เกวียนมาหยุดพักแรมกลางทางนี้ ชาวบ้านมักจะหาสิ่งของมาแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายกับชาวเกวียนด้วย เมื่อมีเกวียนผ่านไปมามากขึ้น กิจการแลกเปลี่ยนค้าขายเจริญดีขึ้น ก็มีการปลูกโรงเรือนร้านค้าและที่อยู่อาศัยถาวรกันมากขึ้นตามลำดับ กลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่หรือชุมชนเมือง ด้านหลังของหมู่บ้าน และชุมชนเมืองมักจะยังคงเป็นส่วน ไร่ นา เช่นเดียวกับชุมชนริมน้ำ

ค. เรือนร้านค้าริมทาง

เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นร้านค้าและที่พักอาศัย มีลักษณะเดียวกับเรือนร้านค้าริมน้ำ มีลักษณะต่อไปนี้

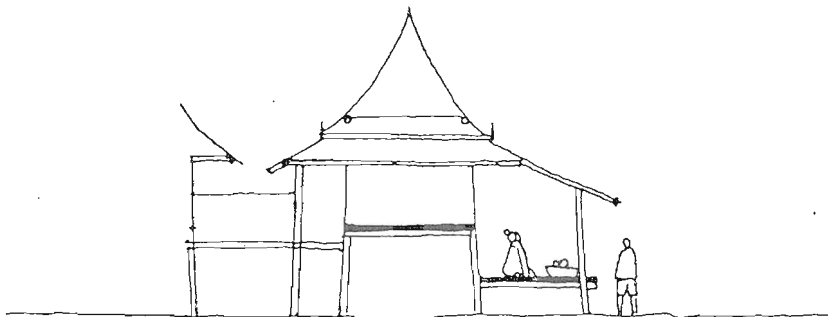
ลักษณะที่ 1 เป็นเรือนหลังเดียว มีระเบียงยาวเกือบเท่าเรือนนอน ลดระดับพื้นระเบียงต่ำกว่าเรือนนอน อยู่เหนือพื้นดินประมาณ 2 ศอก เพื่อใช้เป็นที่วางสินค้า ฝาระเบียงทำเป็นฝาเพี้ยม ฝาถึง ฝากระทุ้ง

พื้นเรือนนอนเข้าไปข้างใน ทำเรือนครัวอีกหลังหนึ่ง ใต้ถุนเรือนนอนใช้เป็นที่เก็บเกวียน

ลักษณะที่ 2 กรณีครอบครัวใหญ่ ตัวเรือนสร้างเป็น 2 หลังแฝด ใช้เป็นเรือนนอน ส่วนระเบียงด้านหน้าคงเหมือนลักษณะที่ 1

ลักษณะที่ 3 เหมือนลักษณะที่ 2 แต่ระเบียงที่ใช้วางสินค้าเปลี่ยนมาอยู่ทางด้านหัวเรือน

ลักษณะที่ 4 แยกเรือนร้านค้าออกจากเรือนนอน ไม่มีฝากัน ลักษณะคล้ายศาลาโถง เมื่อทำการค้าก็นำสินค้ามาวางขาย เมื่อเลิกขายก็เก็บ

2.6.3 การเปลี่ยนแปลงในชุมชนหมู่บ้านภาคกลางของประเทศไทย³²

การเป็นอู่อำนาจของชุมชนหมู่บ้านในภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันอุดมสมบูรณ์มาแต่อดีตนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนกระทั่งมาถึงปัจจุบันที่ภาพท้องทุ่งได้ถูกแทนที่ด้วยภาพของความเป็นเมือง และความเป็นอุตสาหกรรมนั้น ผู้เขียนซึ่งเป็นอาจารย์ประจำอยู่ในมหาวิทยาลัยมหิดล ได้ประมวลผลการวิเคราะห์นี้จากงานวิจัยเชิงสำรวจของตน โดยชี้ให้เห็นว่า 'ชาวนา' คือกลุ่มประชากรหลักที่อยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้มาตลอด และปัจจุบันได้กลายเป็นลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรม

บทวิเคราะห์นี้ ได้ให้ภาพของเหตุและผลจากการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของกลุ่มชีวิตหนึ่งที่ตราครุฑว่า ปลุกข้าวเลี้ยงคนอีกนับล้านชีวิตจนเคยได้รับการยกย่องว่าเป็น 'กระดูกสันหลังของชาติ' กล่าวคือ

การคลายตัวลงของความเป็นชุมชนเกษตรกรรม เป็นไปอย่างช้า ๆ ในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา โดยมีปัจจัยสำคัญคือ การเข้ามาของผู้ที่อยู่นอกสังคมปลุกข้าว นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการตัดสินใจของท้องถิ่น ที่รัฐเข้ามาเปลี่ยนแบบแผนความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมจนเกิดความจำเป็นต้องพึ่งพากระบวนการมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากการทำนาปีมาเป็นนาดำ และมาเป็นนาปรังในที่สุดนั้น มิได้เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของชาวนา แต่เกิดจากการส่งเสริมของความต้องการจากภายนอกที่มุ่งแต่ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมือง มาเป็นพันธุ์ กข. ซึ่งนอกจากจะเกิดการสูญหายไปของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ทนทานต่อโรคและแมลงสูงแล้ว ยังเกิดการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืชอย่างมากมาย อันทำให้ชาวนาต้องมีต้นทุนการผลิตสูงขึ้นมาก แล้วยังไม่ได้ผล เดิมทีชาวนาก็มีหนี้สินจากการกู้เงินเพื่อมาปราบศัตรูข้าวอยู่บ้างแล้ว และเมื่อเกิดโรคจู่ หนูระบาด ทำลายผลผลิตข้าว หนี้สินของชาวนาจึงพอกพูนขึ้นโดยผู้ที่เข้ามาส่งเสริมการเปลี่ยนแบบแผนการผลิตข้าวนี้ ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ ชาวนาจึงต้องช่วยตัวเอง เช่น การออกไปหางานทำในกรุงเทพฯ และชาวดูดิอาระเบีย บ้างก็ตัดที่นาบางส่วนขายไป

32 อรรถชัย อาจอำ. "บทวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง". วารสารนิเวศพัฒนา (Journal of Ecology) Vol.22 No. 2. May-August 1995.

สังคมปลูกข้าว จึงแปรเปลี่ยนมาเป็นการมีอาชีพทำนา-ปลูกข้าวเพื่อขาย ที่ต้องมีการลงทุน และเสี่ยงต่อภาวะการขาดทุนเป็นอย่างมาก เนื่องจากราคาข้าวตกต่ำตามภาวะราคาข้าวในตลาดโลก หรือถูกกดราคา หรือเกิดภาวะภัยธรรมชาติต่าง ๆ อาชีพชาวนาจึงกลายเป็นอาชีพที่เหนื่อยยากตรากตรำ เป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง ไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ต้องเป็นหนี้เป็นสิน ด้วยเหตุนี้ ชาวนาจำนวนมากจึงขายผืนนาของตน แล้วนำเงินมาฝากธนาคารหรือนำเงินมาลงทุนค้าขาย รับเหมาก่อสร้าง ออกกรรับส่งคน ฯลฯ เมื่อถึงจุดนี้ แนวคิดของชาวนาที่กลายเป็นชาวบ้านเปลี่ยนไปเป็นลักษณะของการผลิตเพื่อขาย เพื่อผลกำไร แทนการคิดแบบดั้งเดิมในการผลิตเพื่อบริโภคเอง ใช้เอง ดังนั้น ความคิด-ความพยายามที่จะดึงชาวบ้านให้กลับมาเป็นชาวนา ด้วยรูปแบบเกษตรกรรม 'ไร่นาสวนผสม' นั้น จึงได้รับการสนองตอบน้อยมาก ประกอบกับการดำเนินตามนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐบาล ซึ่งให้สิทธิประโยชน์กับกิจการอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้นักลงทุนภาคเอกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจที่จะมาลงทุนด้านอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามากขึ้น

ดังนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา การขายที่ดินซึ่งเคยเป็นผืนที่นาจึงมีเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เข้ามา ชุมชนก็กลายเป็นทั้งแหล่งแรงงานและให้ที่พักอาศัยแก่แรงงานอพยพด้วยการสร้างหอพัก ห้องเช่า หรือดัดแปลงส่วนของบ้านเป็นห้องให้เช่าโดยชาวบ้านที่มีทุนจากการขายที่นา นอกจากนี้ ก็มีการเปิดกิจการค้าขายอาหาร เครื่องใช้จำเป็นประจำวัน ให้แก่คนงานผู้เช่าห้องพักของตนไปด้วย สำหรับชาวบ้านที่มีทุนน้อย ก็อาจเปิดกิจการรถเข็นรับขายอาหาร ผลไม้ ฯลฯ อยู่ตามหน้าโรงงาน

โดยสรุป ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงชุมชนหมู่บ้านมาเป็นชุมชนเมือง อันเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ชาวนาที่มีที่ดิน เอาที่นาออกขาย ลักษณะของทุนที่เคยเป็นที่ดินก็กลายมาเป็นเงินทุน พื้นที่ทำการเกษตร-ปลูกข้าว ลดน้อยลง

ขั้นตอนที่ 2 นักลงทุนจากภายนอกเข้ามาตั้งและเปิดกิจการโรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่การเกษตรถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ชาวบ้านในชุมชนกลายเป็นแรงงานให้กับโรงงาน

ขั้นตอนที่ 3 เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานจากภูมิภาคอื่น เข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารและที่ดินในชุมชนเพื่อเป็น หอพัก ห้องเช่า สำหรับคนงาน

ขั้นตอนที่ 4 เกิดการปรับเปลี่ยนอาชีพของชาวบ้าน (ที่เคยเป็นชาวนามาก่อน) อย่างขนานใหญ่ มีอาชีพหลากหลายมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น พ่อค้า-ร้านค้า หาบเร่-แผงลอย นอกจากนี้ ได้มีผลพวงอื่น ๆ ตามมา เช่น การเกิดโรงเรียนในหลักสูตรพิเศษสำหรับคนงานในวันอาทิตย์ และการเกิดการเสนอขายผลผลิตเพื่อความบันเทิงเจริญในลักษณะต่าง ๆ เช่น ตลาดนัด ใต้สะพานเกอร์ โรงหนัง และดิสโก้เทคเคลื่อนที่

นับว่าชุมชนหมู่บ้าน มีการปรับเปลี่ยนไปมากนับจากการมีห้องเช่า หอพัก ซึ่งเป็นการลงทุนอย่างจำกัดโดยมิได้มีการลงทุนในด้านบริการพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ระบบบำบัดน้ำเสีย การจัดเก็บขยะ ดังนี้ ภาพของขยะเกลื่อนกลาด รวมทั้งการปล่อยน้ำเสียจากห้องเช่าต่าง ๆ ลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ จึงมีปรากฏโดยทั่วไป

ความคิดเห็นของชาวชุมชนต่อการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม มิได้หลากหลาย ในทางที่ดั้นพวกเขาส่วนใหญ่เห็นว่า การเข้ามาของโรงงานทำให้เขาไม่ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น เกิดความสะดวกเพราะอยู่ใกล้บ้าน มีบางคนเห็นว่าการเข้ามาของโรงงานทำให้ที่ดินในชุมชนมีราคาสูงขึ้น สำหรับผลกระทบทางลบที่ไม่น่าพึงพอใจนั้น พบว่า ชาวชุมชนส่วนใหญ่มองว่าการเข้ามาของโรงงานทำให้เกิดปัญหาความแออัดในชุมชน นอกจากนี้ มีความเห็นว่า การเข้ามาของโรงงานและแรงงานอพยพทำให้เกิดแหล่งมั่วสุมต่าง ๆ ขึ้น เช่น สถานเจริญมัย ยาเสพติด อันนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมและอุบัติเหตุ

สำหรับความเห็นต่อการทำงานในโรงงาน เมื่อเทียบกับการทำงานในภาคเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่เห็นว่า การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมดีกว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรม เนื่องจากมีรายได้ที่แน่นอนกว่า ขณะที่การทำงานในภาคเกษตรต้องลงทุนและตรากตรำ มีส่วนน้อยที่เห็นว่า การทำงานในภาคเกษตรกรรมดีกว่า เนื่องจากเป็นงานอิสระ มีกฎเกณฑ์น้อยกว่างานในโรงงาน และงานในโรงงานเป็นงานที่ไม่มั่นคง ต้องอดนอน เกิดความเครียด และมีการพึ่งพาอาศัยกันน้อยมาก มักจะเป็นลักษณะตัวใครตัวมัน

ผู้วิเคราะห์สรุปว่า ทั้งอาชีพเกษตรกรและกรรมกรมิใช่สิ่งพึงปรารถนาของคนส่วนใหญ่ในชุมชนนี้ คนส่วนใหญ่อยากให้ตนและลูกหลานของตนมีอาชีพรับราชการหรือค้าขาย เนื่องจากเขามีภาพแห่งความมั่นคง อำนาจ หรือเกียรติยศของระบบราชการ และภาพของความร่ำรวย เงินทอง และความเป็นอิสระของอาชีพค้าขาย ความใฝ่ฝันที่จะมีอาชีพรับราชการได้ผลักดันให้คนหนุ่ม-สาวของชุมชน ผลจากชุมชนเข้าสู่กรุงเทพมหานคร เพื่อโอกาสทางการศึกษา และโอกาสการทำงานที่ตนมุ่งหวัง นับว่านอกจากหมู่บ้านจะสูญเสีย ข้าว น้ำ ดิน และควายไปแล้ว ยังต้องสูญเสีย 'คน' ไปด้วย

สำหรับคนไทยที่มี 'ข้าว' ให้พลังชีวิตมาโดยตลอด คิดว่าถ้าปราศจากเสียซึ่งชานาก็ยังสามารถหาข้าวได้จากบริษัทเกษตรกรรมจำกัดทั้งหลาย แต่วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมปลูกข้าว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ไทยจะสูญสิ้นลงไปด้วยนั้น จะมีวัฒนธรรมสมัยใหม่อะไรมาทดแทนเพื่อสร้างเสริมให้คนไทยเรามีจิตใจของ 'ผู้เจริญ'.

บทที่ 3

นโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา

3.1 นโยบายระดับชาติในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นภาคอุตสาหกรรมมาอย่างต่อเนื่อง นับจากที่ได้มีรัฐบาลประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ.2475 จวบจนช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีการให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องอุปโภค-บริโภคมากยิ่งขึ้น

ในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) รัฐบาลได้ส่งเสริมให้เอกชนลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวางขึ้น ทั้งในด้านเส้นทางคมนาคม-ขนส่ง และการพลังงาน โดยเพิ่มปริมาณการผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อประโยชน์ในด้านอุตสาหกรรม ต่อมาในช่วงเวลาของสงครามเวียดนาม (พ.ศ.2506-2516) รัฐบาลเปิดโอกาสให้มีการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งมาจากการเคลื่อนย้ายทุนจากประเทศอุตสาหกรรมเข้าสู่ประเทศด้อยพัฒนา จึงทำให้มีการขยายตัวทางอุตสาหกรรมในประเทศไทย มีการนำเข้าสูงทั้งเครื่องจักร อุปกรณ์ และวัตถุดิบ ประเทศไทยจึงได้รับผลกระทบจากความผันแปรของกระแสเศรษฐกิจโลกมากขึ้น นโยบายหลักประการหนึ่งในขณะนั้นคือ การส่งเสริมการส่งสินค้าออก หลังจากสภาวะเศรษฐกิจซบเซาอันเนื่องมาจากสงครามเวียดนาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) จึงเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจซึ่งยังคงเน้นในสาขาอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตเพื่อการส่งออก การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยเมื่อ พ.ศ.2520 ได้นำมาสู่แนวความคิดในการสร้างอุตสาหกรรมพื้นฐาน เช่น การถลุงเหล็ก ปูนซีเมนต์ พื้นที่ภาคตะวันออกจึงมีศักยภาพสูงในการเป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมส่งออกของประเทศ

นโยบายการเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) โดยให้ความสำคัญต่อโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก และโอกาสของการเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้เพิ่มขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ด้วยโอกาสในการส่งสินค้าออก เนื่องจากประเทศตลาดการค้าโลกได้จำกัดการส่งสินค้าออกของญี่ปุ่น ผลของการพัฒนาตามแผน 6 ดังกล่าว เศรษฐกิจไทยได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 10.5 ต่อปี สูงกว่า

เป้าหมายที่ตั้งไว้ถึงเท่าตัว นับเป็นอัตราขยายตัวเฉลี่ยสูงสุดของการพัฒนาเศรษฐกิจในรอบ 25 ปีที่ผ่านมา การขยายตัวของการส่งออกสินค้าออก และการลงทุนได้ขยายตัวสูงกว่าประมาณการมาก เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจโลกที่เป็นไปด้วยดี และไทยมีความได้เปรียบในการแข่งขันจากทรัพยากรที่สมบูรณ์ แรงงานในอัตราค่าจ้างที่ไม่สูงนัก และฐานการเงินการคลังของประเทศที่มีเสถียรภาพ ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายการเงินการคลังอย่างระมัดระวัง

ช่วงเวลาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) นั้น การขยายตัวของการส่งออกสินค้าไทยเป็นไปอย่างดี มีการขยายฐานการผลิตภาคอุตสาหกรรมเป็นอย่างมาก เช่น อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ในขณะที่เศรษฐกิจโลกมีความไม่แน่นอนและมีการกีดกัน รวมทั้งการแข่งขันทางการค้าที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ในช่วงเวลานี้มีการพัฒนาเขตเศรษฐกิจใหม่อันได้แก่ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก และพื้นที่แหล่งอุตสาหกรรมของภาคกลางตอนบน โดยพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีบทบาทเป็นฐานอุตสาหกรรมหลักและประตูเศรษฐกิจใหม่ของประเทศ ซึ่งจะรองรับการเติบโตภาคอุตสาหกรรมและลดความแออัดของภาคอุตสาหกรรมของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สำหรับพื้นที่แหล่งอุตสาหกรรมในภาคกลาง เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น มีบทบาทเป็นศูนย์กลางรองรับการกระจายอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพฯและปริมณฑล

ตลาดโลกที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ และการเปิดเสรีทางการค้าและบริการในช่วงเวลาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตและการเคลื่อนย้ายการลงทุนเปลี่ยนแปลงไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกอย่างรวดเร็ว

ในช่วงเวลานี้ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้สมบูรณ์ สำหรับพื้นที่ภาคกลางของประเทศมีการพัฒนาพื้นที่ภาคมหานคร (กรุงเทพฯ และปริมณฑล รวมทั้งชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออก) ชุมชนอนุภาคกลางตอนบนและชุมชนอนุภาคตะวันตก ให้เป็นฐานเศรษฐกิจที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพ

แผน 8 นี้ มีเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งคือ สร้างรากฐานการผลิตเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและเพิ่มโอกาสการมีงานทำ โดยพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรและอุตสาหกรรมชุมชนให้เป็นแหล่งรองรับและเชื่อมโยงการผลิต โดยให้อุตสาหกรรมเกษตรและแปรรูป

สินค้าเกษตรมีบทบาทต่อการผลิตรวมของประเทศเพิ่มขึ้น นอกจากนี้มุ่งสร้างฐานการผลิตให้พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในตลาดโลก ด้วยการเพิ่มรากฐานโครงสร้างอุตสาหกรรม เช่น สับสนุนและส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมยานยนต์ เครื่องไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล และอุตสาหกรรมสื่อสารโทรคมนาคม

ยิ่งไปกว่านั้น มุ่งสร้างความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น จัดระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม อุตสาหกรรม โดยให้สิทธิพิเศษเพื่อสนับสนุนการจัดตั้งโรงงานกำจัดกากของเสียอุตสาหกรรม

สำหรับเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้น ได้มุ่งไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งระบบโทรคมนาคมและเทคโนโลยีสารสนเทศ และการวางแผนพัฒนาระบบการขนส่งเบ็ดเสร็จโดยพัฒนาระบบการขนส่งทางบก (ถนนและรถไฟ) ให้เชื่อมต่อการขนส่งทางอากาศ (สนามบิน) และทางน้ำ (ท่าเรือ) ทั้งนี้เพื่อให้การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารสามารถเชื่อมโยงประสานกันได้สะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ

3.2 นโยบายระดับจังหวัดในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม

3.2.1 แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยาฉบับปัจจุบัน ได้กำหนดให้การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเป็นภารกิจที่มีลำดับความสำคัญสูงมาก โดยจะส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องกับการเกษตร อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก และอุตสาหกรรมขนาดย่อม นอกจากนี้ได้มีการเตรียมการพัฒนาชุมชนใหม่เพื่อรองรับความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม รวมทั้งการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางคมนาคมของภาคกลางตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และพัฒนาเมืองใหม่เพื่อรองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ และปริมณฑล

3.2.2 แผนการลงทุนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แผนการลงทุนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ให้ทิศทางการลงทุนของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ดังต่อไปนี้

ก. การเป็นศูนย์กลางผลิตสินค้าเกษตรสมัยใหม่ โดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยายังคงเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในการผลิตสินค้าเกษตรต่อไป เนื่องจากสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์ การชลประทานที่ดี และสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม แต่การเกษตรในอนาคตควรเป็นการผลิตโดยอาศัยเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ เนื่องจากราคาที่ดินและค่าจ้างแรงงานมีแนวโน้มสูงขึ้นมาก เช่น การพัฒนาเรื่องไร่นาสวนผสม การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ตามความต้องการของตลาดกรุงเทพฯ และปริมณฑล ตลอดจนตลาดต่างประเทศ

ข. การเป็นฐานอุตสาหกรรมแห่งใหม่ โดยที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นที่รวมตัวของทรัพยากรน้ำ พลังงานไฟฟ้า ศูนย์ขนถ่ายแก๊สและน้ำมันทางท่อ (แม่น้ำ) แหล่งรวมผลผลิตการเกษตร ศูนย์กลางคมนาคมระหว่างภาคและที่ตั้งใกล้กับกรุงเทพมหานคร ดังนั้น จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงอยู่ในตำแหน่งที่ได้เปรียบสำหรับการลงทุนด้านอุตสาหกรรม โรงงานทั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล (เขต 1) จึงได้ย้ายมาตั้งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เขต 2) ซึ่งผู้ประกอบการอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ จะได้รับสิทธิประโยชน์มากกว่า จึงเป็นที่คาดหวังว่ามูลค่าผลผลิตของสาขาอุตสาหกรรมของจังหวัดจะขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ค. การเป็นแหล่งแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรที่สำคัญ และอยู่ใกล้แหล่งผลิตสินค้าเกษตรของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางตอนบน กับทั้งมีการคมนาคมขนส่งสะดวกทั้งทางบก ทางน้ำ ทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีศักยภาพสูงมากในการเป็นแหล่งรวบรวมและแปรรูปสินค้าเกษตรที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนบน

3.2.3 โครงการลงทุนในอนาคต สาขาอุตสาหกรรม

กิจการอุตสาหกรรมโดยส่วนใหญ่ เน้นการผลิตเพื่อสนองความต้องการของต่างประเทศ เป็นอุตสาหกรรมสะอาดสามารถควบคุมมลพิษได้ ได้แก่ การผลิตและประกอบเครื่องอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์ นาฬิกา เครื่องประดับและอัญมณี อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนโลหะและพลาสติก รวมทั้งการจัดตั้งกิจการเขตอุตสาหกรรม เพื่อป้องกันมิให้โรงงานอุตสาหกรรมกระจายตัวจนมีปัญหาในการควบคุม

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ ความเชื่อมโยงระหว่างสาขาอุตสาหกรรม และสาขาเกษตรกรรม ดังนั้น โอกาสการลงทุนในสาขาอุตสาหกรรมการเกษตรจึงควรเป็นการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร การผลิตอาหารสัตว์ การผลิตเครื่องจักรกลการเกษตร และการบริการบรรจุหีบห่อสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ในทำเลที่ตั้ง ซึ่งใกล้ตลาดที่จะรองรับผลผลิตจากภาคอุตสาหกรรม อันมีทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ กล่าวคือ

- ตลาดในประเทศ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดศูนย์กลางของภาคกลางตอนบน มีการคมนาคมสะดวกทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางเรือ จึงสามารถติดต่อได้สะดวกกับกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งเป็นตลาดใหญ่และมีกำลังซื้อมากที่สุด นอกจากนั้นยังสามารถติดต่อกับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันตกได้โดยสะดวก การขนส่งสินค้าและผลผลิตอื่น ๆ ผู้บริโภคจึงเป็นไปได้ง่าย

- ตลาดต่างประเทศ ทำเลที่ตั้งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ไม่ไกลจากสนามบินนานาชาติ และท่าเรือระหว่างประเทศ นอกจากนี้แม่น้ำเจ้าพระยาจะช่วยให้การขนส่งทางน้ำเป็นไปได้โดยสะดวกแล้ว เส้นทางรถไฟ และโครงข่ายถนนที่เชื่อมจังหวัดพระนครศรีอยุธยากับท่าเรือแหลมฉบัง และสนามบินนานาชาติแห่งที่ 2 ได้เพิ่มศักยภาพให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

ดังนั้น โครงการที่ควรลงทุนสาขาอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามแผนการลงทุนของจังหวัด จึงมีดังต่อไปนี้

- อุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร
- อุตสาหกรรมผลิตอาหาร
- อุตสาหกรรมเครื่องหนัง
- อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลการเกษตร
- อุตสาหกรรมบรรจุหีบห่อสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก
- อุตสาหกรรมการผลิตและประกอบเครื่องอิเล็กทรอนิกส์
- อุตสาหกรรมเครื่องประดับและอัญมณี
- การผลิตสินค้าหัตถกรรม
- อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนโลหะ

- กิจกรรมเขตอุตสาหกรรม
- โครงการสร้างอาคารหลายชั้นสำหรับเป็นที่ตั้งโรงงาน
- โครงการอุตสาหกรรมการกำจัดกากอุตสาหกรรม

โครงการดังกล่าว ควรมีการกระจายตัวไปตามอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัด

พระนครศรีอยุธยา โครงการที่อยู่ในพื้นที่ศึกษามีดังต่อไปนี้ (แผนที่ 2, 3)

- ก. อำเภออุทัย มีโครงการที่ควรลงทุนในสาขาอุตสาหกรรม ดังนี้
- อุตสาหกรรมเครื่องหนัง กระเป๋า รองเท้า เข็มขัด ฯลฯ
 - อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลการเกษตร รถไถ เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ ฯลฯ
 - อุตสาหกรรมประกอบเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ
 - อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนโลหะประเภทต่าง ๆ
 - กิจกรรมเขตอุตสาหกรรม
 - โครงการอุตสาหกรรมการกำจัดกากอุตสาหกรรม
- ข. อำเภอท่าเรือ มีโครงการที่ควรลงทุนในสาขาอุตสาหกรรม ดังนี้
- อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์

ตารางที่ 1 โครงการที่ควรลงทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สาขาเกษตรกรรม	สาขาอุตสาหกรรม	สาขาพาณิชย์กรรม	สาขาบริการและการท่องเที่ยว
1. การปลูกข้าวพันธุ์ดี	1. อุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร	1. ตลาดกลางสินค้าเกษตร	1. กิจการโรงพยาบาล
2. การปลูกพืชสวน	2. อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์	2. ตลาดซื้อขายล่วงหน้าสินค้าเกษตร	2. สถาบันการศึกษา
3. การเลี้ยงสัตว์	3. อุตสาหกรรมเครื่องหนัง	3. ศูนย์แสดงสินค้า	3. กิจการศูนย์สุขภาพ
4. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	4. อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลการเกษตร	3. ศูนย์แสดงสินค้า	4. กิจการที่พักอาศัย
5. การทำไร่นาสวนผสม	5. อุตสาหกรรมบรรจุหีบห่อสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก	3. ศูนย์แสดงสินค้า	5. โครงการพัฒนาเมืองใหม่
6. การปลูกไม้ผล	6. อุตสาหกรรมผลิตและประกอบเครื่องอิเล็กทรอนิกส์	3. ศูนย์แสดงสินค้า	6. กิจการโรงแรมที่พัก
7. การจัดทำสวนเกษตร	7. อุตสาหกรรมเครื่องประดับและอัญมณี	3. ศูนย์แสดงสินค้า	7. กิจการร้านอาหารและภัตตาคาร
8. กิจการไม้ดอกไม้ประดับ	8. การผลิตสินค้าหัตถกรรม	3. ศูนย์แสดงสินค้า	8. บริการจัดนำเที่ยวทางเรือ และ Eco-Tourism
	9. อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนโลหะ	3. ศูนย์แสดงสินค้า	9. บริการขนส่งทางเรือ
	10. กิจการเขตอุตสาหกรรม	3. ศูนย์แสดงสินค้า	10. กิจการสถานีตรวจและบรรจุสินค้าเข้าตู้คอนเทนเนอร์เพื่อการส่งออก
	11. โครงการสร้างอาคารหลายชั้นสำหรับเป็นที่ตั้งโรงงาน	3. ศูนย์แสดงสินค้า	11. โครงการกิจการศูนย์แสดงสินค้านานาชาติและหอประชุมขนาดใหญ่
	12. โครงการอุตสาหกรรมการค้าจากอุตสาหกรรม		

ที่มา : สรุปแผนการลงทุน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ตุลาคม 2537.

บทที่ 4

ลักษณะการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษา

4.1 ลักษณะพื้นที่และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.1.1 ลักษณะพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ก. ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ซึ่งเรียกว่า 'ที่ราบลุ่มเดลต้า' หรือ ที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา (แผนที่ 1) ซึ่งเป็นที่ราบกว้างใหญ่ตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์จนถึงอ่าวไทย อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 3.50 เมตร มีแม่น้ำสำคัญ 4 สายไหลผ่าน คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย รวมทั้งมีลำคลองใหญ่ย่อยจำนวนมาก (แผนที่ 4) จึงเป็นจังหวัดที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติสำหรับการอุปโภค-บริโภค และเพื่อการผลิตอย่างอุดมสมบูรณ์ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำลำคลองจะมีระดับสูงและท่วมปกคลุมไปทั่วบริเวณพื้นที่ราบลุ่มของจังหวัด ดังนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นดินตะกอนแม่น้ำพัดพา จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเกษตร

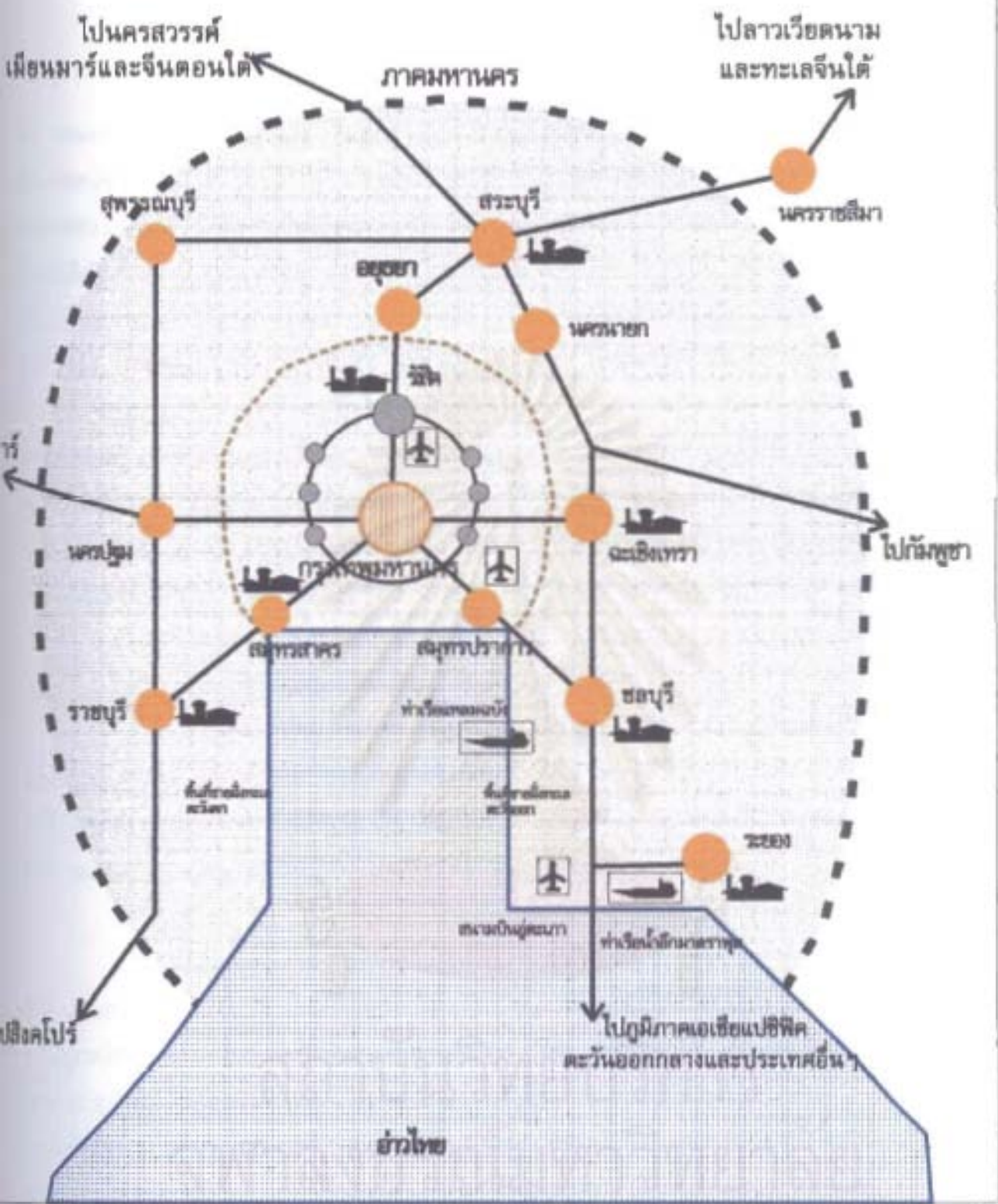
ข. การคมนาคมขนส่ง

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจัดได้ว่ามีการคมนาคมขนส่งที่ดีมาก ทั้งโดยทางรถไฟ ทางน้ำ และโดยโครงข่ายถนน นับว่าเป็นประตูสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ทางรถไฟ ระบบทางด่วน ถนนวงแหวนรอบนอก ที่เชื่อมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับท่าเรือระหว่างประเทศ สนามบินนานาชาติแห่งที่ 2 แหล่งวัดฤติบ และแรงงาน ได้ทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีศักยภาพเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกที่สำคัญของประเทศ

4.1.2 ลักษณะการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม

ก. โครงสร้างการผลิต

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วง 20 ปีก่อน เมื่อพิจารณาโครงสร้างการผลิตอันประกอบด้วยเกษตรกรรม อุตสาหกรรม คำส่งค้าปลีก และบริการนั้น พบว่าภาคการผลิตที่สำคัญ

ที่ 5 แสดงผังเส้นทางคมนาคมระหว่างจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับพื้นที่เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม

ที่เชื่อม	อ่าวไทย	ศูนย์เมือง	
เขตบิน	พื้นที่กรุงเทพและปริมณฑล	กรุงเทพและปริมณฑล	
พื้นที่เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม	พื้นที่ภาคกลาง	แนวเชื่อมต่อด้วยเส้นทางคมนาคมขนส่ง	

วิเคราะห์จากผังภาคกลางของสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

คือ เกษตรกรรม ลดลงอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 กล่าวคือ มีสัดส่วนของผลผลิตลดลงจากร้อยละ 22.06 ลดลงเป็นร้อยละ 20.72, 20.12, 19.70 และมีสัดส่วนลดลงมากในปี พ.ศ.2533-2536 คือ ได้ลดลงเป็นร้อยละ 13.62, 10.61 และ 10.14 ขณะที่ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากสัดส่วนร้อยละ 19.80 ในปี พ.ศ.2524, 20.30, 21.05 แล้วลดลงเป็นร้อยละ 16.81 ในปี พ.ศ.2530, 14.36, 14.01 จากนั้น ก็ได้เติบโตขึ้นเป็น 24.12 ในปี พ.ศ.2533, 31.58, 41.61 ตามลำดับ สำหรับภาคการค้า-บริการค่อนข้างมีสัดส่วนที่คงที่อยู่ระหว่าง ร้อยละ 29-30 แล้วได้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 23.89 ในปี พ.ศ.2536 จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของจังหวัดในช่วง 20 ปีก่อนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่ได้มีฐานการผลิตเป็นภาคเกษตรกรรมอีกต่อไป ฐานการผลิตของจังหวัดได้เปลี่ยนมาเป็นภาคอุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัดเจนในสัดส่วนร้อยละ 41 คือ เกือบครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมดของจังหวัด ขณะที่ผลผลิตจากภาคเกษตรมีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น (ตารางที่ 2)

ข. การลงทุนในภาคอุตสาหกรรม

การลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นมากระหว่างปี พ.ศ.2532-2541 ทั้งในจำนวนโรงงาน จำนวนเงินลงทุน และจำนวนคนงาน จนถึงปี พ.ศ.2541 จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนโรงงานรวมทั้งสิ้น 819 โรงงาน มีเงินลงทุนรวมประมาณ 102,118 ล้านบาท และมีคนงานประมาณ 79,504 คน (ตารางที่ 3)

แต่เดิมนั้นอุตสาหกรรมของจังหวัดส่วนมากจะเป็นโรงสี โรงเลื่อย โรงงานแปรรูปสินค้าเกษตร ซึ่งเป็นโรงงานขนาดเล็กและขนาดกลาง ปัจจุบันโรงงานที่ตั้งใหม่ส่วนมากจะเป็นโรงงานขนาดใหญ่ เช่น โรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ โรงงานทำรองเท้า โรงงานผลิตยานพาหนะ อุปกรณ์ และส่วนประกอบ โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า โรงงานผลิตเบียร์และน้ำตาล โรงงานผลิตปุ๋ย เมื่อพิจารณาขนาดโรงงานตามเงินทุน พบว่า จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก (มีเงินลงทุนน้อยกว่า 10 ล้านบาท) มีร้อยละ 53.47 โรงงานขนาดกลาง (มีเงินลงทุน 10 - 100 ล้านบาท) มีร้อยละ 29.93 และโรงงานขนาดใหญ่ (มีเงินลงทุนมากกว่า 100 ล้านบาทขึ้นไป) มีร้อยละ 12.4 ของจำนวนโรงงานทั้งหมด

โดยสรุป จังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน (พ.ศ.2541) มีจำนวนโรงงาน (ไม่รวมโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมและเขตประกอบการอุตสาหกรรม) จำนวน 819 โรงงาน ซึ่งได้กระจายตัวอยู่เป็นจำนวนมากที่อำเภอบางปะอิน (126 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 15.38) อำเภออุทัย

(126 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 15.38) และอำเภอพระนครศรีอยุธยา (102 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 12.45) ถึงแม้ว่าอำเภอบางปะอินและอำเภอพระนครศรีอยุธยามีจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมมาก แต่ไม่ใช่เป็นโรงงานขนาดใหญ่ จึงมีปริมาณเงินลงทุนและจำนวนแรงงานไม่มากเท่ากับโรงงานในอำเภออุทัย (ตารางที่ 4)

จากนโยบายรัฐบาลที่มุ่งกระจายกิจการอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีการให้สิทธิประโยชน์แก่โรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่นอกเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จึงทำให้มีนักลงทุนสนใจเข้ามาลงทุนกิจการอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยากันมากขึ้น เนื่องจากเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 2 ประกอบกับการคมนาคมขนส่งสะดวก มีความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภค รวมทั้งวัตถุดิบ ราคาที่ดิน และแรงงาน การนิคมอุตสาหกรรมร่วมกับภาคเอกชน จึงได้จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวม 3 แห่งคือ

- 1) นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน มีพื้นที่โครงการ 2,000 ไร่
ขณะนี้ มีโรงงาน 41 โรง แรงงาน 18,694 คน เงินทุน 27,705 ล้านบาท
- 2) นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค มีพื้นที่โครงการ 2,150 ไร่ในอำเภอบางปะอิน
มีโรงงาน 30 โรง แรงงาน 12,570 คน เงินทุน 28,861 ล้านบาท
- 3) นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร มีพื้นที่โครงการ 2,050 ไร่ในอำเภอบางปะอิน
มีโรงงาน 41 โรง แรงงาน 4,921 คน เงินทุน 2,482 ล้านบาท

นอกจากนี้ ยังมีเขตอุตสาหกรรมภาคเอกชน 2 แห่ง ได้แก่

- 1) สวนอุตสาหกรรมโรจนะ มีพื้นที่โครงการ 3,300 ไร่ในอำเภออุทัย
มีโรงงาน 80 โรง
- 2) เขตประกอบการอุตสาหกรรมแพคเตอร์แลนด์วังน้อย พื้นที่ 130 ไร่
มีโรงงาน 25 โรง

ตารางที่ 2 โครงสร้างการผลิตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากสัดส่วนร้อยละผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด

ปี พ.ศ.	สัดส่วนร้อยละผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา				
	เกษตรกรรม	อุตสาหกรรม	การค้า	บริการ	อื่น ๆ
2536	10.14	41.27	15.02	8.87	24.70
2535	10.78	41.61	14.45	12.15	21.01
2534	10.61	31.58	17.71	12.15	27.95
2533	13.62	24.12	19.04	12.86	30.36
2532	22.15	14.01	19.91	12.77	31.16
2531	19.70	14.36	20.66	13.44	31.85
2530	20.12	16.81	19.32	13.23	30.52
2529	20.72	20.08	18.01	12.30	28.89
2528	22.06	20.93	17.84	11.54	27.63
2527	21.19	21.05	19.05	11.49	27.21
2526	23.00	22.12	17.85	11.26	25.77
2525	21.35	20.30	19.74	10.41	28.20

ที่มา : คำนวณจากตัวเลขผลิตภัณฑ์รายจังหวัด ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 การลงทุนภาคอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ปี พ.ศ. 2525-2541

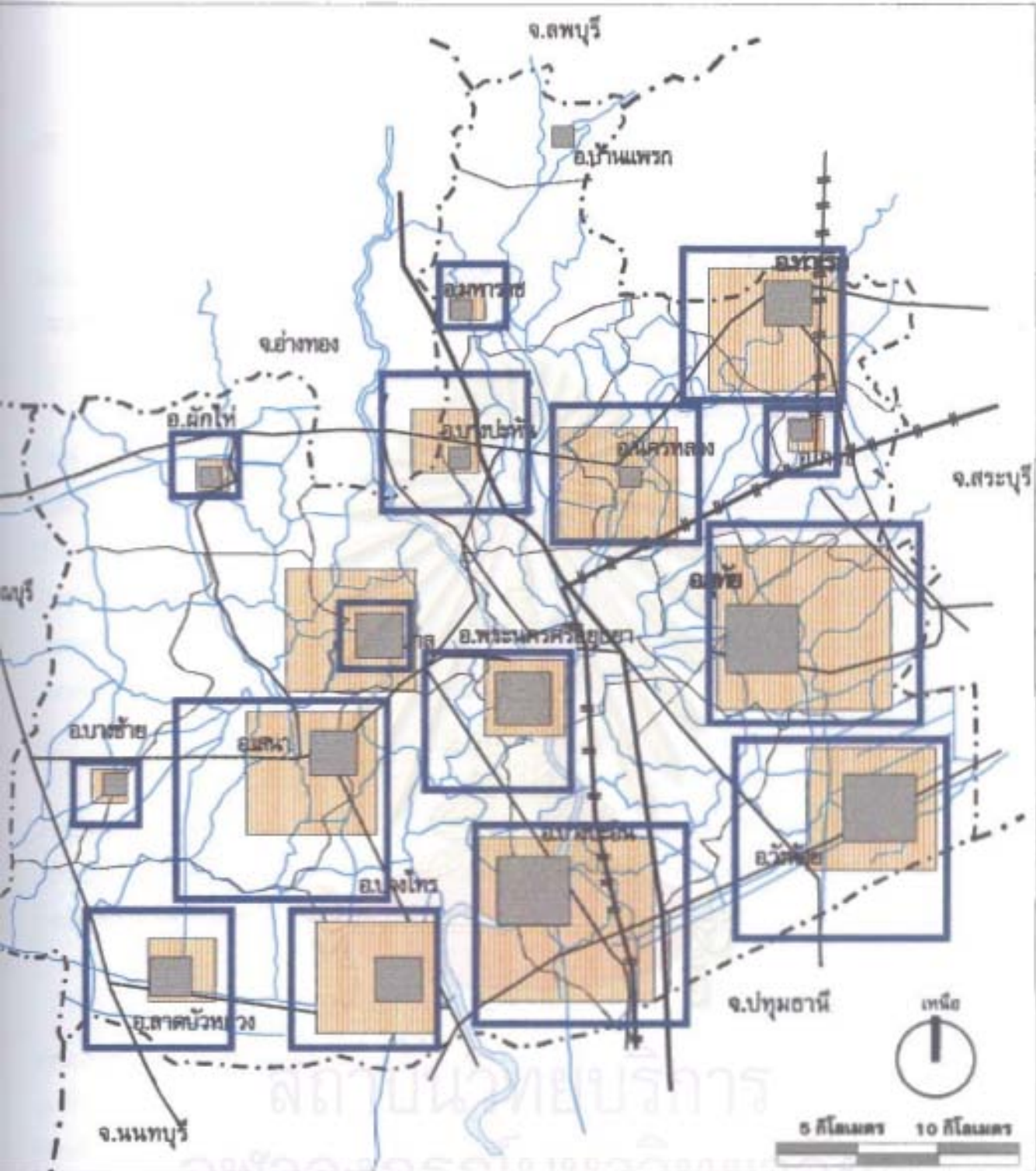
ปี พ.ศ.	จำนวนโรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	แรงงาน (คน)	กำลังการผลิต (แรงแม้า)
รวม	819	102,118	79,504	1,102,719
2541	54	6,590	1,007	12,608
2540	109	23,568	4,943	44,425
2539	61	12,308	6,015	129,769
2538	69	9,243	8,152	70,754
2537	46	14,233	10,250	85,971
2536	76	9,544	5,355	299,324
2535	60	3,238	4,041	35,987
2534	54	6,008	8,867	49,633
2533	28	3,437	9,690	46,567
2532	21	4,638	10,543	139,605
2531	16	685	610	5,092
2530	9	271	320	8,500
2529	31	470	427	7,779
2528	22	2,694	1,994	21,994
2527	14	187	408	12,980
2526	18	471	356	21,800
2525	15	2,779	1,998	12,450

ที่มา : สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

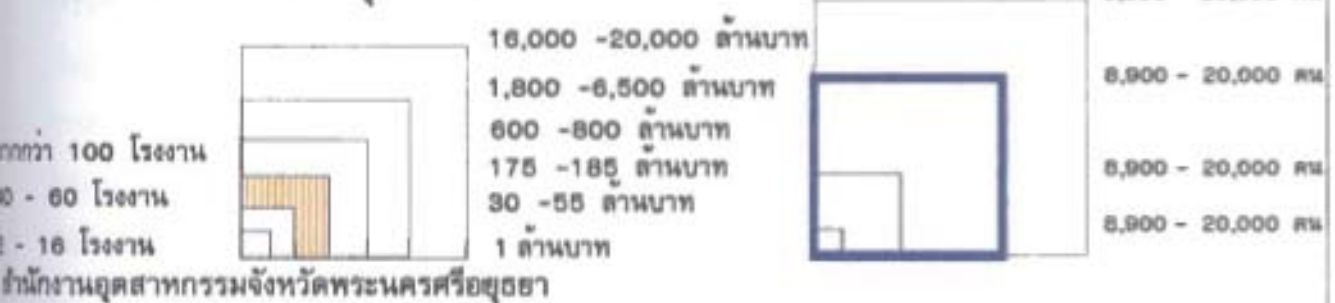
ตารางที่ 4 การกระจายตัวของการลงทุนภาคอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ระดับอำเภอ ปี พ.ศ.2541

ลำดับ ที่	อำเภอ	จำนวน โรงงาน	เงินทุนจด ทะเบียน (ล้านบาท)	แรงงาน (คน)	กำลังการ ผลิต (แรงแม้)
1.	อุทัย	126	31,477	23,889	183,645
2.	บางปะอิน	126	19,608	15,238	180,474
3.	พระนครศรีอยุธยา	102	1,191	2,217	126,730
4.	วังน้อย	77	24,917	10,513	83,029
5.	เสนา	69	4,234	16,120	52,357
6.	ท่าเรือ	49	1,670	2,146	52,406
7.	นครหลวง	47	10,741	1,723	59,212
8.	บางไทร	45	3,463	3,197	276,543
9.	บาปะหัน	45	1,019	1,540	22,202
10.	บางบาล	38	2,659	736	31,274
11.	ลาดบัวหลวง	37	660	1,093	18,380
12.	ผักไห่	22	141	377	2,847
13.	ภาชี	13	50	277	2,599
14.	บางซ้าย	11	219	49	8,327
15.	มหาราช	10	65	232	2,592
16.	บ้านแพรก	2	2	7	125
รวม	จ.พระนครศรีอยุธยา	819	102,118	79,504	1,102,719

ที่มา : สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

6 แสดงจำนวนโรงงาน หุ่นจดทะเบียนและจำนวนแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ 2541

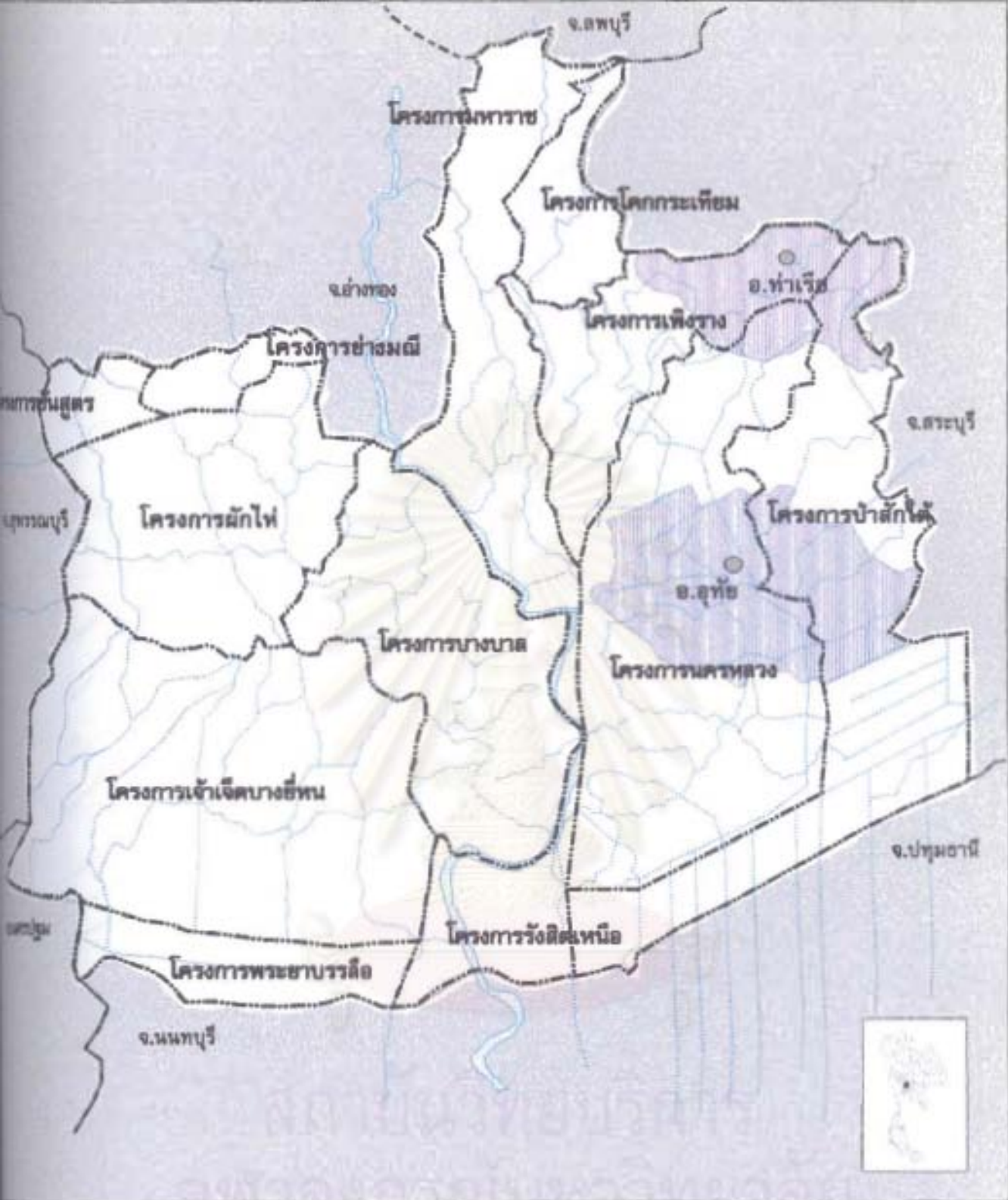
4.2 ลักษณะพื้นที่และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในอำเภออุทัย

กล่าวกันว่าชื่ออำเภอ 'อุทัย' ได้มาจากเมื่อครั้งพระยาตากตีฝ่าวงล้อมของทหารพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา และได้เดินทัพต่อมาในยามตีกรุงมาทางทิศตะวันออก จนได้พบพระอาทิตย์แรกขึ้น ณ ท้องที่นี้ จึงได้ตั้งชื่อท้องที่นี้ว่า ตำบลอุทัย

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินเหนียวเหมาะสมสำหรับการทำนา แต่มีปัญหาน้ำท่วมอยู่เนือง ๆ แม้จะมีคลองชลประทานในแนวเหนือ-ใต้ แยกจากแม่น้ำป่าสักที่อำเภอท่าเรือ ลงมาจนถึงคลองรังสิต และมีคลองชลประทานในแนวตะวันออก-ตะวันตก เชื่อมระหว่างแม่น้ำป่าสักที่เกาะเมืองอยุธยากับคลองดังกล่าว (แผนที่ 4) อำเภออุทัยอยู่ในโครงการชลประทานป่าสักใต้ และโครงการนครหลวง (แผนที่ 7) และอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม นอกจากนี้ ยังมีแหล่งน้ำใต้ดินอย่างสมบูรณ์อยู่ในระดับความลึก 1 - 8 เมตร (แผนที่ 8)

ขนาดพื้นที่อำเภอมีเนื้อที่ประมาณ 186.80 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากร 38,829 คน คิดเป็นความหนาแน่นเฉลี่ย 208 คน/ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ชุมชนเมืองซึ่งมีความหนาแน่น 1,200 คน/ตารางกิโลเมตร และได้รับการจัดตั้งให้เป็นเทศบาลตำบลเมื่อปี พ.ศ.2542 จากเดิมที่มีฐานะเป็นสุขาภิบาล

อำเภออุทัยอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เป็นประตูเปิดสู่กลุ่มอำเภออุตสาหกรรมในภาคกลางตอนบน คือ อำเภอนครหลวง ท่าเรือ และท่าหลวงในจังหวัดสระบุรี ซึ่งได้รับการกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคกลางตอนบน นอกจากนี้ ยังเป็นประตูเปิดสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นแหล่งแรงงานขนาดใหญ่ ทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครและปริมณฑล (ระยะทางประมาณ 70 กิโลเมตร) ซึ่งเป็นตลาดขนาดใหญ่และศูนย์กลางการขนส่งระหว่างประเทศ ด้วยเหตุนี้อำเภออุทัยจึงเป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญยิ่งในการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และ 8 เพื่อการตั้งแหล่งอุตสาหกรรมของภาคกลางและเชื่อมต่อกับระบบเศรษฐกิจของภาคมหานครให้เป็น 'เขตเศรษฐกิจใหม่' ให้เป็นศูนย์กลางรองรับการกระจายอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งเพื่อเป็นแหล่งเชื่อมโยงในการแปรรูปสินค้าเกษตร การขนส่งผลิตผลทางการเกษตรเพื่อส่งออกท่าเรือแหลมฉบังโดยไม่ต้องผ่านเข้ามาสร้างควมแออัดให้กับกรุงเทพมหานคร

แผนที่ 7 แผนที่โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เส้นแบ่งเขตโครงการ

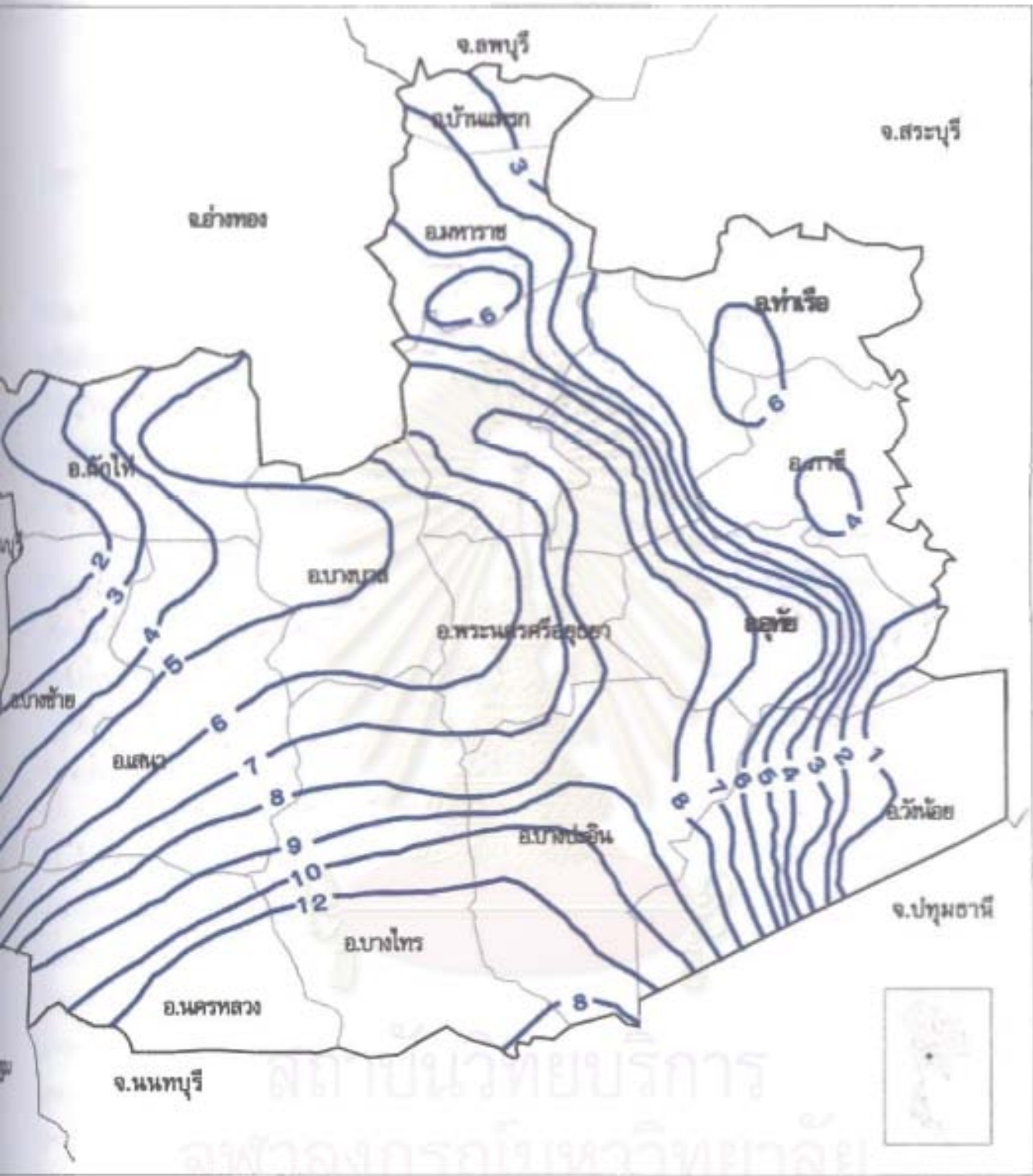
เส้นทางน้ำ

พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๐ กิโลเมตร 1๐ กิโลเมตร

ที่มา สำนักงานชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่ 8 แผนที่แสดงระดับทิศทางการไหลของน้ำบาดาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

	เส้นแบ่งเขตโครงการ
	เส้นแบ่งเขตอำเภอ
	ระดับน้ำบาดาล.เมตรจากผิวดิน

ชื่อย่อ

0 กิโลเมตร 10 กิโลเมตร

การที่อำเภออุทัยมีการใช้พื้นที่เพื่อการทำนามาแต่เดิม ราคาที่ดินจึงค่อนข้างต่ำ ประมาณ 400 - 500 บาทต่อตารางวา เมื่อปี พ.ศ.2535 ก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในอำเภอนี้

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น อำเภออุทัยจึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักพัฒนาอุตสาหกรรมภาคเอกชน ทั้งที่เป็นนักลงทุนชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงพบว่าที่อำเภออุทัยมีเขตอุตสาหกรรมภาคเอกชนซึ่งมีขนาดพื้นที่โครงการใหญ่ที่สุดในนิคมอุตสาหกรรมทั้งหลายที่มีอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ สวนอุตสาหกรรมโรจนะ มีขนาดพื้นที่ 3,300 ไร่ ตั้งอยู่บนถนนสายหลักคือ ถนนโรจนะ

จากการศึกษาข้อมูลอุตสาหกรรมในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี พ.ศ.2541 ดังตารางที่ 4 พบว่า อำเภออุทัย มีระดับของการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงที่สุด เช่นเดียวกับอำเภอบางปะอินซึ่งมีการพัฒนาอุตสาหกรรมมาก่อน กล่าวคือ มีทุนจดทะเบียนรวมสูงสุด ประมาณ 31,477 ล้านบาท มีจำนวนโรงงานอยู่ในกลุ่มสูงสุดคือ 126 โรงงาน และเป็นแหล่งการจ้างงานอุตสาหกรรมอยู่ในกลุ่มสูงสุด คือ มีจำนวนแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม 23,889 คน และกำลังการผลิต 183,645 แรมม่า (แผนที่ 6)

สำหรับแผนการลงทุนของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในอนาคตที่มุ่งให้จังหวัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรสมัยใหม่ ควบคู่กับการเป็นฐานอุตสาหกรรมแห่งใหม่ แทนกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และเป็นแหล่งแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งการเป็นศูนย์กลางด้านพาณิชย์กรรม การท่องเที่ยว ศูนย์กลางบริการด้านอื่น ๆ เช่น การศึกษา พบว่า อำเภออุทัยมีบทบาทไปในด้านการผลิตอุตสาหกรรมอย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้จากโครงการลงทุนที่มีลำดับความสำคัญอันดับ 1 ในอำเภออุทัยนั้น ประกอบด้วย โครงการลงทุนในอุตสาหกรรมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ โครงการลงทุนอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลการเกษตร และโครงการลงทุนอุตสาหกรรมกำจัดกากอุตสาหกรรม และโครงการลงทุนที่มีอันดับความสำคัญลำดับที่ 2 และ 3 ได้แก่ อุตสาหกรรมเครื่องหนัง อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนโลหะ และการลงทุนในเขตอุตสาหกรรม (แผนที่ 2 และ 3)

4.3 ลักษณะพื้นที่และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในอำเภอท่าเรือ

การที่อำเภอท่าเรือได้ชื่อเช่นนี้ กล่าวกันว่าเนื่องจากเป็นสถานที่เปลี่ยนแปลงลักษณะการสัญจรจากทางน้ำในแม่น้ำป่าสักมาเป็นทางบกของพระมหากษัตริย์ไทยในการเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทสระบุรี สถานที่นี้จึงเป็นจุดแวะพักขบวนเรือพระที่นั่ง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีเส้นทางรถไฟใช้เป็นเส้นทางคมนาคม สำหรับเส้นทางคมนาคม-ขนส่งทั้งแม่น้ำป่าสักและเส้นทางรถไฟนี้ปัจจุบันเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าอุตสาหกรรมที่สำคัญ คือ วัสดุก่อสร้าง (ปูนซีเมนต์ หวาย) ัญพืช อาหารสัตว์ และน้ำมัน ตลอดจนสินค้าเกษตรอื่น ๆ

ภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม (แผนที่ 4) ลักษณะดินเป็นดินเหนียว และกลุ่มดินทราย เหมาะสำหรับการทำนาและสวนผสม แม่ดินจะมีสภาพความเป็นกรดค่อนข้างสูง อำเภอท่าเรือได้รับการส่งเสริมทางด้านเกษตร โดยอยู่ในโครงการชลประทานถึง 4 โครงการ คือ โครงการป่าสักใต้ โครงการเริงวาง โครงการคลองเพียว และโครงการนครหลวง (แผนที่ 7) นอกจากนี้ยังมีน้ำบาดาลสมบูรณ์อยู่ลึกลงไปจากผิวดินประมาณ 6 เมตร (แผนที่ 8)

ขนาดพื้นที่อำเภอมีเนื้อที่ประมาณ 106.19 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากร 38,796 คน คิดเป็นความหนาแน่นเฉลี่ย 365 คน/ตารางกิโลเมตร ชุมชนเมืองมีการเกาะกลุ่มในพื้นที่ประมาณ 2.31 ตารางกิโลเมตร มีความหนาแน่นประชากร 3,438 คน/ตารางกิโลเมตร จึงมีสภาพเป็นเทศบาลตำบลมาเป็นเวลานานแล้ว และกรมการผังเมืองได้ให้ความสำคัญแก่พื้นที่เมืองแห่งนี้ โดยการมีผังเมืองรวมท่าเรือเพื่อชี้แนะและกำกับดูแลการพัฒนาเมือง เมื่อปี พ.ศ.2535 ราคาที่ดินเมื่อก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม อยู่ในระดับปานกลาง คือ 3,060 บาท/ตารางวา เมื่อเทียบกับราคาที่ดินในอำเภออุทัย (400 บาท/ตารางวา) และราคาที่ดินในอำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา (9,083 บาท/ตารางวา)

ชุมชนเมืองริมแม่น้ำป่าสักและริมทางรถไฟได้เพิ่มความสำคัญขึ้นเมื่อผลผลิตการเกษตรมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และจากการส่งออกผลผลิตการเกษตร จึงเกิดกิจการอุตสาหกรรมรวมตัวอยู่ทางฝั่งตะวันออกของทางรถไฟ ขณะที่พื้นที่ชุมชนเมืองเดิมอยู่ทางฝั่งตะวันตกของทางรถไฟ โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้นประกอบด้วยอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรมการผลิตอาหารสัตว์ ไชโลเก็บผลผลิตต่าง ๆ ตลอดจนเป็นแหล่งที่พักสินค้าประเภท

วัตถุประสงค์สร้างจากจังหวัดสระบุรี ตามริมทางรถไฟและริมแม่น้ำ เพื่อความสะดวกในการขนส่งต่อไป โรงงานอุตสาหกรรมและไซโลดังกล่าว ส่วนใหญ่มีขนาดและกำลังการผลิตสูง

ในช่วงสิบปีก่อน ผลผลิตพืชไร่โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวโพดมีปริมาณมาก และเก็บไว้ในไซโลที่อำเภอท่าเรือนี้ ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตที่ขนมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาแวะพักที่นี้แล้วขนส่งต่อไปยังกรุงเทพมหานครเพื่อการส่งออกต่อไป เนื่องจากการส่งสินค้าออกเป็นไปอย่างดีมาก จึงมีการอพยพแรงงานของชาวนา-ชาวไร่ เข้าสู่โรงงานและไซโลเก็บพืชผล ซึ่งต้องใช้แรงงานจำนวนมากในช่วงเวลาระยะสั้น จึงทำให้ชุมชนมีความเติบโตและคึกคัก เช่น เกิดสาขาของธนาคารพาณิชย์หลายแห่งในชุมชนเมือง ต่อมาระยะหลังการส่งออกสินค้าเกษตรลดลง การขนถ่ายสินค้าซึ่งแต่เดิมคึกคักจึงได้ซบเซาลง จำนวนแรงงานขนถ่ายสินค้าในโรงงานก็ลดน้อยลง ชุมชนเมืองท่าเรือจึงเงียบเหงากว่าแต่ก่อน แม้กระนั้นกิจกรรมการพัฒนาเมืองยังคงมีอยู่ แต่เปลี่ยนรูปจากอุตสาหกรรมซึ่งเคยเป็นกิจกรรมหลักมาเป็นการจัดสรรที่ดินริมถนนสายสำคัญชานเมือง การจัดสรรที่ดินนี้มีแนวโน้มที่ดี (ก่อนเศรษฐกิจประเทศไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤต) เนื่องจากชาวเมืองส่วนใหญ่ในพื้นที่เมืองเป็นผู้เช่าที่ดินของราชพัสดุกรมธนารักษ์ และผู้เช่าที่ดินเอกชนประสงค์จะมีที่ดินเป็นของตนเอง

กิจการอุตสาหกรรมที่มีอยู่ประมาณ 49 แห่ง มีทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร เช่น โรงงานอบพืชผล และผลิตอาหารสัตว์ ซึ่งส่งกลิ่นและฝุ่นรบกวนชุมชนเมืองอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ มีอุตสาหกรรมชิ้นส่วนโลหะ ที่ตั้งโรงงานส่วนใหญ่จะรวมตัวกันตามแม่น้ำป่าสักในเขตเทศบาลตำบลท่าหลวงและท่าลาน ซึ่งทำให้เทศบาลตำบลท่าเรือได้มีการขยายตัวในการเป็นศูนย์กลางการให้บริการต่าง ๆ แก่แรงงานอพยพ ซึ่งเคยมีเป็นจำนวนมาก

โดยสรุป อำเภอท่าเรือมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในระดับปานกลาง เมื่อเทียบกับอำเภอบางปะอินและอำเภออุทัย โดยมีทุนจดทะเบียนรวมค่อนข้างสูงถึง 1,670 ล้านบาท มีจำนวนโรงงาน 49 โรงงาน (รวมทั้งคลังสินค้า) และมีจำนวนแรงงานมากถึง 2,146 คน ในปี พ.ศ.2541 (ตารางที่ 4 และแผนที่ 6) โครงการลงทุนในอนาคตตามแผนการลงทุนของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีโครงการลงทุนที่มีความสำคัญลำดับที่ 1 ทางด้านอุตสาหกรรมคือ อุตสาหกรรมการผลิตอาหารสัตว์ นอกจากนั้นเป็นโครงการลงทุนเพื่อเป็นตลาดกลางซื้อขายล่วงหน้าสินค้าเกษตร และโครงการลงทุนตลาดกลางสินค้าเกษตร (แผนที่ 2) สำหรับโครงการลงทุนที่มี

ความสำคัญลำดับที่ 2 และ 3 ในอำเภอท่าเรือ มีเพียงโครงการเดียวคือ โครงการลงทุนในบริการขนส่งสินค้าเกษตรโดยทางเรือ (แผนที่ 3)

4.4 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในอำเภออุทัย

การตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในอำเภออุทัย มีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.4.1 การตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในลักษณะชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

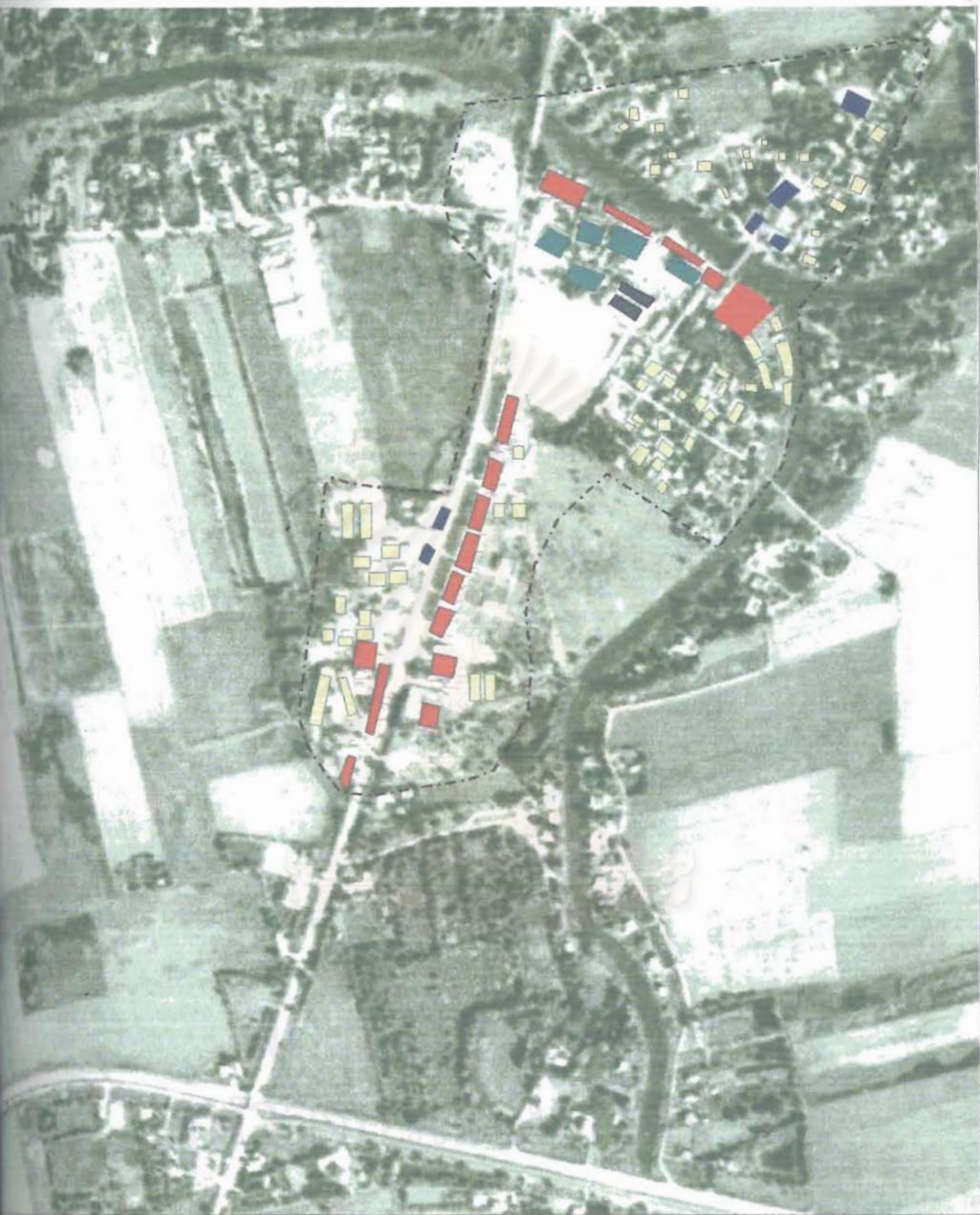
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในอำเภออุทัย ยังมีปรากฏให้เห็นสองฝั่งคลองชลประทาน (คลองสามง่าม) ซึ่งเชื่อมระหว่างแม่น้ำป่าสัก (ตรงเกาะเมืองอยุธยา) และสาขาของแม่น้ำป่าสักซึ่งแยกจากแม่น้ำในอำเภอท่าเรือไหลลงมาทิศใต้บรรจบกับคลองรังสิต องค์ประกอบชุมชนเมืองมีลักษณะดังต่อไปนี้

ก. ศูนย์ราชการ

ฝั่งเหนือของคลองเป็นกลุ่มอาคาร 2 ชั้นของสถานที่ราชการ ซึ่งมีลักษณะเป็นศูนย์กลางราชการเล็ก ๆ อาคารที่ว่าการอำเภอเป็นเรือนไม้ 2 ชั้นทรงปั้นหย่าแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 6 บ้านพักข้าราชการไม้ 2 ชั้น ที่ทำการสุขาภิบาล (ปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบล) อาคารทั้งหลายหันหน้าสู่คลอง มีศาลาท่าน้ำใช้ร่วมกัน ปัจจุบันสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนขนาดกว้าง 6.00 เมตร มีสถานีตำรวจคอนกรีตเสริมเหล็กสร้างใหม่ริมถนน ถนนจะผ่านเข้าไปในที่ดินผสมพักอาศัย สถานีตำรวจดับเพลิงและหอประชุมอำเภอ แล้วจึงไปสิ้นสุดที่บริเวณที่ว่าการอำเภอ

ข. ตลาด ร้านค้า และชุมชนพักอาศัย

ฝั่งใต้ของคลองเป็นชุมชนศูนย์กลางริมน้ำดั้งเดิม เชื่อมต่อกับฝั่งศูนย์กลางราชการด้วยสะพานไม้ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้เลียบไปตามคลองรายล้อมพื้นที่ตลาด ซึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างที่วัดโคกช้างและคลอง (ดูผังบริเวณประกอบ) เรือนแถวจะหันหน้าเข้าสู่ทางเดินกลางอันเป็นพื้นที่ตลาดซึ่งมีหลังคาคลุมแยกจากเรือนแถวไม้ ลักษณะการใช้อาคารเรือนแถวเป็นทั้งเพื่ออยู่อาศัยและประกอบกิจการค้า โดยหน้าบ้านทุกบ้านจะเป็นชานเรือนไม้ลดระดับยาวต่อเนื่องกันไปทุกบ้าน และปลายสุดด้านติดกับวัดจะเป็นตลาดโล่งมีหลังคาคลุมดังได้กล่าวแล้ว ปลายสุดอีกด้านหนึ่งจะเป็นเรือนแถวไม้ต่อเนื่องที่ค่อนข้างทิ้งร้างและเป็นกลุ่มเรือนไม้อยู่อาศัยเล็ก ๆ 2 ชั้น แทรกด้วยไม้ผล ไม้ดอก และพืชไร่ เรียงรายไปตามลำคลองยังมีการอยู่อาศัย แต่ผู้คนเบาบาง แม้บรรยากาศจะร่มรื่นสามารถเข้าถึงได้ด้วยทางเดิน มีไฟฟ้า

ชุมชนคลองสามง่ามวัดโคกช้างอำเภอบุษราคัมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

	ที่อยู่อาศัย		ศาสนสถาน
	พาณิชย์กรรม		โรงเรียน
	สถานที่ราชการ		ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

90เมตร

ชื่อย

แผนที่ 9

ทำจากการสำรวจและภาพถ่ายทางอากาศพ.ศ. 2541 ของกรมแผนที่ทหาร

ภาพแสดงคลองสามง่ามและวัดโคกช้าง

ภาพแสดงลานจอดรถในบริเวณ
วัดโคกช้างและตลาด

ภาพแสดงสะพานข้ามคลองสามง่าม
ซึ่งเชื่อมศูนย์ราชการกับตลาด

ภาพแสดงชุมชนริมน้ำพักอาศัยและร้านค้า
ริมคลองสามง่าม

แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองในลักษณะชุมชนริมน้ำดั้งเดิมอำเภออุทัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพแสดงการใช้อาคารภายในเรือนแถวไม้

ภาพแสดงตลาด

ภาพแสดงตลาดควาย

ภาพแสดงลานจอดรถสองแถวรับจ้าง

และน้ำประปาบาดาลใช้ เห็นได้ว่าเป็นชุมชนที่ประกอบขึ้นจากสถาปัตยกรรมไม้พื้นถิ่น มีขนาดเล็กและบรรยากาศเรียบง่ายน่าสนใจ แต่อยู่ในสภาพค่อนข้างเก่าและมีความเสี่ยงต่อการเกิดเพลิงไหม้

กิจกรรมการค้ามีเพื่อบริการผู้คนในชุมชนและศูนย์ราชการเล็ก ๆ การค้าขายในเรือนแถวไม้บริเวณตลาด เป็นร้านขายอาหารทั้งของสดและของแห้ง และร้านค้าสินค้าเครื่องใช้ประจำวันเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมจะคึกคักเฉพาะเวลาเช้า ร้านค้าซึ่งยังเปิดกิจการ ประกอบด้วยร้านขายของชำ 10 ร้าน ร้านอาหารและเครื่องดื่ม 4 ร้าน ร้านขายยา 2 ร้าน ร้านขายผัก-ผลไม้ 4 ร้าน ร้านเสริมสวย 5 ร้าน ร้านขายหนังสือพิมพ์ 1 ร้าน ร้านตัดมีด 1 ร้าน นอกจากนั้นเป็นแผงลอยทั้งในส่วนตลาดมีหลังคาคลุม และลานวัด หนึ่ง เนื่องจากลานวัดโคกช้างมีขนาดกว้างขวางและเชื่อมต่อกับถนนสายหลักของอำเภอได้ จึงมีการใช้ลานวัดเป็นทั้งถนน ที่จอดรถทั้งรถยนต์ส่วนบุคคลและรถสองแถวโดยสารระหว่างอำเภอ ตลอดจนควมมอเตอร์ไซด์ที่สามารถว่าจ้างให้ไปไหนก็ได้แล้วแต่จะตกลงราคากัน ในบริเวณ วัด-ตลาด-ชุมชน นี้มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง ห่างจากตลาดไปประมาณ 50 เมตร ณ ที่ติดลำคลองเป็นโรงสีข้าว ซึ่งปัจจุบันรื้อลงแล้ว คงเหลือแต่ทำข้าวติดถนนสายหลักของอำเภอ ทำข้าวแห่งนี้รับซื้อข้าวเปลือกซึ่งมีลูกค้ามาจากอำเภอหนองแสงในจังหวัดสระบุรี เนื่องจากที่นี่ให้ราคาค่อนข้างสูง นอกจากนี้ยังประกอบกิจการซื้อขายแลกเปลี่ยนรถยนต์ทั้งรถเก๋งและรถกระบะอีกด้วย

4.4.2 การตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองริมถนนในปัจจุบัน

ก. ดึกแถวพาณิชย์และดึกแถวพักอาศัย (ทาวน์เฮาส์) ในบริเวณที่ต่อเนื่องกับชุมชนศูนย์กลางดั้งเดิมริมคลองสามง่าม

ดึกแถวพาณิชย์เหล่านี้จะเรียงรายไปตามริมถนนด้านฝั่งตะวันออกของถนนสายหลักของอำเภออุทัย ห่างจากท่าข้าวข้างวัดโคกช้างมาเป็นระยะทางประมาณ 30 เมตร ส่วนบริเวณด้านในของแปลงที่ดินเป็นที่ตั้งของดึกแถวพักอาศัย (ทาวน์เฮาส์) กลุ่มดึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้นเหล่านี้อยู่ในสภาพใหม่และยังจัดจำหน่ายได้ไม่หมด ดังจะเห็นสำนักงานขาย-เช่าดึกแถวอยู่ในดึกแถวพาณิชย์กลุ่มนี้ สำหรับดึกแถวที่มีการประกอบกิจการนั้น มีประเภทและจำนวนร้านค้า ดังต่อไปนี้

ร้านอาหารและเครื่องดื่ม	10	ร้าน
ร้านขายของชำ	2	ร้าน และ Supermarket 2 แห่ง
เครื่องใช้ไฟฟ้า	4	ร้าน

ภาพแสดงฟลัดไฟเซาพักอาศัยใน
สวนอุตสาหกรรมโรจนะ

ภาพแสดงการแบ่งห้องให้คนงานเช่า
ในบ้านพักอาศัยดั้งเดิม

ภาพแสดงการแนะนำวิธีการใช้เครื่องไฟฟ้า
ทันสมัยให้กับแม่บ้านในชุมชนดั้งเดิม

ภาพแสดงกิจกรรมในอาคารพาณิชย์ริมถนน

ภาพแสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองริมถนนในปัจจุบัน

แสดงการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตอันเนื่องมาจากการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเทคโนโลยีและการขนส่ง
ในการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอำเภออุทัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ถ่ายเอกสาร	2	ร้าน
เครื่องเขียน	1	แห่ง
เครื่องเสียง	1	แห่ง
เสื้อผ้า	1	แห่ง
เสริมสวย	1	แห่ง
คลินิก	1	แห่ง
จักรยาน	1	แห่ง
ปุ๋ย	1	แห่ง
ปลาสวยงามและอุปกรณ์	1	แห่ง
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	1	แห่ง

และฝั่งตรงกันข้ามริมถนนสายเดียวกัน มี

ธนาคารออมสิน	1	แห่ง
ที่ทำการไปรษณีย์	1	แห่ง
ร้านขายวัสดุก่อสร้าง	1	แห่ง
บ้านจัดสรร (อยู่ห่างจากถนน เข้าไปประมาณ 100 เมตร)	2	แห่ง

สำหรับน้ำใช้ของชุมชนเหล่านี้ ได้จากการขุดน้ำบาดาลขึ้นใช้เอง

ชุมชนตึกแถวพาณิชย์และพักอาศัย ตลอดจนบ้านจัดสรรเหล่านี้ เกิดขึ้น

เมื่อชุมชนศูนย์กลางริมน้ำเริ่มเข้าถึงได้ยาก เนื่องจากคลองชลประทานที่ตื้นเขินและเต็มไปด้วย
วัชพืช ประกอบกับมีถนนสายหลักเชื่อมอำเภออุทัยเข้ากับอำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยาทาง
ด้านตะวันตก อำเภอบางปะอินและอำเภोजังหวัดนนทบุรีทางด้านใต้ อำเภอท่าเรือและอำเภอภาชีทาง
ด้านเหนือ และด้านตะวันออก และทำเลที่ตั้งของชุมชนใหม่นี้เดิมเป็นที่นาข้าวซึ่งมีราคาที่ดินไม่
สูง และอยู่ห่างสวนอุตสาหกรรมโรจนะเพียง 7 กิโลเมตร กิจกรรมเพื่อการพักอาศัยนอกจากจะมีใน
รูปแบบบ้านจัดสรร (บ้านเดี่ยว) ตึกแถวทาวนเฮาส์แล้ว ยังมีในรูปแบบของบ้านเช่า ห้องเช่า
สำหรับคนงาน และลูกจ้างอีกด้วย

4.4.3 การตั้งถิ่นฐานเพื่อการพักอาศัยของคนงานและพนักงานโรงงาน

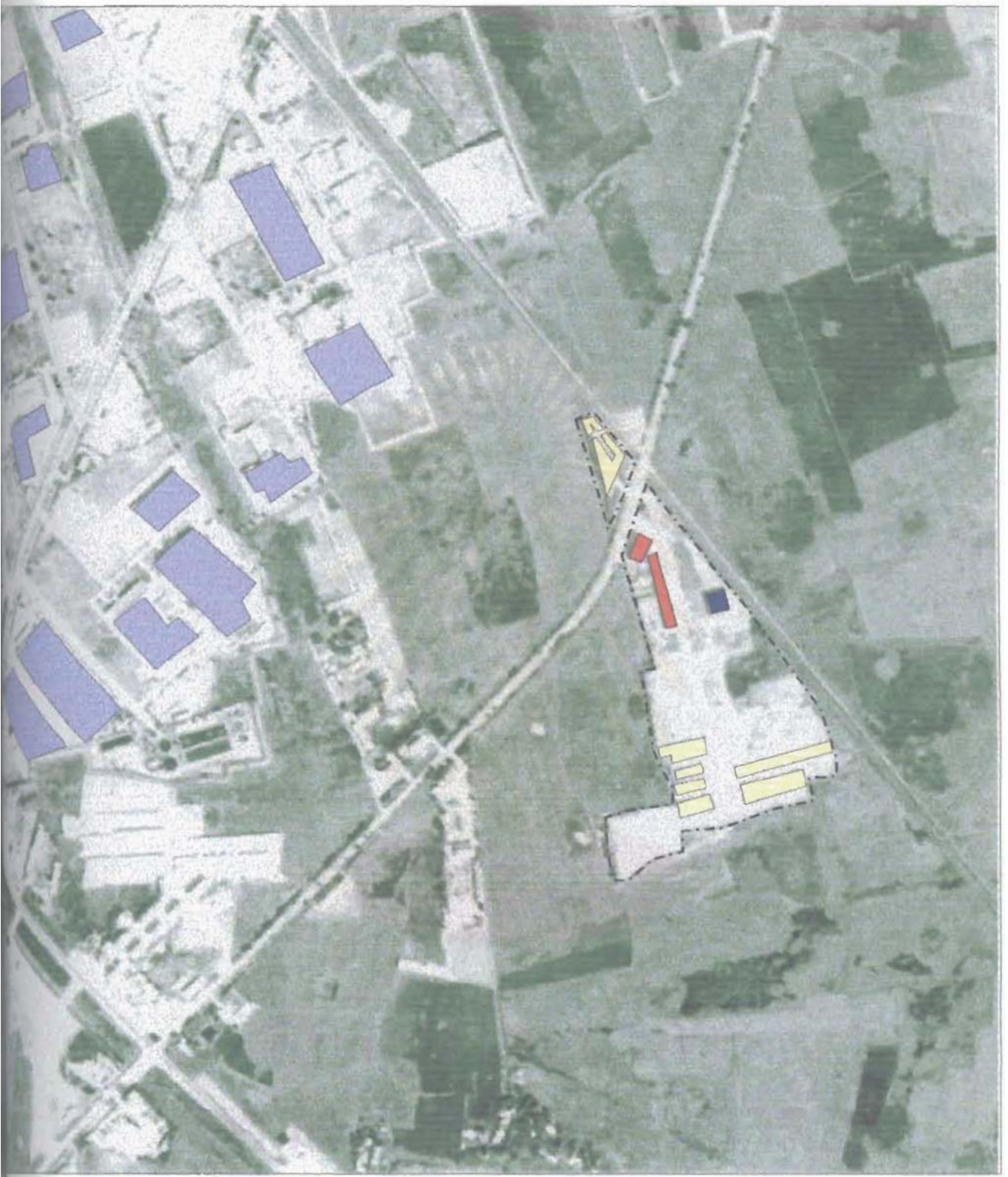
ก. อพาร์ทเมนต์ 3 ชั้น - ที่พักอาศัยของคนงาน

การตั้งถิ่นฐานชุมชนพักอาศัยเล็ก ๆ ในลักษณะอพาร์ทเมนต์ 3 ชั้น ในที่ห่างจากสวนอุตสาหกรรมโรจนะ ประมาณ 1 - 3 กิโลเมตร มีกระจายตัวอยู่สองฝั่งถนนสายหลักของอำเภออุทัยเป็นระยะ ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารแบบ Single Corridor Type ไม่มีลิฟต์ มีที่จอดรถ สวนหย่อม ยาม และแม่บ้านคอยดูแล ชั้นล่างมักจะดัดแปลงเป็นร้านค้าของใช้จำเป็นในลักษณะ convenient store ร้านอาหารและร้านซักรีด แต่จะไม่มีการดัดแปลงหรือสร้างสถานเริงรมย์ เช่น ภัตตาคาร คาราโอเกะ และหัตถเวท ดังได้พบเห็นในอำเภออื่นของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องมาจากระยะทางและการคมนาคมที่สะดวกประมาณ 8 - 10 กิโลเมตร ซึ่งใช้เวลาเดินทางเพียง 10 นาที คนงานพักอาศัยเหล่านี้ก็จะได้พบศูนย์การค้า ร้านค้า และสถานเริงรมย์ต่าง ๆ มากมาย ณ สุขาภิบาลธนู (ปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบลธนู) ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

จากการสุ่มตัวอย่างสำรวจ-สอบถาม ณ อพาร์ทเมนต์เสริมเจริญ (S.J.) ซึ่งมีอพาร์ทเมนต์คอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น, Single-Corridor Type 2 อาคาร จำนวนห้องพักทั้งหมด 90 ห้อง (ดัดแปลงเป็นร้านค้าประมาณ 10 ห้อง) ห้องพักขนาดประมาณ 3.00 x 8.00 เมตร ถ้าไม่มีระบบปรับอากาศ ค่าเช่า 2,500 บาท/เดือน แต่ถ้ามีระบบปรับอากาศ ค่าเช่า 4,000-6,000 บาท/เดือน จะมีผู้เช่ามาเช่าพักอาศัย ประมาณ 50 % ของจำนวนห้องทั้งหมดเสมอ โดยผู้เช่าพักอาศัยจะเป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมโรจนะ ซึ่งจะไม่มีการพักอยู่นานตลอดปี ส่วนใหญ่มักจะพักอยู่นานประมาณ 3-4 เดือน แล้วก็ออกไป และจะมีผู้เช่าใหม่มาแทนที่หมุนเวียนกันไปเช่นนี้ คนงานที่มาเช่าพักอาศัยส่วนใหญ่เดินทางไปทำงานที่โรงงานด้วยรถกระบะ มีส่วนน้อยที่เดินทางด้วยรถมอเตอร์ไซด์ บรรยากาศโดยทั่วไปสะอาดได้รับการดูแลอย่างดี ค่อนข้างเงียบ เพราะผู้พักอาศัยไปทำงานกันหมดในเวลากลางวัน ในเวลาเย็นจึงจะกลับมาพักผ่อน บริเวณที่โล่งระหว่างอาคารเป็นที่จอดรถ สนามหญ้า สวนหย่อม ไม้ยืนต้น ที่นั่งเล่น ที่รมรื่นและสะอาด นับว่าเป็นลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการพักอาศัยของคนงานที่มีคุณภาพดี แต่ Corridor ทุกชั้นมีความยาวมากถึง 45 เมตร (ดังแสดงในรูป) สำหรับน้ำใช้เป็นน้ำบาดาล

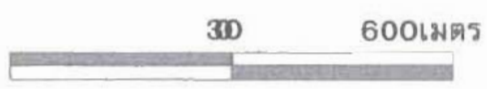
ข. บ้านจัดสรร ตำบลคานหาม - ที่พักอาศัยพนักงานโรงงาน

บ้านจัดสรรซึ่งกระจายตัวอยู่ตลอดสองฟากถนนสายหลักของอำเภออุทัย มักจะเป็นบ้านจัดสรรโครงการขนาดเล็ก ประมาณ 50 - 100 หลังคาเรือน ลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว

แผนที่เมนตีสเสริมเจริญและหมู่บ้านจัดสรรอำเภอบึงสามพันจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- โรงงานและโกดังสินค้า ที่อยู่อาศัย
- สถานที่ราชการ พานิชยกรรม
- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มาจากการสำรวจและภาพถ่ายทางอากาศพ.ศ.2541 ของกรมแผนที่ทหาร

แผ่นที่ 10

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แสดงสภาพแวดล้อมของโรงงานในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ
อำเภออุทัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แสดงสภาพแวดล้อมของการตั้งถิ่นฐานชุมชนพักอาศัยอพาร์ทเมนท์ไตรมเจริญ
อำเภออุทัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1-2 ชั้น ทาวน์เฮาส์ 2-3 ชั้น ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก โครงการบ้านจัดสรรซึ่งผสมตัวอย่างมานี้อยู่ ณ ตำบลคานหาม หมู่ที่ 9 อำเภออุทัย อยู่ห่างจากสวนอุตสาหกรรมโรจนะประมาณ 2-3 กิโลเมตร หมู่บ้านจัดสรรแห่งนี้อยู่ติดกับวิทยาลัยเทคนิคอุตสาหกรรมยานยนต์ของกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

ลักษณะผังบริเวณ (ดังในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ) ด้านหน้าติดถนนสายหลักของอำเภอ และถนนแยกเข้าโครงการจะเป็นอาคารพาณิชย์คอนกรีตเสริมเหล็กสูง 3 ชั้นครึ่ง ด้านในของที่ดินโครงการได้รับการจัดสรรและปลูกบ้านให้กับกลุ่มพนักงานบริษัทฮอนด้าในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ เป็นจำนวนประมาณ 100 แปลง และยังคงเป็นที่ดินว่างอีกประมาณ 70 แปลง บริษัทฮอนด้าได้ดำเนินการซื้อบ้านและที่ดินจำนวนดังกล่าวจากบริษัทจัดสรร ในราคาที่ต่ำกว่าราคาที่คุณทั่วไปซื้อกัน เพื่อให้พนักงานบริษัทผู้มีความประสงค์จะมีบ้านได้ซื้อต่อโดยผ่อนส่งเงินงวดค่าบ้านกับบริษัทฮอนด้าที่ตนสังกัดอยู่ ด้วยการหักเงินเดือนในบัญชีธนาคารทุกเดือน เป็นระยะเวลาประมาณ 15 - 20 ปี ในราคาบ้านพร้อมที่ดิน ประมาณ 3 แสนบาท อนึ่ง การผ่อนชำระกับบริษัทคิดเป็นเงินเย็น (ญี่ปุ่น) ดังนั้น มูลค่าการผ่อนชำระในแต่ละเดือนจึงไม่เท่ากัน แปรไปตามอัตราแลกเปลี่ยนของค่าเงิน

ด้วยเหตุนี้เอง หมู่บ้านนี้จึงเป็นหมู่บ้านที่มีพนักงานของบริษัท ฮอนด้า อยู่อาศัยกันเป็นส่วนใหญ่ นำใช้เป็นน้ำบาดาล ในช่วงเวลาเย็น ๆ จะมีเด็ก ๆ ซึ่งเป็นลูก ๆ ของพนักงานวิ่งเล่นกันมากตามถนนซอยภายในหมู่บ้าน

สำหรับวิทยาลัยเทคนิคอุตสาหกรรมยานยนต์ของกรมอาชีวศึกษานั้น บริษัทฮอนด้าเป็นผู้ให้การสนับสนุนในการเปิดสอนวิชาช่างเพื่อป้อนให้กับโรงงานของบริษัท

อนึ่ง บริษัทฮอนด้า ในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ อำเภออุทัยนี้ เดิมมีฐานการผลิตอยู่ในจังหวัดนนทบุรี แต่เนื่องจากนโยบายของรัฐในการลดความแออัดของอุตสาหกรรมในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยการให้สิทธิประโยชน์แก่กิจการอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริษัทจึงได้ย้ายฐานการผลิตขึ้นส่วนและการประกอบรถยนต์มาอยู่ที่สวนอุตสาหกรรมโรจนะแห่งนี้ นอกจากนี้ มีบริษัทลงทุนอุตสาหกรรมด้านอื่น ๆ จากประเทศญี่ปุ่นมาลงทุนกันเป็นจำนวนมาก อันส่งผลให้เกิดศูนย์การค้าและสถานเริงรมย์ตามรสนิยมผู้บริหารและหัวหน้าช่างชาวญี่ปุ่น ผลผสมผสานกับรสนิยมพนักงานและคนงานไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพเข้ามาทำงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

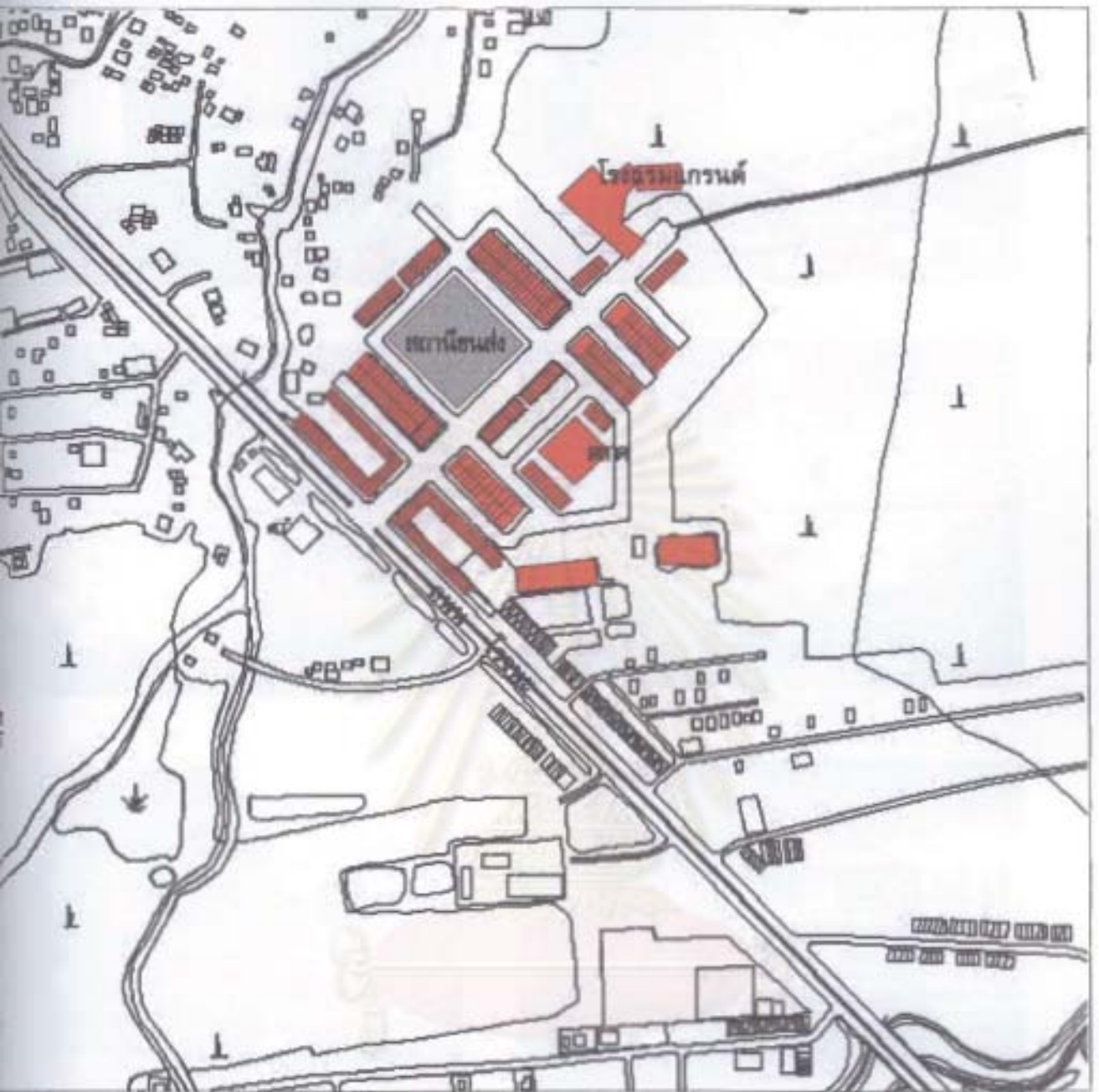

แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนพักอาศัยบ้านจัดสรรตำบลคานหาม
อำเภออู่ไทยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.4.5 ศูนย์กลางพาณิชยกรรม ย่านสถานีรถโดยสาร (บ.ข.ส.) และ โรงแรมแกรนด์ ในเทศบาลตำบลอนุ อำเภออุทัย

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า กิจกรรมการลงทุนด้านอุตสาหกรรม ได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของศูนย์กลางพาณิชยกรรม และสถานเริงรมย์ในพื้นที่กว้างขวางมากแห่งนี้ ทั้ง ๆ ที่แต่เดิมบริเวณนี้เป็นพื้นที่ชานเมืองของเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีโบราณสถาน และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากมาย จึงได้ย้ายสถานีรถโดยสารระดับจังหวัดและภูมิภาค ออกมาอยู่ ณ สุขาภิบาลตำบลอนุในเขตอำเภออุทัยในขณะนั้น แต่กิจการเดินรถไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากประชาชนและผู้ประกอบการเดินรถยังพอใจที่จะใช้พื้นที่บริเวณตลาดเจ้าพรหมใน เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยากันเป็นส่วนใหญ่ ผู้ลงทุนจึงได้จัดสร้างตลาด อาคารพาณิชย์ เป็น กลุ่มตึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 3 ชั้นครึ่ง ลักษณะการวางผังชุมชนนับว่าได้มาตรฐานการเข้าถึงด้วยรถยนต์ที่สูงมาก ต่อมามีการเพิ่มและดัดแปลงอาคารตลาดเป็นห้างสรรพสินค้า เพื่อดึงดูด ผู้พักอาศัยในเคหะชุมชนของการเคหะแห่งชาติซึ่งมีขนาดใหญ่และอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้ง บ้านจัดสรรเอกชนอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณนี้ ผลจากการลงทุนอุตสาหกรรมของบริษัทญี่ปุ่นซึ่งให้การจ้างงานแก่แรงงานไทย ทั้งที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภูมิภาคอื่น ๆ รวมทั้งลูกหลาน ชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเอง ได้ทำให้เกิดโรงแรมแกรนด์ ทั้งในลักษณะการพักค้างระยะสั้น ๆ ของผู้บริหารญี่ปุ่น ที่มาดูแลกิจการของตนในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ และในลักษณะการพักค้างระยะยาวแบบ serviced apartment ของพนักงานระดับหัวหน้าชาวญี่ปุ่น เกิดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งสถานเริงรมย์ แกรนด์พลาซ่าดิสโกเธค ชานา คาธาโอเกะ pub หัตถเวช และสนุกเกอร์คลับ นับรวมกันได้ 16 แห่ง ทั้งที่เป็นอาคารเดี่ยว และที่เปิดกิจการในอาคารพาณิชย์

นอกจากนี้ มีภัตตาคาร ร้านอาหาร และเครื่องดื่มในตึกแถวถึง 26 แห่ง และมีแผงลอยขายอาหารจำนวนมากมาย มีจำนวนร้านเสริมสวยมากถึง 13 แห่ง ร้านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย 8 แห่ง ร้านซักรีด 11 แห่ง ร้านขายยาและเครื่องสำอาง 5 แห่ง คลินิก 2 แห่ง ร้านค้าอุปกรณ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น อุปกรณ์ตกปลา วีดีทัศน์ หนังสือ เครื่องเสียง พระเครื่อง และบริษัทนำเที่ยว รวม 6 แห่ง ร้านขายเครื่องมือสื่อสาร-อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ 5 แห่ง ธนาคาร 1 แห่ง ร้านทอง 3 แห่ง ร้านถ่ายรูป 2 แห่ง ร้านแว่นตา 1 แห่ง Showroom ขายรถยนต์ 1 แห่ง มีตลาดสด 1 แห่ง ห้างสรรพสินค้าใหญ่ 1 แห่ง ร้านค้าของชำ 17 แห่ง ร้านเซเว่น-เอเลเว่น 1 แห่ง ที่ขายสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันให้กับคนงาน และพนักงานทั้งหลาย รวมทั้งประชาชน

แผนที่ 11 แสดงศูนย์กลางพาณิชยกรรมเทศบาลตำบลหนอง
อำเภอดุสิตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พาณิชยกรรม
 สถานีสูบส่ง

0 0.4 0.8 กิโลเมตร

จากการสำรวจและแผนที่จากสำนักงานผังเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แสดงการตั้งถิ่นฐานศูนย์กลางพาณิชย์กรรมย่านสถานีรถไฟโดยстар(บ.ช.ต.)
เทศบาลตำบลธัญญาเขตรุขจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ ร้านค้าประเภทอื่นที่แน่นับได้มี ร้านขายแกส 2 แห่ง ร้านขาย-ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งเครื่องปรับอากาศ 4 แห่ง ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ 1 แห่ง ร้านวัสดุก่อสร้าง และร้านเฟอร์นิเจอร์อย่างละ 1 แห่ง

ที่น่าสังเกตที่สุดคือ มีโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศ และสอนดนตรี 2 แห่ง และมีตึกแถวที่ยังปิดว่างอยู่อีกถึง 40 %

ชุมชนศูนย์กลางแห่งนี้นับเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ให้บริการในสินค้า-บริการที่หลากหลาย ช่วงเวลากลางวันจะมีลูกค้าที่มาใช้บริการรถ บ.ข.ส. และสถานที่ราชการที่ย้ายมาเช่าตึกแถวพาณิชย์เป็นสำนักงาน ในยามค่ำคืนจะคึกคักไปด้วยแสงสี กิจกรรมการเปิดท้ายขายของ รวมทั้งกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ คาราโอเกะ และกิจกรรมเริงรมย์ยามราตรีอื่น ๆ ของผู้คนทุกระดับ

4.5 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมือง ในอำเภอท่าเรือ

ชุมชนเมืองท่าเรือเติบโตมาจากชุมชนเกษตรกรรมริมแม่น้ำอันเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยดั้งเดิม ชุมชนเรือนแถวไม้สูงชันเดียวในย่านตลาดท่าเรือได้เติบโตจากชุมชนเกษตรกรรมแม่น้ำหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธบาทสระบุรีทางชลมารคแล้วแวะพักขบวนเรือ เพื่อเสด็จต่อไปทางสถลมารค อันเป็นที่มาของเส้นทางรถไฟที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อให้ผู้คนเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธบาทได้โดยสะดวก ชุมชนนี้ได้ขยายตัวขึ้นโดยการลงทุนของคนท้องถิ่นและข้าราชการที่ตามเสด็จในคราวนั้น ดังจะเห็นได้จากความเป็นเจ้าของที่ดินของชุมชนเมืองท่าเรือ (ปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบลท่าเรือ) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราชพัสดุ วัด และเอกชนเพียงไม่กี่รายในที่แปลงใหญ่ เช่น เจ้าของที่ดินเอกชนซึ่งสืบเชื้อสายมาจากข้าราชการในครั้งนั้น

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเมืองเล็ก ๆ แห่งนี้เติบโตเป็นชุมชนเมือง คือ แม่น้ำป่าสัก ซึ่งไหลลงไปเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยานั้น (แผนที่ 4) ส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์เป็นเส้นทางคมนาคม-ขนส่งที่สำคัญ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือทำเลที่ตั้งของชุมชนซึ่งอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร อันเป็นแหล่งกระจายผลผลิตที่สำคัญในระดับประเทศ และนานาชาติ นอกจากนี้

นี้ ชุมชนท่าเรือยังอยู่ใกล้กับแหล่งผลิตพืชผลเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งในภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งมีการคมนาคมขนส่งทางรถไฟที่เชื่อมโยงกับภาคเหนือได้โดยสะดวก ด้วยเหตุดังกล่าวเหล่านั้น ชุมชนท่าเรือจึงเป็นแหล่งแวะพักและรวบรวมสินค้าเกษตรจำนวนมาก จากภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนที่จะจัดส่งมายังกรุงเทพมหานคร ทั้งทางบก และทางน้ำ (แผนที่ 4 และ 5)

กิจการการขนส่งสินค้าเกษตรก่อให้เกิดความต้องการแรงงานจำนวนมาก รวมทั้งบริการด้านการขนส่ง การซ่อมยานพาหนะ และสถานที่เก็บสินค้า เมื่อมีประชากรอพยพจากต่างถิ่นมาทำงานใช้แรงงานในการขนถ่ายสินค้าเกษตร บริการชุมชนเมืองจึงมีความหลากหลายมากขึ้น ร้านค้าในเรือนแถวไม้ 2 ชั้น มีกระจายตัวให้เห็นชัดเจนในแนวถนนกลางชุมชนเมืองท่าเรือ ทั้งในที่ดินของวัด เอกชน และราชพัสดุ โดยเฉพาะตามแนวถนนตลาด (เทศบาลสาย 1) ซึ่งมีผิวจราจรเพียง 4.00 - 5.00 เมตร กลุ่มสถานที่ราชการ ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ บ้านพักข้าราชการ กระจายตัวไปตามแนวถนนเลียบริมแม่น้ำ ส่วนสถานีรถไฟจะตั้งอยู่ปลายสุดของชุมชนด้านตะวันออก (แผนที่ 12)

ชุมชนได้ทวีความสำคัญมากขึ้น ในระยะหลังที่ปริมาณผลผลิตการเกษตรได้เพิ่มขึ้นตามความต้องการของการส่งออกสู่ตลาดต่างประเทศในระยะเริ่มแรก คลังสินค้าไซโลเก็บพืชผล จึงมีเพิ่มขึ้น รวมทั้งกิจการอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ ซึ่งจะตั้งอยู่ปลายสุดของชุมชนต่อจากสถานีรถไฟออกไป ณ บริเวณกลุ่มโรงงาน และคลังสินค้า ซึ่งกระจายตัวอยู่ทางด้านตะวันออกของแนวทางรถไฟแห่งนี้ ได้เกิดชุมชนเรือนแถวไม้และตึกแถวสูง 2 ชั้น และบ้านพักอาศัยไม้ 1-2 ชั้น ในอาณาบริเวณเล็ก ๆ ใกล้กับโรงงานและสถานีรถไฟ นอกจากนี้ ยังมีที่โล่งว่างในพื้นที่กว้างขวางริมทางรถไฟเพื่อเป็นที่พักกองสินค้า อันมีทั้งพืชผลการเกษตรและวัสดุก่อสร้างจำนวนมากที่รอการขนย้ายเข้ากรุงเทพมหานครด้วยทางเรือ และทางรถไฟต่อไป (แผนที่ 12)

สำหรับด้านตะวันตกของแนวทางรถไฟซึ่งเป็นชุมชนเมืองเดิมนั้น มีการเติบโตขยายตัวทั้งในส่วนของพาณิชยกรรม อันได้แก่ อาคารตึกแถวพาณิชย์ 2 ชั้น เพื่อเป็นร้านค้า และอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 2 ชั้นเพื่อเป็นธนาคารพาณิชย์ อู่ซ่อมรถ ปั้มน้ำมัน ก็ได้ขยายตัวรองรับกิจกรรมเมืองด้านการเป็นศูนย์กลางการขนส่งสินค้าที่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้น ภาพของชุมชนเมืองท่าเรือ

จึงปรากฏชัดเป็นชุมชนเรือนแถวไม้ชั้นเดียวและสองชั้นเรียงรายไปตามสองฝั่งถนนแคบ ๆ สลับด้วยอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กและตึกแถวสองชั้นสร้างใหม่ ด้านหลังของแนวย่านตลาดนี้จะมี การกระจายตัวของบ้านพักอาศัยไม้ และคอนกรีต 1-2 ชั้น มีที่โล่ง ต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น ส่วนด้านริมแม่น้ำจะเป็นอาคารเดี่ยว 2 ชั้นของกลุ่มสถานที่ราชการ ที่สร้างด้วยไม้ดั้งเดิมของศาลาเทศบาล ตำบลท่าเรือ สถานีตำรวจ ตลอดจนสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กของสถานีตำรวจดับเพลิง เป็นต้น รวมทั้ง ที่ว่าการอำเภอ ศาลเจ้า ที่ทำการชุมชนวัดกลาง โรงน้ำแข็ง ตลอดจนลานโล่ง คอนกรีตซึ่งใช้เป็นตลาดเช้าริมน้ำ และท่าเรือ

ปลายสุดด้านตะวันออกใกล้กับสถานีและทางรถไฟ เป็นส่วนรองรับการขยายตัวใหม่ของชุมชนตลาดโดยเป็นอาคารพาณิชย์คอนกรีตเสริมเหล็กสูง 3 ชั้น ซึ่งยังคงวางอยู่เป็นจำนวนมาก และบางอาคารได้เปิดกิจการเป็น Showroom รถยนต์ และรถมอเตอร์ไซด์ ส่วนปลายสุดด้านตะวันตกใกล้กับสะพานรถยนต์ข้ามซึ่งเป็นทางเข้าหลักของชุมชนเมืองในปัจจุบันนี้ ได้มีอาคารพาณิชย์คอนกรีตเสริมเหล็กสูง 3 ชั้น สร้างขึ้นตามแนวถนนเช่นกัน และได้มีการให้สอยเพื่อเป็นร้านค้าและพักอาศัยกันแล้วเป็นส่วนมาก กิจการร้านค้ามักจะเป็น Showroom รถมอเตอร์ไซด์ และอะไหล่ยนต์ ประดับยนต์ ร้านขาย-ซ่อมจักรยาน ตลอดจนร้านเฟอร์นิเจอร์

จากการสำรวจและเจนนับอาคารร้านค้าในบริเวณศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมของตลาดท่าเรือ ซึ่งให้บริการต่าง ๆ แก่ชาวเมือง และแรงงานอพยพ พบว่า ร้านค้าในเรือนแถวไม้ดั้งเดิมและร้านค้าในอาคารพาณิชย์ใหม่ มีประเภทธุรกิจดังต่อไปนี้

ร้านอาหาร เครื่องดื่ม	22	ร้าน
ร้านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย	10	"
ร้านตัดสูท	3	"
ร้านเสริมสวย	1	"
ร้านเครื่องสำอาง	1	"
ร้านเฟอร์นิเจอร์	4	"
ร้านวัสดุก่อสร้าง	3	"
ร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า	4	"
ร้านแกสหุงต้ม	3	"
ร้านขายของจำเป็นประจำวัน (ร้านขายของชำ)	7	ร้าน

แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอำเภอท่าเรือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตลาดเช้า (ในลานโล่งริมน้ำ)	1	แห่ง
ร้านสังฆภัณฑ์	3	ร้าน
พระเครื่อง	3	"
ร้านขายของเล่นเด็ก	3	"
ร้านขายยา	2	"
ร้านนาฬิกา	2	"
ร้านถ่ายรูป	2	"
ร้านรับซักรีด	2	"
ร้านขายมอเตอร์ไซด์	2	"
ร้านจักรยาน	4	"
ร้านข้าวสาร	1	"
ร้านอาหารสัตว์	1	"
โรงน้ำแข็ง	2	แห่ง
ร้านทอง	4	ร้าน
ธนาคารพาณิชย์สาขา	5	แห่ง
สถานธนาอนุบาล	1	แห่ง
ใช้เพื่อการอยู่อาศัยเท่านั้น	17	แห่ง
ใช้เพื่อเป็นโกดังสินค้า	1	แห่ง

มีจำนวนตึกแถวและเรือนแถวพาณิชย์-พักอาศัย ปิดอยู่ 15 แห่ง และมีเรือนแถวไม้ที่ทรุดโทรมมาก 1 แห่ง นอกจากนี้ มีแผงลอยขายสลากกินแบ่งจำนวนมากถึง 8 แผง บริเวณหน้าสถานีรถไฟมีห้องสมุดประชาชน สวนสาธารณะเล็ก ๆ และคิวรถโดยสาร (บ.ข.ส.) เล็ก ๆ

โดยสรุป ชุมชนเมืองท่าเรือนี้ มีพัฒนาการต่อเนื่องมาโดยตลอดนับตั้งแต่การเป็นชุมชนชนเกษตรริมแม่น้ำป่าสัก แล้วเติบโตเป็นชุมชนศูนย์กลางเล็ก ๆ เพื่อแวะพักและเปลี่ยนประเภทยานพาหนะในการไปนมัสการรอยพระพุทธรูปท่าพระบุรี และท้ายสุดการเป็นชุมชนเมืองซึ่งทำหน้าที่ให้บริการแก่การเติบโตในกิจกรรมการขนถ่ายสินค้า และอุตสาหกรรม มีสภาพแวดล้อมกายภาพเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวไม้ที่เกาะกลุ่มต่อเนื่องจนเป็นเอกลักษณ์ของย่าน ซึ่งยังคงมีกิจกรรมเมืองอยู่สม่ำเสมอ แต่จะมีปัญหาเรื่องที่จอดรถเพราะชาวเมืองนิยมมีรถส่วนตัวในขณะที่ดินมีขนาดคับแคบ และจะมีปัญหาสิ่งแวดล้อมในด้านกลิ่นและฝุ่นจากโรงงานอาหารสัตว์

บทที่ 5 ผลการศึกษา

5.1 ทฤษฎี แบบจำลอง และความเป็นจริงในการพัฒนาอุตสาหกรรม

5.1.1 แบบจำลองในการพัฒนาอุตสาหกรรม

ปรากฏการณ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา อำเภออุทัย และอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ยืนยันให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการพัฒนามีใช้วิวัฒนาการ แต่การพัฒนาเป็นกระบวนการแปรเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมกายภาพของพื้นที่ชุมชนเมือง ประการสำคัญคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวได้เข้าแทรกแซงจนการผลิตภาคเกษตรโดยความสำคัญลง พื้นที่ชนบทซึ่งเคยมีความสัมพันธ์กับเมืองในฐานะแหล่งผลิตอาหาร - ข้าว จึงกลายเป็นที่ดินราคาถูกสำหรับการตั้งโรงงาน และหมู่บ้านรองรับแรงงานอพยพ

การพัฒนาอุตสาหกรรมนี้เป็นไปตามแบบจำลองของสหรัฐอเมริกาที่ นอร์ธ (Douglas C. North) ได้สร้างไว้ คือมุ่งให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกโดยหน่วยการผลิตจะต้องทำกำไรให้สูงสุด และปัจจัยการผลิตจะต้องเคลื่อนไหวไปมาได้ระหว่างภาค โดยในพื้นที่ศึกษามีการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิต-แรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาทำงานในโรงงานเป็นจำนวนมากอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็กลับคืนสู่ภูมิลำเนา จนก่อให้เกิดลักษณะชุมชนเมืองชั่วคราว อันประกอบด้วย อพาร์ทเมนต์พักอาศัย ตึกแถวร้านค้าและแหล่งบันเทิงเรีงมย์รวมทั้งกองคาราวานพ่อค้าเร่ ซึ่งไม่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมจะเป็นชุมชนเมืองอันพึงประสงค์ ทั้งนี้จากกรณีศึกษาได้พบว่า การเคลื่อนย้ายทุนระหว่างประเทศ มีผลอย่างสำคัญต่อการผลิตและการจ้างงานว่าจะสามารถดำเนินการต่อไปได้หรือไม่ North กล่าวไว้แต่เพียงว่า กิจกรรมของอุตสาหกรรมส่งออกนี้จะจบสิ้นลงเมื่อสินค้าไม่เป็นที่ต้องการของตลาดอีกต่อไป หรือเมื่ออุตสาหกรรมได้บริโภคทรัพยากรจนหมดลง กรณีศึกษาได้แสดงให้เห็นโอกาสการชะงักงันหรือการสิ้นสุดของอุตสาหกรรมส่งออกที่นอร์ธไม่ได้คาดคิด แต่ได้เกิดขึ้นแล้วคือการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิต-เงินทุน กล่าวคือ ในช่วงเศรษฐกิจถดถอยในเอเชีย ญี่ปุ่นไม่อาจนำเงินทุนมาสนับสนุนการผลิตของตนที่อำเภออุทัยได้ จึงเกิดสภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางในศูนย์กลางเศรษฐกิจหลัก ๆ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถ้าเศรษฐกิจไทยและเอเชียฝ่าวิกฤตไปได้ เราอาจจะได้พบ

เห็นภาวะการสิ้นสุดของอุตสาหกรรมส่งออกที่นี้ตามที่นอร์ทได้กล่าวไว้คือ เมื่อตลาดหมดความต้องการหรือทรัพยากรหมดสิ้นลง

นี่คงเป็นข้อควรระวังของอุตสาหกรรมส่งออกที่นอร์ทพยายามชี้แนะ แต่ผลตอบแทนต่อหน่วยผลิตสูงสุดของอุตสาหกรรมประเภทนี้ดึงดูดใจได้มากกว่า และการที่ตลาดโลกจะหมดความต้องการหรือทรัพยากรในท้องถิ่นจะหมดลงนั้นจะใช้เวลาสักระยะเวลาหนึ่งซึ่งนายทุนอุตสาหกรรมก็ได้ผลตอบแทนสูงสุดไปก่อนแล้วอย่างรวดเร็ว ที่เหลือเป็นสุสานโรงงานในท่ามกลางสภาพแวดล้อมทรุดโทรมในอนาคต ย่อมจะต้องเป็นภาระรับผิดชอบของเจ้าของที่คนใหม่

อีกแบบจำลองหนึ่งของการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นแบบจำลองของภาคพื้นยุโรป โดยพยายามทำการพัฒนาให้เป็นวิวัฒนาการ คือมีความเป็นไปได้ของการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งดูจะเชื่องช้าไม่ทันใจนักลงทุนและนักพัฒนาที่ดิน แต่จะให้รากฐานการผลิตที่มีเสถียรภาพกว่า เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเกื้อกูลต่อภาคการผลิตอื่น ๆ รวมทั้งให้เวลาประชากรได้เรียนรู้และเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ที่จะตามมา กล่าวคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมจะเริ่มต้นเมื่อภาคเกษตรมีผลผลิตส่วนเกิน (surplus) ภาคอุตสาหกรรมจะแปรรูปผลผลิตส่วนเกินนั้นให้เป็นสินค้าอุตสาหกรรมเพื่ออุปโภค-บริโภคภายในท้องถิ่น แล้วขยายตลาดออกไปอย่างกว้างขวางจนมีเสถียรภาพ จากนั้นจึงคิดทำการผลิตเพื่อส่งออกโดยจะมีทุนสนับสนุนในระดับนานาชาติ แล้วท้ายสุดการเติบโตภาคการค้า-บริการจะติดตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเงิน การธนาคาร และการลงทุนข้ามชาติ

ในระบบการพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกมีการชิงความได้เปรียบจากประเภทสินค้าที่แต่ละประเทศเลือกผลิต นี่คือนัยของคำถามที่ว่า เพราะเหตุใดเราจึงได้เป็นผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ครั้งหนึ่งเคยผลิตอยู่ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา คำตอบก็คือ ยุโรปและสหรัฐเลือกผลิตสินค้า 'hi-tech' ที่ตนมีความก้าวหน้าและชำนาญ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ผลตอบแทนสูงกว่า รวมทั้งตนอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบกว่า เช่น อากาศสงคราม อากาศยาน และกัมมันตรังสีพลูโตเนียมซึ่งเป็นพลังงานสำคัญของโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ญี่ปุ่นไม่อาจมีข้อต่อรองใด ๆ ต่ออังกฤษได้นอกจากจะต้องซื้อพลูโตเนียมมาเป็นพลังงานให้กับทุกสิ่งทุกอย่างในญี่ปุ่น แต่ที่สหรัฐและอังกฤษมาถึงสถานภาพที่ได้เปรียบกว่าก็เนื่องมาจากเขาผ่านวิวัฒนาการของการพัฒนาอุตสาหกรรมมาจนครบถ้วนในช่วงเวลาอันยาวนานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาทางเทคโนโลยีไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาสังคมและรัฐ

5.1.2 แนวคิดสมดุลย์ของการพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

ในเรื่องของการประนีประนอมกันระหว่างภาคการผลิตเกษตรและอุตสาหกรรม

นั้น E.F. Schumacher¹ ได้แก่งคิดเชิงปรัชญาไว้ว่า หลักการพื้นฐานของเกษตรกรรมและของอุตสาหกรรมนั้นไปไกลเกินกว่าที่จะเข้ากันได้ และในที่สุดต่างก็เป็นฝ่ายตรงข้ามของกันและกัน ซึ่งในชีวิตจริง ๆ ก็เป็นเช่นนั้น ที่เต็มไปด้วยความตึงเครียดที่เกิดจากสองขั้วตรงข้ามที่เข้ากันไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่แต่ละสิ่งต่างก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งจะขาดเสียมิได้ในการดำรงชีพ เกษตรกรรมอาจจะปราศจากความสำคัญเมื่อไม่มีอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามเกษตรกรรมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสิ่งแรกคือเป็น 'ปฐมภูมิ' (primary) ขณะที่อุตสาหกรรมเป็นสิ่งที่สองที่ตามมา 'ทุติยภูมิ' (Secondary) ซึ่งหมายความว่าชีวิตคนเรายังสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้แม้จะไม่สะดวกสบายนักอย่างปราศจากอุตสาหกรรม แต่ในทางตรงข้ามเราจะดำรงอยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากเกษตรกรรมซึ่งผลิตปัจจัยสี่ให้มนุษย์ชีวิตมนุษย์เรา ณ ระดับหนึ่งของอารยธรรมต้องการความสมดุลย์ของสองสิ่งนี้ที่ขัดกัน ทั้ง ๆ ที่ความสมดุลย์นี้ได้ถูกทำลายลงเมื่อคนเราประสบความสำเร็จในการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในสาระที่แตกต่างกันระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม จึงได้มุ่งพัฒนาเกษตรกรรมให้เป็นอุตสาหกรรมอีกแขนงหนึ่ง

เมื่อพิจารณาคุณค่าของเกษตรกรรมต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม Schumacher ชี้ให้เห็นบางสิ่งที่มีคุณค่าแต่ถูกมองข้ามไปด้วยแนวคิดของการผลิตเพื่อให้รายได้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในที่ต่าง ๆ บนโลกนี้จะมีรายได้เปรียบเทียบที่แตกต่างกันสำหรับการผลิต เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ คุณภาพของดินและน้ำ ค่าจ้างแรงงาน ความเชี่ยวชาญแรงงานที่แตกต่างกัน ความแตกต่างเหล่านี้จะนำมาซึ่งต้นทุนที่ต่ำสำหรับภาคเกษตรกรรม และสำหรับระบบเศรษฐกิจโดยรวม แต่เมื่ออุตสาหกรรมเข้ามาแทนที่เกษตรกรรม ข้อได้เปรียบสำหรับทุกคนที่จะได้ไว้โดยไม่ต้องลงทุนนี้ถูกทำลายลงเพียงเพื่อการสร้างข้อได้เปรียบใหม่สำหรับคนบางกลุ่ม นี่คือการไม่เป็นธรรมในสังคมที่จะต้องลดน้อยลงด้วยการปกป้องคุ้มครองพื้นที่เกษตร

สำหรับกรณีศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับข้อได้เปรียบตามธรรมชาติจากบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มต่ำอันเกิดจากตะกอนและสารอินทรีย์ทับถม ยังความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดินบริเวณนี้ ข้อได้เปรียบต่อมาคือโครงข่ายของแม่น้ำลำคลองซึ่งแผ่เชื่อมโยงอย่างกว้างขวาง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเจ็งบึงโดยทั่วไป

1 Schumacher, E.F. (1974). Small is Beautiful. ABACUS, London.

ด้วยข้อได้เปรียบเฉพาะถิ่นของดิน-น้ำ-อากาศ เช่นนี้ พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นที่ค้นพบพันธุ์ข้าวพิเศษซึ่งเติบโตที่ระดับน้ำได้มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าสามพระยาในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และได้พัฒนาการปลูกข้าวไปพร้อม ๆ กับการชลประทาน จนผลผลิตเพิ่มปริมาณมากขึ้น สามารถส่งข้าวที่เหลือจากการบริโภคในสยามออกขายต่างประเทศจนเป็นที่กล่าวถึงว่า อยุธยาคือยุ้งฉางข้าวของเอเชียในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย²

วัฒนธรรมการปลูกข้าวดังกล่าวได้ก่อให้เกิดหมู่บ้านริมน้ำขึ้นทั่วไปในที่ราบลุ่มเจ้าพระยา รวมทั้งในพื้นที่ศึกษาจนเป็นเอกลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐาน และของวิถีชีวิตผู้คนในพื้นที่นี้ อันนับได้ว่าเป็น 'ลักษณะไทย' ลักษณะหนึ่ง³

การพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มองข้ามข้อได้เปรียบทั้งทางธรรมชาติและทางด้านวัฒนธรรมทั้งหลายที่กล่าวมา พิจารณาแต่เพียงข้อได้เปรียบทางด้านที่ตั้งซึ่งใกล้กรุงเทพมหานคร ท่าเรือ สนามบิน รวมทั้งมีการคมนาคมติดต่อถึงกันโดยสะดวกรวดเร็ว อันจะช่วยลดต้นทุนการผลิตเพื่อส่งออก ซึ่งก็ได้ผลดีสำหรับการชักชวนนักลงทุนอุตสาหกรรมจากต่างประเทศเข้ามาลงทุน แต่สำหรับผลต่อการลดต้นทุนการผลิตนั้นยังเป็นที่สงสัย เนื่องจากปัญหาน้ำท่วมที่ต้องใช้งบประมาณมากมายเข้ามาจัดการ รวมทั้งปัญหาน้ำเสียทั้งจากโรงงานแหล่งที่พักอาศัยคนงานและชุมชนเมือง ซึ่งระบายลงแม่น้ำลำคลองอันเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติของทุกคน ตลอดจนระบายลงสู่ที่นาของเกษตรกร ปัญหานี้ย่อมต้องทำให้ต้นทุนการผลิตของบริษัทเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน รวมทั้งความต้องการในงบประมาณของรัฐเพื่อเข้าแก้ปัญหาด้วย

เป็นที่น่าแปลกใจว่าโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งไม่ต้องการมาตั้งในที่น้ำท่วมและดินดี กลับต้องมาเป็นผู้ไล่ที่ 'นาข้าว' ซึ่งต้องการน้ำท่วมและดินดีเพื่อการสร้างผลผลิต แล้วอุตสาหกรรมก็ต้องมาลงทุนทำระบบป้องกันน้ำท่วมในที่นี้ บางทีความคิดที่ชาญฉลาดอย่างสลบซับซ้อนไม่สามารถให้คำตอบแก่ปัญหาพื้นฐานเรียบง่ายเช่นนี้ได้

2 ศรีศักร วัลลิโภดม. (2527) กรุงศรีอยุธยา. ธนาคารกรุงศรีอยุธยาจำกัด

3 คีฤทธิ ปรามโซ (ม.ร.ว.) (บรรณารักษ์). (2525) ลักษณะไทย. ไทยวัฒนาพานิช. กรุงเทพมหานคร หน้า 276-290.

เมื่อพิจารณาถึงเรื่องการปกป้องคุ้มครองพื้นที่เกษตรในกรุงเทพฯนี้ พบว่ายังไม่มีนโยบายและการดำเนินการแต่อย่างใด ทั้งในแผนระดับชาติและระดับจังหวัดเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ มีการกล่าวถึงด้านเกษตรกรรมในแผนการลงทุนของจังหวัดโดยจะให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางผลิตสินค้าเกษตรสมัยใหม่ด้วยเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ เช่น การพัฒนาเรื่องไร่นาสวนผสม การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ตามความต้องการของตลาดในต่างประเทศ รวมทั้งกรุงเทพและปริมณฑล มีความจริงบางประการที่จะทำให้แผนนี้เป็นไปไม่ได้ ประการแรกดิน-น้ำ-อากาศที่นี้เหมาะสำหรับการปลูกข้าวมาหลายร้อยปีแล้ว ส่วนพืชไร่ต้องการที่ดอนไม่ใช่ที่ลุ่มและพืชสวนต้องการที่ดอนแต่มิ่่น้ำหล่อเลี้ยง ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงในความชำนาญชำนาญของชาวนาให้มาเป็นทั้งชาวนา ชาวไร่ ชาวสวนนั้น ผลที่ได้จะกลายเป็นว่าชาวนากลายเป็นชาวบ้านที่ร่ำรวยจากการขายที่ดินหรือไม่ก็ตกงานติดเหล้าติดการพนัน เกษตรกรใหม่จะเป็นบริษัทไร่นาสวนผสมมีรายได้ดี ปราบฏุกกรรมเหล่านี้เป็นผลการพัฒนาที่พึงประสงค์สำหรับใคร?

ถ้าแบบจำลองการผลิตสินค้าเกษตรสมัยใหม่ด้วยเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ นั้นเป็นแบบจำลองการผลิตสินค้าเกษตรของประเทศตะวันตกที่ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีสูงในประเทศของเขาที่มีดิน-น้ำ-อากาศ แตกต่างไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว เชื่อได้ว่า แบบจำลองนี้มีได้มีเพียงแบบเดียว ดังนั้น เมื่อไม่มีความเชื่อถือในภูมิปัญญาบรรพบุรุษชาวนาไทยก็อย่าเพิ่งหลงเชื่อในสูตรสำเร็จจากต่างประเทศ ทางเลือกในการพัฒนาการเกษตรอาจมีไม่มากแต่ควรพิจารณาปรับใช้ในทางเลือกที่เหมาะสมกับดิน-น้ำ-อากาศ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือว่าจะสามารถปรับดิน-น้ำ-อากาศของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เข้ากับการผลิตสินค้าเกษตรสมัยใหม่นั้นได้?

5.1.3 ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศหนึ่งในโลกที่เริ่มการพัฒนาด้วยอุตสาหกรรมมากกว่าจะไปเน้นการพัฒนาเมืองที่ความเป็นชาตินิยมหรืออุดมคติทางการเมือง การเปลี่ยนในภาคเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรมนั้น นับว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมให้เป็นหนทางที่เร็วที่สุดที่จะนำพาให้เศรษฐกิจเฟื่องฟู โดยจะเห็นได้จากการเติบโตของรายได้ประชาชาติต่อหัวประชากร (GNP per Capita) ที่โดดเด่นในโลก จาก 390 เหรียญสหรัฐ ในปี ค.ศ.1974 มาเป็น 2.210 เหรียญสหรัฐ ในปี ค.ศ.1994⁴ (ตารางที่ 5)

4 ปี ค.ศ.1994 คือปี พ.ศ.2537 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยมีการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงมาก และได้ถึงระดับสูงสุดในปี พ.ศ.2538 ก่อนที่จะประสบกับภาวะวิกฤตการเงิน-การคลัง ในปี พ.ศ.2539 และกลายเป็นสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศใน พ.ศ.2540 เรื่อยมาจนปัจจุบัน

จนทำให้ผู้คนมากมายพากันหลงคิดไปว่า ประเทศไทยจะเป็น 'เสือ' ตัวต่อไปของเอเชีย แต่เมื่อพิจารณาดูเครื่องบ่งชี้อื่น ๆ จะพบว่าเสถียรภาพของการผลิตในเศรษฐกิจของไทยเป็นไปอย่างน่าที่ จะไม่มีความมั่นคงของฐานการผลิตอันนำมาซึ่งการเติบโตของรายได้ประชาชาตินั้น กล่าวคือ เกินกว่าครึ่งของแรงงานเป็นแรงงานผลิตในภาคเกษตร คือ ร้อยละ 75 ในปี ค.ศ.1974 และร้อยละ 64 ใน ค.ศ.1994 และแรงงานเหล่านี้หรือที่ทำให้รายได้ประชาชาติเติบโตอย่างมากมายเช่นนั้น ราคาผลิตผลเกษตรและสภาพความยากจนของเกษตรกรไทยยืนยมนำค่าตอบได้เป็นอย่างดีว่า 'ไม่ใช่' ดังนั้น ภาคเศรษฐกิจที่ส่งผลอย่างสำคัญให้รายได้ประชาชาติต่อหัวประชากรของไทยเติบโตจาก 390 เหรียญสหรัฐ มาเป็น 2,210 เหรียญสหรัฐ ในช่วงเวลา 20 ปี คือ ภาคอุตสาหกรรม และภาคการค้าและบริการ ซึ่งปรากฏว่าแรงงานการผลิตภาคอุตสาหกรรมได้เพิ่มจากเพียงร้อยละ 8 ในปี ค.ศ.1974 มาเป็นร้อยละ 14 ใน ค.ศ.1994 ส่วนแรงงานภาคการค้าและบริการ มีสัดส่วนร้อยละ 17 และ 22 ในช่วงปีเดียวกัน จะเห็นได้ว่าการเติบโตของแรงงานภาคผลิตทั้งสองจากร้อยละ 25 มาเป็น 36 ได้ส่งผลอย่างสำคัญให้รายได้ประชาชาติต่อหัวประชากรเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก โดยประเทศไทยประสบความสำเร็จในการชักชวนให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในภาคเศรษฐกิจดังกล่าว ดังนั้น เสถียรภาพเศรษฐกิจไทยจึงผันแปรไปตามกระแสการลงทุนจากต่างประเทศอย่างใกล้ชิด นับว่าเป็นการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ปราศจากรากฐานของตนเอง

ในส่วนองระดับความเป็นเมืองอันเป็นเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาจากกระบวนการอุตสาหกรรม ก็พบว่า ประเทศไทยมีการพัฒนาสังคมเมืองค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน ไม่ว่าจะเริ่มการพัฒนาความเป็นเมืองด้วย 'ชาตินิยม' หรือ 'อุตสาหกรรม' หรือ 'การพัฒนาเมือง' ก็ตาม โดยจะพบว่า ไทยมีสัดส่วนร้อยละประชากรเมืองเพียง 15.1 ในปี ค.ศ.1974 และเพิ่มขึ้นเป็น 19.7 ในอีก 20 ปีต่อมา

ในด้านคุณภาพประชากรด้านการศึกษา พบว่า ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในระดับประถมศึกษาภาคบังคับ ดังจะเห็นได้จาก ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือได้ลดลงจากร้อยละ 21 มาเป็นร้อยละ 6 ในช่วงปี ค.ศ.1974-1994 แต่โอกาสการพัฒนาสติปัญญา เพื่อเป็นศักยภาพของการเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง และความเป็นชาตินิยมนั้น ยังอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งมีรายได้ประชาชาติน้อยกว่าไทยถึงเกือบ 3 เท่า แต่มีร้อยละของนักเรียนมัธยมศึกษาสูงถึง 79 เกือบเท่าอิตาลีซึ่งมีถึง 81 ใน ค.ศ.1994 ขณะที่ไทยมีเพียงร้อยละ 37 ในปีเดียวกัน

	ร้อยละของประชากรเมือง		ร้อยละของแรงงานภาคเกษตร		ร้อยละของแรงงานภาคอุตสาหกรรม		ร้อยละของพื้นที่เกษตร		GNP per capita (US \$)		ร้อยละของนักเรียนมัธยม		ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือ	
	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994
	สังคมนิคมที่เริ่มความเป็นเมืองด้วย 'ชาตินิยม'													
1. เซลล์ลวดอร์	40.4	44.9	50	36	17	21	60.5	64.7	470	1,480	19	29	43	29
2. ฟิลิปปินส์	35.6	53.1	55	46	15	15	28.5	35.1	370	960	54	79	17	5
3. ตรุกี	41.6	67.2	65	53	14	18	49.3	51.9	900	2,450	29	61	40	18
สังคมนิคมที่เริ่มความเป็นเมืองด้วย 'อุตสาหกรรม'														
1. อินเดีย	21.3	26.5	70	64	13	16	60.8	60.9	180	310	26	49	66	48
2. ไทย	15.1	19.7	75	64	8	14	33.7	42.3	390	2,210	26	37	21	6
สังคมนิคมที่เริ่มความเป็นเมืองด้วย 'การพัฒนาเมือง'														
1. เกาหลี	48.0	79.8	43	18	23	35	23.0	21.7	640	8,220	56	93	12	5
2. เปรู	61.1	71.7	44	36	18	18	23.7	24.1	1,090	1,890	46	65	28	11
3. อียิปต์	43.5	44.6	54	40	16	22	2.8	2.8	340	710	43	76	55	49
สังคมนิคมเมืองที่เติบโตจาก 'อุตสาหกรรม'														
1. เม็กซิโก	62.8	74.8	40	28	27	24	51.5	51.9	1,590	4,010	34	58	26	10
2. บราซิล	61.2	77.5	41	23	23	23	24.2	28.2	1,170	3,370	26	43	34	17
3. กรีซ	53.3	64.7	36	23	27	27	70.7	67.8	2,590	7,710	78	99	16	7
4. โปรตุเกส	27.7	35.2	29	18	34	34	43.0	43.5	1,910	9,370	53	81	29	15
สังคมนิคมเมืองเติบโตอย่างขาดดุลยภาพ														
1. โคลอมเบีย	60.7	72.2	41	27	21	23	40.4	44.3	600	1,620	39	62	19	9
2. ปานามา	48.7	54.5	35	26	18	26	24.3	28.9	1,140	2,670	55	61	22	9
สังคมนิคมเมืองเติบโตเป็นมหานครจากชนบทที่สมดุล														
1. นอร์เวย์	68.2	73.0	10	6	33	25	2.9	3.3	7,210	26,480	88	116	-	-
2. ไอร์แลนด์	53.6	57.4	22	14	32	29	83.0	81.5	3,020	13,630	86	105	-	-

	ร้อยละของประชากรเมือง		ร้อยละของแรงงานภาคเกษตร		ร้อยละของแรงงานภาคอุตสาหกรรม		ร้อยละของพื้นที่เกษตร		GNP per capita (US \$)		ร้อยละของนักเรียนมัธยม		ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือ	
	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994
	สังคมเมืองเติบโตเป็นมหานครจากอุตสาหกรรม													
1. อังกฤษ	52.8	64.2	22	15	41	38	73.3	66.4	1,880	3,840	63	81	2	-
2. อิตาลี	65.6	66.6	15	9	40	31	59.5	54.9	4,020	19,270	70	81	6	-
3. โปแลนด์	55.4	64.3	34	27	36	36	63.1	61.5	2,010	2,470	73	79	2	-
สังคมเมืองเติบโตเป็นมหานครจากอุตสาหกรรมที่สมดุล														
1. ฝรั่งเศส	73.0	72.8	11	5	37	29	58.8	54.9	6,450	23,470	82	106	-	-
2. คานาดา	75.6	76.7	7	3	32	25	7.3	8.0	7,720	19,570	91	99	-	-
สังคมมหานครที่ไม่สมดุล														
1. ชิลี	78.4	85.6	22	19	27	25	21.8	23.8	920	3,560	48	70	11	5
2. อาร์เจนตินา	80.7	87.8	14	12	34	32	62.3	61.8	2,680	8,060	54	72	7	4
สังคมมหานครที่สมดุล														
1. สหรัฐอเมริกา	73.7	76	4	3	32	28	44.9	44.6	8,060	25,860	97	98	-	-
2. สหราชอาณาจักร	88.7	89.4	3	2	41	29	76.8	71.1	4,280	18,410	83	92	-	-
3. เดนมาร์ก	81.8	85.1	9	6	34	28	69.3	64.5	7,540	28,110	80	114	-	-
4. เนเธอร์แลนด์	88.4	88.9	6	5	35	26	61.6	58.7	6,670	21,970	88	117	-	-
5. ออสเตรเลีย	53.2	55.5	12	8	42	38	45.8	41.7	5,150	24,950	74	107	-	-
6. เยอรมัน	81.2	86.3	8	4	47	38	53.6	49.7	7,260	25,580	87	101	-	-
7. อิสราเอล	86.6	90.5	8	4	34	29	26.2	28.1	4,230	14,410	66	87	12	5

ที่มา : World Bank International Economics Department, April 1996.

จากสถานการณ์ดังกล่าว ประเทศไทยจึงได้พัฒนาประเทศตามโอกาสที่ตนมีคือการชักชวนนักลงทุนจากต่างประเทศให้เข้ามาลงทุนอุตสาหกรรม และธุรกิจการธนาคารและบริการอื่น ๆ อุตสาหกรรมเป็นในลักษณะอุตสาหกรรมส่งออกและอุตสาหกรรมที่ตอบสนองประชากรเมืองเพียงเกือบร้อยละ 20 อีกร้อยละ 80 เป็นประชากรชนบทที่ยากจน ดังนั้น เมื่อประเทศไทยประสบวิกฤตทางการเงิน จนแรงงานผลิตในภาคอุตสาหกรรมและภาคการค้า-บริการ ต้องประสบกับภาวะการไม่มีงานทำ กำลังซื้อในประเทศจึงหดตัวลงเป็นอย่างมาก และเมื่อนักลงทุนจากต่างประเทศเคลื่อนย้ายทุนของเขาไปลงในที่ที่ดึงดูดกว่า ประเทศไทยจึงประสบกับสภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจอย่างมองไม่เห็นทางออกอยู่ในระยะเวลายาวนานในขณะนี้

แม้เมื่อพิจารณาลักษณะการพัฒนาสังคมเมืองตามเครื่องบ่งชี้ระดับการพัฒนาจากกระบวนการอุตสาหกรรมในเอเชียแล้ว รายได้ประชาชาติของไทยเพิ่มสูงกว่าการเพิ่มรายได้ประชาชาติในฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และจีน เท่านั้น แต่ยังต่ำกว่ารายได้ประชาชาติของมาเลเซียอยู่มาก (ตารางที่ 6) ส่วนลักษณะความเป็นเมืองของไทยในด้านสัดส่วนประชากรเมือง โอกาสพัฒนาการศึกษานั้นต่ำกว่าทุกประเทศในเอเชียที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม (ตารางที่ 7)

5.1.4 โอกาสการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนาคต

ถ้าเศรษฐกิจไทยและเอเชียไม่ตกต่ำเหมือนดังที่เป็นอยู่ โอกาสการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยอาจเป็นไปได้อย่างเม็กซิโกและบราซิล ซึ่งเป็นสังคมเมืองที่เติบโตจากอุตสาหกรรม ถ้าเป็นดังนั้น เราจะมีสัดส่วนร้อยละของประชากรเมืองสูงกว่า 60 กระจายอยู่ตามเมืองอุตสาหกรรมที่เป็นหลักของภูมิภาคต่าง ๆ และนั่นเป็นไปได้ว่าประมาณร้อยละ 40 ของประชากรชนบทที่มีพื้นความรู้ประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่จะกลายเข้ามาเป็นประชากรเมือง เป็นแรงงานอุตสาหกรรมส่วนหนึ่ง และส่วนที่เหลือจะเป็นแรงงานภาคไม่เป็นทางการ นั้นหมายความว่า รูปแบบจำลองของ Dual Economy ระหว่างประชากรเมืองของแรงงานภาคทันสมัยและไม่ทันสมัย ตลอดจนปัญหาของเมืองใหญ่ดังปรากฏอยู่ในกรุงเทพมหานคร จะไปปรากฏอยู่ตามเมืองหลักของภาคต่าง ๆ ซึ่งอาจจะส่งผลให้กลายเป็นสังคมเมืองที่เติบโตอย่างขาดดุลยภาพเหมือนดังปรากฏในโคลอมเบียก็เป็นได้

โอกาสที่เราจะพัฒนาสังคมเมืองเหมือนดังเช่นที่เกาหลี คงจะเป็นไปได้ยากที่ไทย จะสามารถพัฒนาคุณภาพคนด้วยการศึกษาไปพร้อมกับการพัฒนาเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรมของตนเอง เนื่องจากสิ่งดังกล่าวต้องการความอดทน ความตั้งใจ ความมีวินัย และความเอาจริงเอาจังอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาที่ค่อนข้างจะยาวนาน

หรือโอกาสที่เราจะพัฒนาสังคมเมืองจากชนบทที่สมดุลย์อย่างไอร์แลนด์เราก็คง ต้องพยุ่งอุตสาหกรรมไว้ แล้วมุ่งความสนใจไปยังปัญหาของการเติบโตที่ไร้สมดุลย์ระหว่างภาค การผลิตเกษตรและอุตสาหกรรม โดยพยายามสร้างสมดุลย์ในความต้องการ (demand) ความ ยืดหยุ่นของรายได้ และสมดุลย์ในราคาระหว่างผลิตผลการเกษตร และผลิตผลอุตสาหกรรม รวมทั้งการกระจายรายได้ระหว่างประชากรชนบทและประชากรเมือง อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงยัง ปรากฏว่าค่าจ้างแรงงานภาคอุตสาหกรรมสูงกว่าภาคเกษตร อุตสาหกรรมมีเศรษฐกิจจากภายนอกซึ่งภาคเกษตรไม่มี เช่น การฝึกอบรม การสื่อสาร การปะทะ-สังสรรค์ สังคมชนบทจึงมีแต่ แนวโน้มที่ชะงักงัน ขณะที่สังคมเมืองมีการเคลื่อนไหวอย่างวุ่นวายเกินกว่าจะจัดการได้ ดังนั้น การปฏิรูปการเกษตรและการฟื้นฟูสังคมชนบทควรจะต้องเกิดขึ้นอย่างมีปรัชญาการพัฒนาเพื่อการ ดำรงอยู่ของภาคชนบทอย่างมีหน้าที่และประโยชน์เชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการพัฒนาเมือง และการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเริ่มจากการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการเพาะปลูกที่ทั้งคน-ดิน- น้ำ-อากาศ และนวัตกรรมทางเทคโนโลยีพื้นถิ่นได้วิวัฒนาการมาแล้วจึงขยายกิจกรรมการเกษตร บทบาทหน้าที่ รวมทั้งประโยชน์ซึ่งภาคชนบทมีต่อเมืองและต่ออุตสาหกรรม หรือในทางตรงกันข้ามที่ ภาคอุตสาหกรรมและเมืองจะเกื้อกูลชนบท

อย่างไรก็ตาม จากตารางที่ 6 มีข้อน่าสังเกตว่า ในภาคการผลิตทั้งสามคือ เกษตร อุตสาหกรรม และการค้า-บริการนั้น มีสองประเทศในเอเชียคือ จีนและมาเลเซียที่มีรายได้ผลิต ภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ในภาคอุตสาหกรรมสูงมากถึงร้อยละ 40.8 อินโดนีเซีย มี Share ใน GDP ภาคอุตสาหกรรมร้อยละ 32.45 ขณะที่ญี่ปุ่นมีร้อยละ 30.63 เกาหลีมีร้อยละ 29.85 และได้หวันมีร้อยละ 29.00 ส่วนไทยมี 29.80 ซึ่งคือเกือบ 1 ใน 3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม อยู่ในภาคอุตสาหกรรม ส่วนภาคการค้า-บริการนั้น ไทยมี Share ของ GDP อยู่ร้อยละ 58.30 ขณะที่ฮ่องกงมีร้อยละ 91.50 สิงคโปร์มีร้อยละ 71.51 ญี่ปุ่นมีร้อยละ 67.14 ได้หวันมีร้อยละ 67.40 และเกาหลีมีร้อยละ 63.24

ตารางที่ 6 Share ของ GDP และคนทำงานในภาคการผลิตทางเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมในเอเชีย ปี ค.ศ.1994

	GDP (US \$ billion)	สัดส่วนร้อยละ GDP ในภาคการผลิต			การจ้างงาน (ล้านคน)	สัดส่วนร้อยละการจ้างงานในภาคการผลิต		
		เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ		เกษตร	อุตสาหกรรม	บริการ
1. ญี่ปุ่น	4,682.0	2.23	30.63	67.14	66.45	5.20	22.50	72.30
2. จีน	509.6	20.97	40.79	38.06	614.20	54.30	22.70	23.00
3. เกาหลี	380.0	6.91	29.85	63.24	19.83	13.00	23.70	53.70
4. ไต้หวัน	241.0	3.60	29.00	67.40	8.94	11.00	28.00	61.00
5. อินโดนีเซีย	174.6	16.71	32.45	50.84	79.20	50.50	11.10	38.40
6. ไทย	144.0	11.90	29.80	58.30	30.30	59.00	12.00	29.00
7. ฮองกง	132.0	0.20	9.30	91.50	2.96	NA	18.7	81.30
8. มาเลเซีย	70.7	15.94	40.83	43.23	7.83	19.00	25.50	55.50
9. สิงคโปร์	69.0	0.21	28.28	71.51	1.69	0.03	25.60	74.40
10. ฟิลิปปินส์	62.8	22.30	26.30	52.40	25.56	46.00	10.50	43.50

ที่มา : Hong Kong Trade Development Council

ตารางที่ 7 ลักษณะการพัฒนาสังคมเมืองตามเครื่องชี้ระดับการพัฒนาจากกระบวนการอุตสาหกรรมในเอเชีย ค.ศ.1974 - 1994

	ร้อยละของประชากรเมือง		ร้อยละของแรงงานภาคเกษตร		ร้อยละของแรงงานภาคอุตสาหกรรม		ร้อยละของพื้นที่เกษตร		GNP per capita (US \$)		ร้อยละของนักเรียนมัธยม		ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือ	
	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994	1974	1994
1. ญี่ปุ่น	75.7	77.5	15	7	35	34	14.8	13.6	4,950	34,630	91	96	-	-
2. จีน	17.3	29.3	76	72	12	15	41.1	53.3	360	530	47	55	32	19
3. เกาหลี	48.0	79.8	43	18	23	35	23.0	21.7	640	8,220	56	93	12	5
4. ฮองกง	89.7	94.8	2	1	52	37	9.9	8.1	2,480	21,650	49	-	23	8
5. สิงคโปร์	100.0	100.0	2	0	35	36	13.1	1.6	2,770	23,360	52	84	31	9
6. มาเลเซีย	37.7	52.9	47	27	16	23	14.3	14.9	890	3,520	42	59	42	17
7. อินโดนีเซีย	19.4	33.6	62	55	11	14	21.1	24.8	230	880	20	43	43	16
8. ฟิลิปปินส์	35.6	53.1	55	46	15	15	28.5	35.1	370	960	54	79	17	5
9. ไทย	15.1	19.7	75	64	8	14	33.7	42.3	390	2,210	26	37	21	6
10. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา		34.0		21.79		41.75		70.56		2,437		16.14		1.10

ที่มา : World Bank 1996 และจากการศึกษากรณีศึกษา

และเมื่อพิจารณาสัดส่วนร้อยละของคนทำงานในภาคการผลิตทั้งสามแล้วพบว่า ร้อยละ 22.70 ของแรงงานอุตสาหกรรมในจีนทำรายได้ให้ถึง 40.79 ของ GDP และร้อยละ 25.50 ของแรงงานอุตสาหกรรมในมาเลเซียทำรายได้ให้ถึงร้อยละ 40.83 สัดส่วนแรงงานภาคการค้า-บริการ ร้อยละ 81.30 ทำรายได้สูงสุดให้อย่างถึงร้อยละ 91.50 ของ GDP สูงกว่าชาติใดในเอเชีย สำหรับไต้หวันนั้นมีร้อยละแรงงานภาคการค้า-บริการ ร้อยละ 61.0 ที่ทำรายได้ให้ร้อยละ 67.40 ของ GDP สำหรับประเทศไทยมีสัดส่วนแรงงานภาคการค้าบริการเพียงร้อยละ 29.0 ทำรายได้ให้ถึงร้อยละ 58.30 ของ GDP และไทยเรามีสัดส่วนแรงงานภาคเกษตรสูงสุดถึงร้อยละ 59.0 แต่ทำรายได้ให้เพียง 11.90 ขณะที่จีนมีแรงงานภาคเกษตรร้อยละ 54.3 ทำรายได้ให้จีนร้อยละ 20.97 ของ GDP

นับว่าภาคการผลิตที่ผลการผลิตค่อนข้างต่ำของประเทศไทยเมื่อเทียบกับจำนวนแรงงานที่ใส่เข้าไปคือ ภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรมนั้นก็ยังได้ผลตอบแทนที่ยังไม่น่าพอใจเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นโอกาสที่เราจะพัฒนาสังคมเนื่องจากชนบทที่สมดุลย์ ด้วยการสร้างสมดุลย์ให้เกิดขึ้นในภาคการผลิตเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม จึงเป็นสิ่งที่ต้องการอย่างยิ่งในการสานต่อศักยภาพการผลิตของไทยเพื่อให้เกิดการพัฒนาเมือง-ชนบทที่สมดุลย์

5.2 การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรม

การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา อำเภออุทัยและอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมวลผลการวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 การตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงจากชนบทเกษตรกรรมไปเป็นย่านอุตสาหกรรม

การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้พบที่อำเภออุทัย ซึ่งแต่เดิมเป็นชนบทเกษตรกรรมปลูกข้าวในโครงการชลประทานป่าสักใต้และโครงการนครหลวง รวมทั้งอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม หลักฐานของการเป็นสังคมปลูกข้าวในอดีตที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบันคือ ท่าข้าว ซึ่งรับซื้อข้าวจากชาวนา ส่วนโรงสีใหญ่ริมคลองถูกรื้อลงเพื่อโอกาสในการพัฒนาที่ดินใหม่ ๆ ซึ่งต่อเนื่องกับชุมชนดั้งเดิมสุขาภิบาลอุทัยบริเวณวัดโคกช้างคลองสามง่าม

และชุมชนใหม่ริมเส้นทางหลวงเชื่อมอำเภออุทัยเข้ากับอำเภอเมือง อำเภอวังน้อย และอำเภอ บางปะอินทางตอนใต้ และเชื่อมกับอำเภอท่าเรือ ท่าหลวง ทางตอนเหนือในระยะเดินทางด้วยรถยนต์เพียง 15-30 นาที หลักฐานการเป็นชนบทของพื้นที่นี้อีกประการหนึ่งคือ ราคาที่ดินซึ่งค่อนข้างต่ำประมาณตารางวาละ 400-500 บาท เนื่องจากเป็นพื้นที่เพื่อการทำนาในอดีตจึงเป็นที่ราบลุ่มและมีปัญหาน้ำท่วมอยู่เนือง ๆ

สำหรับการเป็นทุ่งนาข้าวในพื้นที่ศึกษาได้แปรเปลี่ยนไปเป็นองค์ประกอบชุมชนเมืองอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มโรงงานในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ ที่พักคนงานในรูปแบบอพาร์ทเมนต์ 3-4 ชั้น ตึกแถวพาณิชย์ 4 ชั้น เพื่อเป็นร้านค้า ตู้ซ่มารถและพักอาศัย บ้านจัดสรรพนักงานโรงงาน ซึ่งกระจัดกระจายไปตามแนวทางหลวงสายที่กล่าวถึงข้างต้น รวมทั้งถนนโรจนะและถนนสายเอเชีย (A2) ในบริเวณรัศมีประมาณ 5 กิโลเมตรจากสวนอุตสาหกรรมโรจนะ การที่องค์ประกอบเมืองเหล่านั้นถูกสร้างอย่างกระจัดกระจายในท่ามกลางทุ่งหญ้าซึ่งเคยเป็นนาข้าวกว้างใหญ่ ทำให้ความหนาแน่นอาคารและประชากรค่อนข้างต่ำ และเมื่อพิจารณาการเข้าใช้พื้นที่ปลูกสร้างดังกล่าวของกลุ่มประชากร พบว่ามีการใช้ไม่มากนักและในช่วงเวลาของการพักอาศัยที่ไม่ถาวร กลุ่มสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้จึงไม่สามารถสร้างความเป็นเมืองให้กับย่านอุตสาหกรรมได้ นอกจากนี้จะเป็นกลุ่มอาคารที่ผุดขึ้นได้ทั่วไป แม้จะมีมาตรฐานการก่อสร้างและการดูแลรักษาที่ดี

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานจากชนบทปลูกข้าวมาเป็นย่านอุตสาหกรรม กลุ่มอาคารพาณิชย์-พักอาศัย บ้านจัดสรร และแฟลตในปัจจุบันคือปัญหาการระบายน้ำ ปัญหายะ และปัญหาน้ำท่วม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาของเมืองแต่ไปปรากฏอยู่ในพื้นที่ที่ยังไม่มีความเป็นเมือง ซึ่งมีรูปแบบการบริหารท้องถิ่นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ปัญหาที่จะเกิดตามก็คือ ชัดความสามารถที่จะเข้าจัดการกับปัญหาเทคนิคในอาณาบริเวณกว้างขององค์กรท้องถิ่น รวมทั้งชัดความสามารถที่แตกต่างกันของสถานประกอบการและประชาชนทั่วไปจะก่อให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมและกายภาพตามมา

ไม่มีปรากฏการณ์ของการปกป้องพื้นที่เกษตรในพื้นที่นี้ ลักษณะการพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนาที่ดินเป็นไปตามกลไกของตลาด เมื่อราคาที่ดินต่ำของทำเลที่ตั้งที่ดีเยี่ยมด้วยการใกล้กรุงเทพมหานคร และเส้นทางคมนาคมที่สะดวกมาก ย่อมต้องก่อให้เกิดรายได้สูงภายในระยะเวลาอันสั้นอย่างแน่นอน จึงไม่มีผู้ใดประสงค์จะคิดไกลไปจากนั้นไม่ว่าจะมีระดับการศึกษาใด

5.2.2 การตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงจากชุมชนเมืองดั้งเดิมริมน้ำไปเป็นชุมชนเมืองสมัยใหม่ตามเส้นทางคมนาคมทางบก

การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้พบทั้งที่อำเภออุทัยและอำเภอท่าเรือ โดยมีความแตกต่างบางประการคือผลของการเปลี่ยนแปลงมาเป็นชุมชนเมืองสมัยใหม่ตามเส้นทางคมนาคมทางบกของอำเภอท่าเรือนั้นมีขนาดพื้นที่ชุมชนเมืองซึ่งมีความเป็นเมืองสูง ทั้งในความเข้มข้นของกิจกรรมเมือง ความหนาแน่นประชากร และความหนาแน่นอาคารในพื้นที่ที่ต่อเนื่องกว้างขวาง เนื่องจากโครงสร้างกายภาพของชุมชนเมืองประกอบด้วยเส้นทางรถไฟในแนวเหนือใต้ และโครงข่ายถนนในแนวเหนือใต้ ตลอดจนแนวตะวันออกตะวันตกซึ่งขนานไปกับลำน้ำป่าสัก เปิดการเข้าถึงให้กับพื้นที่เมืองอย่างเท่าเทียมกันทั้งในมิติความกว้างและความยาว สิ่งปลูกสร้างใหม่จะเกิดขึ้นทั้งในพื้นที่เมืองเดิมและพื้นที่ส่วนขยายตัวของเมืองซึ่งมีเส้นทางคมนาคมหลักมาเชื่อมโยงกับโครงสร้างของเมืองเดิม ดังนั้นอาณาบริเวณของเมืองดั้งเดิมที่องค์ประกอบเมืองสร้างด้วยไม้จึงต่อเนื่องกับส่วนขยายของเมืองที่องค์ประกอบเมืองสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยสรุปการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองท่าเรือได้เปลี่ยนแปลงจากลักษณะชุมชนเรียงตัวไปตามแนวยาว (linear development) ของแม่น้ำป่าสักมาเป็นบล็อคลักษณะเหลี่ยมที่เกิดจากโครงข่ายถนน

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนเมืองริมน้ำดั้งเดิมมาเป็นชุมชนสมัยใหม่ตามเส้นทางคมนาคมทางบกของอำเภออุทัยนั้นแตกต่างไปจากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงในอำเภอท่าเรือ กล่าวคือถิ่นฐานชุมชนเมืองสมัยใหม่ได้ไปเกิดบนพื้นที่ใหม่ในระยะเดินถึงกันกับชุมชนริมน้ำดั้งเดิมซึ่งยังมีการอยู่อาศัยและค้าขายในเรือนไม้และตลาดในชุมชนที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกับวัดโคกช้างและโรงเรียน โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนใหม่มิได้อยู่ในลักษณะโครงข่าย แต่จะเป็นในลักษณะเส้นทางแนวยาว (linear) ของถนนสายหลักและสายรอง ดังนั้น ชุมชนใหม่ซึ่งมีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์สูง 3 ชั้นครึ่ง สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กต่อเนื่องยาวไปตามเส้นทางถนนสายหลักฝั่งเดียวกับชุมชนดั้งเดิม ขณะที่ศูนย์ชุมชนใหม่อันประกอบด้วยธนาคาร ที่ทำการไปรษณีย์ และสำนักงานขององค์การโทรศัพท์ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามและกระจายตัวไปตามแนวถนนเช่นกัน ถนนจะทำการแบ่งแยกชุมชนใหม่ออกจากกันมากกว่าจะเป็นตัวเชื่อมโยง เนื่องจากการเป็นเส้นทางหลวงระหว่างอำเภอที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงจึงมีรถบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่วิ่งผ่านไปมา รวมทั้งรถบรรทุกข้าวเปลือกด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะของการแบ่งพื้นที่เป็นสองฝั่งเช่นนี้มีปรากฏมาตั้งแต่การเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมแล้ว คือฝั่งศูนย์ราชการ สุขาภิบาลอุทัยกับฝั่งตลาดและชุมชนวัดโคกช้างโดยมีสะพานข้ามคลองชลประทานสามง่ามเป็นตัวเชื่อม แม้ว่าพื้นที่ชุมชนพักอาศัยจะเรียงรายไปตามแนวคลอง แต่การมีตลาด ลานวัด วัดโคก

ข้างและโรงเรียนเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในลักษณะเสมือนหนึ่งว่ามีศูนย์กลางนี้ ได้ทำให้บรรยากาศชุมชนเมืองเป็นไปในลักษณะโอบล้อม (Cluster) มากกว่าจะเป็นลักษณะแนวเส้น (linear) และทำให้กลุ่มอาคารรวมทั้งพื้นที่โล่งว่างมีโอกาสในการสร้างกิจกรรมความเป็นชุมชนเมืองได้อย่างมีคุณภาพ ขณะที่ชุมชนใหม่ริมถนนทางหลวงเป็นเพียงแค่จุดแวะพักของรถโดยสารและรถบรรทุกสินค้า

ปัญหาอันอาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนเมืองในอำเภออุทัยจะเป็นปัญหาน้ำใช้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังพึ่งพาแหล่งน้ำอุปโภค-บริโภคจากคลองชลประทานสามง่าม ซึ่งได้กลายเป็นที่ระบายน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ เรือยนต์ยังมีลักษณะน่าสนใจของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนดั้งเดิมนั้นมีความเสี่ยงต่อการเกิดเพลิงไหม้เป็นอย่างมาก เนื่องจากขาดการดูแลรักษา โดยสรุปปัญหาของชุมชนดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นที่อำเภออุทัยหรืออำเภอท่าเรือ จะมีลักษณะคล้ายกันคือประชากรย้ายออก การบริการสาธารณูปโภคยัดขาดแคลน กิจกรรมเศรษฐกิจค่อนข้างชบเซา นอกจากนี้ที่ชุมชนเมืองท่าเรือยังมีปัญหาพิเศษคือปัญหาการติดเข้า-เย็นในย่านถนนตลาด ปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างจะขัดแย้งกับความชบเซาของกิจกรรมเศรษฐกิจในตลาดและร้านค้าทั้งสองอำเภอนี้จะคล้ายคลึงกันคือ การมีรถยนต์ส่วนบุคคลใช้กันมากในทั้งสองพื้นที่ศึกษา เมื่อทำการสอบถามก็พบว่าประชาชนที่มีรถยนต์ส่วนบุคคลใช้นั้นจะมีการสัมพันธ์ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร โดยกรุงเทพมหานครเป็นแหล่งงานหรือสถานศึกษา ขณะที่ชุมชนเมืองในสองอำเภอนี้เป็นถิ่นฐานบ้านเกิดและทรัพย์สิน (ที่ดิน) ของตน อีกปรากฏการณ์หนึ่งที่คล้ายคลึงกันคือ ชาวนาจากพื้นที่ชนบทรอบนอกได้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (informal sector) เช่น หาบเร่แผงลอยขายอาหาร สลากกินแบ่ง ตลอดจนรถสามล้อแดงรับซื้อของเก่า หนังสือพิมพ์เก่า พร้อม ๆ กับกิจการแบ่งห้องให้เช่าราคาถูก โดยเจ้าของบ้านในชุมชน อันจะทำให้เกิดปัญหาการอยู่อาศัยแออัดไม่ถูกสุขลักษณะ ซึ่งเป็นปัญหาของเมืองโดยทั่วไป ตามมาในพื้นที่ชุมชนเมืองขนาดเล็กทั้งสองอำเภอนี้

5.2.3 การตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ชนบทไปเป็นชุมชนพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมือง

การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานจากพื้นที่ชนบทไปเป็นชุมชนพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมืองขนาดค่อนข้างใหญ่นี้ พบที่สุขาภิบาลตำบลธนู (ปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบลธนู) อำเภออุทัย ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ชนบทชานเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกันกับเขตอำเภอเมืองซึ่งมี

พื้นที่เมืองคือ สุขาภิบาลอโยธยาอยู่ใกล้เคียง การเปลี่ยนแปลงครั้งแรกเกิดขึ้นโดยการย้ายสถานีวิทยุโดยสภาระหว่างจังหวัด (บ.ข.ส.) ออกมาจากเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีโบราณสถานสำคัญของชาติหลายแห่งตั้งอยู่ จากนั้นได้มีนักลงทุนพัฒนาที่ดินได้ทำการพัฒนาที่ดินในอาณาบริเวณกว้างในรูปแบบของกลุ่มตึกแถวพาณิชย์ผสมพักอาศัย ซึ่งใช้คอนกรีตเสริมเหล็กเป็นวัสดุ โดยมีตลาด ห้างสรรพสินค้าเป็นสิ่งดึงดูดลูกค้าซึ่งพักอาศัยอยู่ในคณะชุมชนของการเคหะแห่งชาติซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่ก็มิได้ทำให้ชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางแห่งนี้คึกคัก จนกระทั่งได้มีการลงทุนอุตสาหกรรมในพื้นที่สวนอุตสาหกรรมโรจนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนักลงทุนญี่ปุ่น จึงได้เกิดอาคารสูงชันในพื้นที่เพื่อเป็นโรงแรมที่พักมาตรฐานสูงสำหรับนักลงทุน ผู้บริหาร หัวหน้าพนักงานชาวญี่ปุ่น ชาวไทยและชาวต่างประเทศอื่น ๆ เกิดอาคารพักผ่อนหย่อนใจในลักษณะดิสโกเธค ซาวนา คาราโอเกะ หัตถเวช และสันทนาการคลับ ตลอดจนภัตตาคารและกิจการเพื่อการท่องเที่ยวขึ้น

นอกจากนั้น กลุ่มตึกแถวพาณิชย์พักอาศัยก็มีกิจการแตกต่างไปจากอาคารร้านค้าพาณิชย์ทั่วไป โดยเมื่อพิจารณาจากประเภทสินค้า-บริการ และจำนวนสถานประกอบการเหล่านั้นแล้ว สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับความต้องการในการบริโภคสินค้า-บริการของพนักงาน คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากเป็นลำดับความสำคัญแรก และความต้องการของผู้อยู่อาศัยในคณะชุมชนต่าง ๆ เป็นลำดับรองลงมา

ลักษณะความเป็นเมืองของชุมชนศูนย์กลางพาณิชย์กรรมแห่งนี้มีสูง เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งในด้านความเข้มข้นของกิจกรรม ความหนาแน่นอาคาร และความหนาแน่นประชากร รวมทั้งบริการสาธารณูปโภคตลอดจนแหล่งบันเทิงเริงรมย์ที่ต้องใช้เงินทั้งหลาย สิ่งที่ขาดแคลนคือพื้นที่สีเขียวของต้นไม้และสวนสาธารณะ (เนื่องจากพื้นที่ทั้งหมดลงทุนและจัดการโดยภาคเอกชน) ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดคือชีวิตกลางคืนของที่นี่จะมีความคึกคักกว่าชีวิตเมืองในช่วงเวลากลางวัน แต่ปรากฏการณ์นี้ได้ซบเซาลงเมื่อนักลงทุนญี่ปุ่นประสบปัญหาทางการเงินจึงได้ลดปริมาณเงินลงทุนและลดจำนวนชั่วโมงคนงานลงจนกำลังซื้อสินค้า-บริการต่าง ๆ ลดลงไปจากเดิมมาก ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่มสี่สรวค์ยามค่ำคืนในยุค IMF ของที่นี่คือ กองคาราวานเปิดท้ายขายของที่มีทุกค่ำวันเสาร์ เมื่อสอบถามก็ทราบว่า มีหลายรายมาจากกรุงเทพมหานคร สำหรับปรากฏการณ์ที่ดำรงอยู่เสมอมาไม่ว่าจะมีปัญหาเศรษฐกิจหรือไม่คือแผงลอยขายอาหารที่กระจายตัวตามทางเข้าหลักและร้านขายเครื่องดื่มประเภทมีแอลกอฮอล์ที่ทำให้ไฟฟ้าสองข้างถนนยังดูสว่างไสวได้ แม้ลูกค้าจะมีจำนวนน้อยก็ตาม

และเมื่อได้ติดตามไปสำรวจชีวิตเศรษฐกิจยามค้าคืนของชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมของเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา ก็พบว่า ลานโล่งหน้าวังจันทร์เกษมย่านหัวรอยังคงคึกคักและคับคั่งไปด้วยผู้คน แผงขายอาหาร และสินค้านานาชนิด จนเจ้าของกิจการที่ให้ชีวิตเมืองยามค้าคืนในพื้นที่ย่านชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางแห่งนี้ระบุว่าย่านหัวรอคือคู่แข่งที่สำคัญ ดังนั้นโอกาสในการเติบโตของชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางเมืองแห่งนี้ จึงขึ้นอยู่กับ การเติบโตของการพัฒนาอุตสาหกรรมในอำเภออุทัย มิใช่อยู่บนฐานของวิวัฒนาการชุมชนศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมดังเช่นย่านหัวรอ และย่านเจ้าพรหมซึ่งมีสัญญาณว่าสภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจครั้งนี้ยังสามารถที่จะจัดการได้โดยการเสนอขายสินค้า-บริการให้หลากหลายขึ้น สร้างความต้องการในตลาดด้วยระดับราคาที่เหมาะสมให้ชาวเมืองทั้งหลายยินดีจะจ่าย ข้อแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางกับชุมชนศูนย์กลางเมืองหัวรอและเจ้าพรหมที่ส่งผลต่อความสามารถในการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนมีสองประการคือ ประการแรกกำลังซื้อในชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางอยู่นั้นอยู่ในวงแคบเพียงนักลงทุน - พนักงาน - คนงานอุตสาหกรรม กับประชากรที่พักอาศัยในเคหะชุมชนข้างเคียง ขณะที่ชุมชนศูนย์กลางเมืองหัวรอและเจ้าพรหมมีกำลังซื้อเป็นชาวเมืองทั้งหลายในวงกว้าง และประการที่สองจะเป็นสาเหตุของผลที่เกิดขึ้นในประการที่หนึ่ง คือ ชุมชนพาณิชย์กรรมศูนย์กลางเกิดจากการพัฒนา แต่ชุมชนศูนย์กลางเมืองหัวรอและเจ้าพรหมเป็นวิวัฒนาการ ปรากฏการณ์ของการดำรงอยู่จึงสามารถดำเนินต่อไปแม้จะในลักษณะการเติบโตที่ไม่สูงนัก ขณะที่ภาวะการดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจของชุมชนศูนย์กลางในอำเภออุทัยได้หยุดชะงักลงเมื่อการพัฒนาประสบอุปสรรคทางการเงิน

5.2.4 การตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่พักอาศัยในเมือง ซึ่งมีความหนาแน่นเบาบาง มาเป็นพื้นที่พักอาศัยคนงานในความหนาแน่นค่อนข้างสูง

จากข้อมูลจำนวนแรงงานอุตสาหกรรมในอำเภออุทัย ซึ่งมีถึง 26,963 คน ในปี พ.ศ.2541⁵ และจากการสำรวจสวนอุตสาหกรรมโรจนะตลอดจนการตั้งถิ่นฐานลักษณะต่าง ๆ ในอำเภออุทัยซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาจากพื้นที่ชนบทเป็นส่วนใหญ่ ผนวกกับการจแน้นับจำนวนหน่วยที่อยู่อาศัยเหล่านั้น พบว่าหน่วยที่อยู่อาศัยในอำเภออุทัยไม่ได้รองรับจำนวนทั้งหมดของแรงงาน จึงได้ทำการสอบถามทั้งโรงงานอุตสาหกรรม เจ้าของกิจการแฟลต และเจ้าของร้านค้าในอำเภออุทัย พบว่าโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เข้าพักอาศัยอยู่ในแฟลตเอกชนที่กระจายตัวอยู่ทางตอนใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา อีกทาง

5 ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ.

เลือกหนึ่งของแรงงานอุตสาหกรรมที่จะหาที่พักอาศัยใกล้โรงงานที่ทำงานในสวนอุตสาหกรรม
โรจนะได้ คือบ้านเช่า ห้องเช่า และเรือนแถวให้เช่าในเขตสุขาภิบาลอโยธยา (ปัจจุบันคือเทศบาล
อโยธยา) ซึ่งพื้นที่ทั้งสองมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมกับสวนอุตสาหกรรมโรจนะได้โดยสะดวกเป็น
อย่างยิ่งคือ ถนนโรจนะและถนนอุทอง อันสามารถเดินทางติดต่อถึงกันได้ภายในเวลา 15-20 นาที
จึงได้ทำการสำรวจเพิ่มเติมในย่านพักอาศัยที่มีความหนาแน่นค่อนข้างสูงทางตอนใต้ของเกาะ
เมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้มีเอกชนและเจ้าของที่ดินรายเล็ก ๆ เป็นจำนวนมากในท้องถิ่นจัด
การตัดแปลงต่อเติมอาคารพักอาศัยทั้งในลักษณะบ้านเดี่ยว เรือนแถว รวมทั้งทำการปลูกสร้าง
อาคารใหม่เพื่อเป็นอพาร์ทเมนต์ให้คนงานเช่าอยู่อาศัย จากการสอบถามพบว่าคนงานที่มาเช่าอยู่
อาศัยส่วนใหญ่ทำงานในสวนอุตสาหกรรมโรจนะ นิคมอุตสาหกรรมในอำเภอบางปะอิน และ
อำเภอสนา ซึ่งอยู่ในระยะเดินทางภายใน 20-30 นาทีโดยรถยนต์

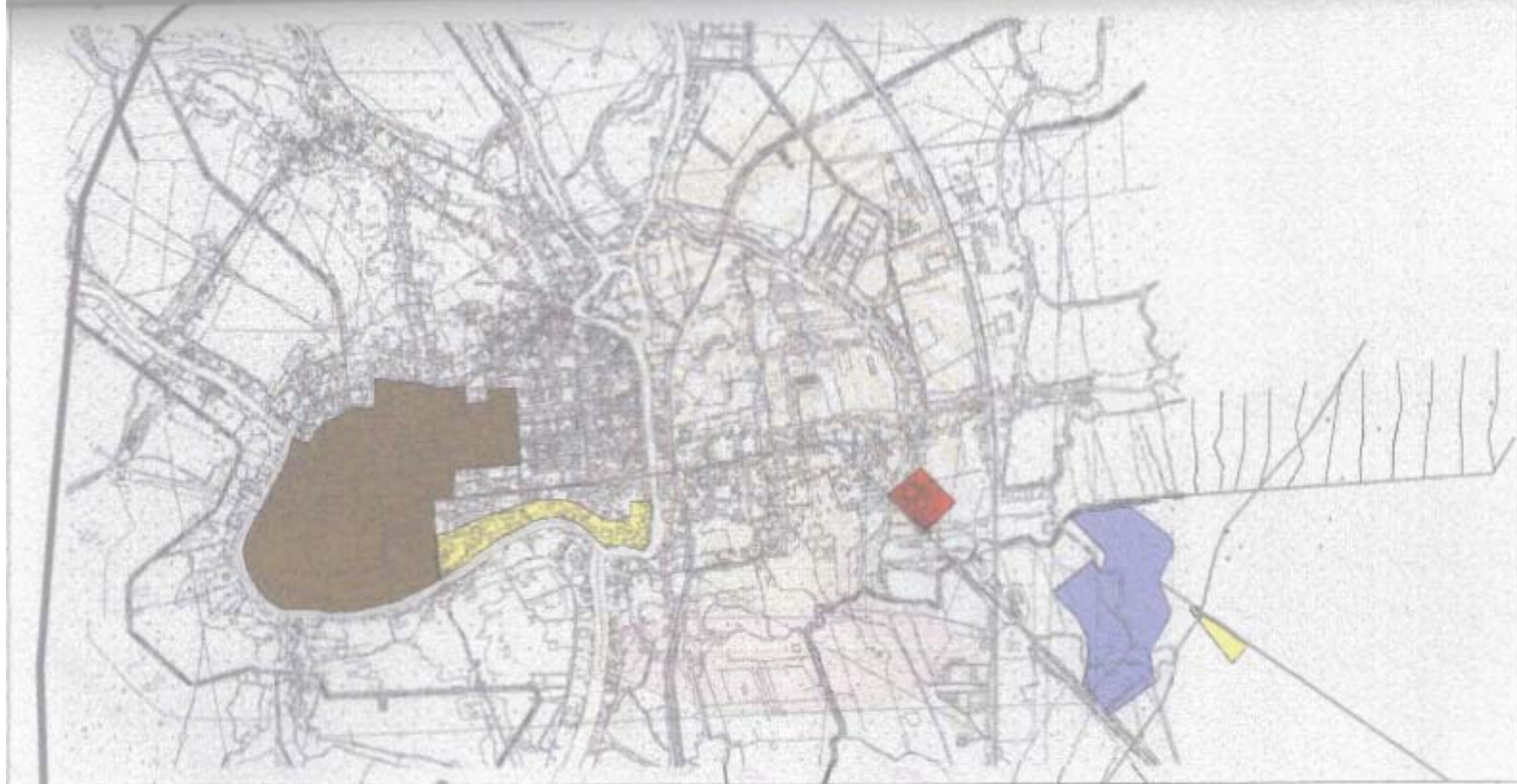
แต่เดิมพื้นที่ทางตอนใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่พักอาศัยของ
ชาวเมืองมาแต่อดีต ดังจะเห็นเรือนไทยโบราณปรากฏอยู่หลายแห่งในปัจจุบัน บรรยากาศเคย
สงบเงียบในลักษณะย่านบ้านเดี่ยวพักอาศัยแบบมีบริเวณกว้างขวางรั้วรอบขอบชิดในแปลงที่ดิน
ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาได้มีการพัฒนาที่ดินบางแปลงเป็นลักษณะทาวน์เฮาส์ซึ่งมีน้อยแห่ง ที่
เห็นได้ชัดทั้งในจำนวนและลักษณะอาคารคือแฟลตสำหรับคนงานที่สร้างลงในแปลงที่ดินที่เคย
เป็นบ้านเดี่ยวมีบริเวณกว้างขวางนั้น ย่านพักอาศัยที่เคยมีความหนาแน่นเบาบางทั้งในความหนา
แน่นประชากรและความหนาแน่นอาคารจึงแปรเปลี่ยนไปเป็นย่านพักอาศัยที่มีความหนาแน่นสูง
ในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยเป็นรูปแบบอาคารพักอาศัยห้องเช่า-ห้องชุด
(Apartment) สำหรับแรงงานอพยพที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมีระดับราคาค่อนข้างต่ำ ปานกลาง
และสูง อาคารอพาร์ทเมนต์เหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นในแปลงที่ดินเอกชนขนาดเล็ก ซึ่งมีเรือนไม้พัก
อาศัยของเจ้าของที่อยู่ก่อนแล้วริมถนนอุทองลึกเข้าไปจดแนวแม่น้ำเจ้าพระยา จากการสุ่มตัวอย่าง
และรังวัดพบว่าอพาร์ทเมนต์ที่มีความหนาแน่นอาคารสูงสุดจะมี Net F.A.R. (Floor area ratio)
2.37 และพื้นที่อาคารปกคลุมดินร้อยละ 60 เหลือเป็นที่โล่งว่างร้อยละ 40 โดยเป็นอาคาร
คอนกรีตเสริมเหล็กสูง 4 ชั้น มีจำนวน 40 หน่วยพักอาศัย ซึ่งสร้างลงในแปลงที่ดินขนาดเล็กกว้าง
เพียง 10.50 เมตร และยาวถึง 25.50 เมตร โดยมีระยะถอยร่นด้านหน้าติดถนน 4 เมตร ด้านหลัง
ซึ่งติดแม่น้ำ 1 เมตร และด้านข้าง 1.70 เมตร ซึ่งทำให้เกิดที่โล่งว่างเพียงร้อยละ 40 เท่านั้น ขณะที่
ที่อาคารสูงถึง 4 ชั้น นับว่าเป็นสภาพความเป็นอยู่ที่หนาแน่นแออัดมาก ราคาเช่าห้องละ 1,500
บาทต่อเดือน ส่วนอาคารอพาร์ทเมนต์ที่มีความหนาแน่นสูงเป็นอันดับ 2 เป็นห้องชุดสำหรับผู้มี

รายได้ปานกลางค่อนข้างสูง ราคาเช่าห้องละ 4,000 บาทต่อเดือน มีพื้นที่อาคารปกคลุมดิน ร้อยละ 48 F.A.R. 1.52 เป็นอาคารสูง 4 ชั้นสำหรับ 36 หน่วยพักอาศัยในแปลงที่ดินกว้าง 30 เมตร ยาว 45 เมตร สำหรับอาคารหอพักคนงานสำหรับผู้มีรายได้น้อย มีราคาเช่าห้องละ 800 - 1,000 บาทต่อเดือน จะมีทั้งเรือนแถวไม้สูง 2 ชั้น สร้างลงในแปลงที่ดินขนาดความกว้าง 26 เมตร ความยาว 55 เมตร มีสัดส่วนพื้นที่อาคารปกคลุมดินร้อยละ 37 และ F.A.R. 0.67 สำหรับหอพัก ที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กจะมีค่าเช่าห้องละ 1,000 บาทต่อเดือน เป็นอาคารสูง 3 ชั้นในขนาด แปลงที่ดินกว้าง 14 เมตร ยาว 28 เมตร มีสัดส่วนพื้นที่อาคารปกคลุมดินร้อยละ 46 F.A.R. 1.16 นอกจากนี้ได้พบบ้านพักอาศัยไม้ 2 ชั้นที่มีการต่อเติมเพื่อทำเป็นหอพักให้เช่ามากมายในพื้นที่นี้ ซึ่งจะนำไปปัญหาในเรื่องปริมาณน้ำเสียที่ระบายลงโดยตรงต่อแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ของเกาะ เมือง ปัญหาความเป็นอยู่แออัดตลอดจนปัญหาขยะมูลฝอย อันจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตและ สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม

จะสังเกตเห็นได้ว่าแรงงานอุตสาหกรรมพอใจที่จะเช่าพักอาศัยอยู่ในเขตเมือง มากกว่าเขตชนบท ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากแหล่งงานโดยทางโรงงานจัดรถรับ-ส่งบริการให้ และ 'เมือง' ได้ให้โอกาสการเข้าถึงความหลากหลายต่าง ๆ นานา เช่น อาหารการกินนานาชนิด แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและบันเทิงเจริญรมย์ตลอดจนการพบปะสังสรรค์ที่มีทางเลือกมากมายกว่าชุมชนเมืองในย่านอุตสาหกรรมซึ่งตั้งอยู่ในท่ามกลางพื้นที่ชนบทรอการพัฒนา สำหรับระดับราคาการเช่าห้องพักที่ไม่มีความแตกต่างกัน การคมนาคมที่สะดวก และชีวิตเมืองซึ่งมีทางเลือกมากกว่า เหล่าแรงงานอพยพส่วนใหญ่จึงตัดสินใจเช่าพักอาศัยอยู่ในบริเวณทางตอนใต้ของเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา

ผลจากการอยู่อาศัยของแรงงานอพยพจำนวนมากได้ทำให้เกิดกิจกรรมการค้า-บริการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในย่านพาณิชยกรรม ศูนย์กลางเมืองย่านหัวรอ และย่านเจ้าพระมามีการเติบโตอย่างคึกคักกว่าที่เคยเป็นมาในช่วงที่อุตสาหกรรมมีการเติบโตสูงสุดก่อนที่จะประสบกับผลของสภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจในเอเชีย

สรุปได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่กายภาพของชนบท ชานเมือง และศูนย์กลางเมืองซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตประชากรทั้งที่เป็นชาวนา กรรมกร และชาวเมืองทั้งในด้านเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

13 แผนที่แสดง การตั้งถิ่นฐานพักอาศัยแรงงานหนาแน่นในเกาะเมืองอยุธยา

- ถิ่นฐานพักอาศัยแรงงาน
- สวนอุตสาหกรรมโรจนะ

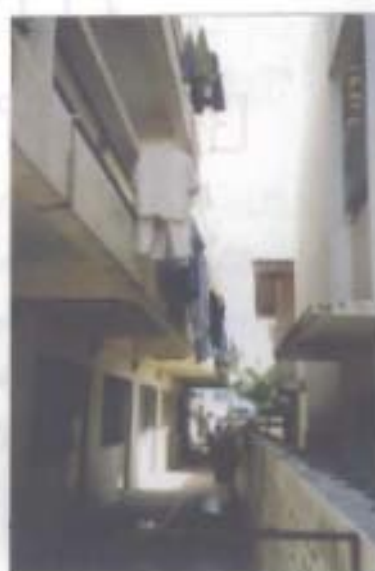
- ชุมชนพาณิชยกรรมศูนย์กลางอำเภอสุทศ
- อุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา จากการสำรวจ

แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ค่อนข้างแออัดของ
ที่พักอาศัยแรงงานในเกาะเมืองอยุธยา
ซึ่งเป็นนครประวัติศาสตร์

5.3 ผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะความเป็นเมืองด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีต่อคุณภาพชีวิตประชากร

จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษาได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และกายภาพของลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะความเป็นเมืองดังกล่าวกระทบต่อคุณภาพชีวิตประชากรตามเกณฑ์การพิจารณาดังต่อไปนี้

5.3.1 ความหนาแน่นและการเติบโตจำนวนประชากรและแรงงาน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่ถึง 2 ใน 3 ของพื้นที่จังหวัด เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นความหนาแน่นประชากรเฉลี่ยในจังหวัดจึงเบาบางตลอดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533-2541 (ตารางที่ 8) โดยอำเภอที่มีความหนาแน่นประชากรเฉลี่ยเบาบางที่สุดในพื้นที่ศึกษาคือ อำเภออุทัย มีประมาณ 214 คนต่อตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ.2541 โดยมีความหนาแน่นประชากรเขตชนบท 195 คนต่อตารางกิโลเมตร ขณะที่ความหนาแน่นประชากรเบาบางที่สุดในระดับจังหวัดอยู่ที่อำเภอบางซ้ายคือมีความหนาแน่นประชากรเขตชนบทเพียง 92 คนต่อตารางกิโลเมตร

พื้นที่ที่มีความหนาแน่นประชากรสูงที่สุดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาคือ เขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความหนาแน่นประชากรสูงถึง 4,165 คนต่อตารางกิโลเมตร ขณะที่ความหนาแน่นประชากรเมืองในเขตเทศบาลตำบลท่าเรือ สุขาภิบาลอโยธยา (ในอำเภอเมือง) สุขาภิบาลท่าหลวง (ในอำเภอท่าเรือ) และสุขาภิบาลอุทัย (ในอำเภออุทัย) มี 3,438; 2,045; 2,012 และ 1,032 คนต่อตารางกิโลเมตร ตามลำดับ (ข้อมูลก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลตำบล ในปี พ.ศ.2542)

จากตัวเลขดังกล่าวซึ่งเป็น Gross density และจากการสำรวจ-สังเกตการณ์ในพื้นที่การตั้งถิ่นฐานลักษณะต่าง ๆ พบว่า ประชากรโดยทั่วไปในพื้นที่ศึกษามีคุณภาพชีวิตที่ดีจากความหนาแน่นที่ไม่สูงมากและมีพื้นที่เปิดโล่งมาก แม้เมื่อพิจารณา Net density ในผังชุมชนพักอาศัยแรงงานก็ยังพบว่าแรงงานมีโอกาสเลือกที่พักอาศัยที่จะให้คุณภาพชีวิตที่เหมาะสมได้ในพื้นที่ชุมชนเมืองซึ่งเกิดขึ้นใหม่กลางพื้นที่ชนบท แต่แรงงานส่วนใหญ่พึงพอใจที่จะพักอาศัยในเขตเทศบาล

ตารางที่ 8 ความหนาแน่นประชากรเขตเมืองและเขตชนบทในพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2533, 2538 และ 2541

	พื้นที่ (ตร.กม.)	ความหนาแน่นประชากร คน/ตร.กม.		
		พ.ศ.2533	พ.ศ.2538	พ.ศ.2541
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	2,547.6	268	275	287
1.1 เขตเมือง	185.7	1,012	1,374	1,298
1.2 เขตชนบท	2,361.9	217	188	207
อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา	129.3	936	988	1,034
2.1 เขตเมือง	22.4	3,212	3,370	3,454
2.2 เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา	14.0		4,165	
2.3 สุขาภิบาลอโยธยา	8.4		2,045	
2.4 เขตชนบท	106.9	402	428	527
อำเภออุทัย	186.8	202	206	214
3.1 เขตเมือง (สุขาภิบาลอุทัย)	3.4	1,101	1,183	1,235
3.2 เขตชนบท	183.4	185	188	195
อำเภอท่าเรือ	106.2	487	461	469
4.1 เขตเมือง	5.5	4,070	3,310	3,293
4.2 เทศบาลตำบลท่าเรือ	2.3		3,438	
4.3 สุขาภิบาลท่าหลวง	5.1		2,012	
4.4 เขตชนบท	100.7	292	306	314

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

	จำนวนประชากร				การเติบโต เฉลี่ยต่อปี	จำนวนแรงงานอุตสาหกรรม		การเติบโต เฉลี่ยต่อปี
	พ.ศ.2536		พ.ศ.2541			พ.ศ.2536	พ.ศ.2541	
	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ				
1. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	691,569	100.0	730,740	100.0	11.32	71,509	113,335	11.70
1.1 เขตเมือง	231,740	33.51	241,084	32.99	0.81			
1.2 เขตชนบท	459,829	66.49	489,656	67.01	1.30			
2. อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา	124,024	100.0	133,728	100.0	1.52	2,906	3,505	4.12
2.1 เขตเมือง	73,976	59.65	77,370	57.86	0.83			
2.2 เขตชนบท	50,048	40.35	56,358	42.14	2.56			
3. อำเภอกุหลาบ	37,654	100.0	39,887	100.0	1.16	13,891	26,963	18.82
3.1 เขตเมือง	3,934	10.45	4,198	10.52	1.17			
3.2 เขตชนบท	33,720	89.55	35,689	89.48	1.18			
4. อำเภอท่าเรือ	48,747	100.0	49,777	100.0	0.42	1,660	3,949	27.58
4.1 เขตเมือง	20,785	42.64	18,114	36.39	-0.16			
4.2 เขตชนบท	27,962	57.36	31,663	63.61	1.63			

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

บาลเมืองพระนครศรีอยุธยาเนื่องจากโอกาสในชีวิตอันหลากหลายที่เมืองมีให้ เมื่อเป็นดังนี้คุณภาพชีวิตประชากรจะลดน้อยถอยลงในทางผกผันกับ Net density ของชุมชนพักอาศัย รวมทั้งย่านพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมืองในเขตเมืองดังกล่าวซึ่งหนาแน่นคับคั่งไปด้วยผู้ประกอบการภาคไม่เป็นทางการ ผู้บริโภค และการจราจร

สรุปได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตประชากรในด้านความหนาแน่นที่ไม่เหมาะสม ทั้งความหนาแน่นประชากร ความหนาแน่นอาคาร และความหนาแน่นปริมาณการจราจรในพื้นที่เมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของจังหวัด อันจะนำมาซึ่งภาวะรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นต่อสำนักงานเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาที่จะต้องจัดการดูแลต่อไป

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการเติบโตของจำนวนประชากรและแรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2536-2541 (ตารางที่ 9) พบว่าการเติบโตเฉลี่ยต่อปีของจำนวนประชากรและจำนวนแรงงานอุตสาหกรรมในระดับจังหวัด เป็นไปในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 11.32 และ 11.70 ตามลำดับ และพบว่าการเติบโตของจำนวนประชากรและจำนวนแรงงานอุตสาหกรรมที่มีความแตกต่างกันสูงมากอยู่ที่อำเภออุทัยและอำเภอท่าเรือ โดยอำเภออุทัยมีการเติบโตจำนวนประชากรเฉลี่ยร้อยละ 1.16 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมากกับสัดส่วนร้อยละของการเติบโตจำนวนประชากรเขตเมืองและประชากรเขตชนบท แต่กลับมีการเติบโตของจำนวนแรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอสูงมากถึงร้อยละ 18.82 สำหรับอำเภอท่าเรือมีปรากฏการณ์คล้ายคลึงกับในอำเภออุทัย นั้นหมายความว่า การเติบโตของระดับความเป็นเมืองและการเติบโตของเศรษฐกิจชุมชนและเมืองในช่วงปี 2536-2541 ในพื้นที่ศึกษาแปรผันตามกันกับการเพิ่มจำนวนประชากรแรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติ ดังนั้นชีวิตเศรษฐกิจเมืองจึงขึ้นอยู่กับกำลังซื้อของกลุ่มคนงานเป็นหลักนอกเหนือจากชาวเมืองและชาวบ้านตลอดจนชาวนาในพื้นที่ชนบทรอบนอก

5.3.2 การเปลี่ยนแปลงในอาชีพและรายได้ประชากร

เมื่อพิจารณาคุณภาพชีวิตประชากรในด้านการเปลี่ยนแปลงในอาชีพและรายได้ต่อปีของช่วงปี พ.ศ.2533, 2538 (ตารางที่ 10) พบว่าประชากรซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรมลดลงจากจำนวน 145,603 คน (ร้อยละ 38.95) เหลือ 79,906 คน (ร้อยละ 21.79) แต่ประชากรในอาชีพอุตสาหกรรมตลอดจนการค้า-บริการ มีการเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 37.29 มาเป็น 41.75 และร้อยละ

ตารางที่ 10 จำนวนประชากรอายุเกิน 13 ปี ที่มีงานทำในรอบปี จำแนกตามอาชีพ
ปี พ.ศ.2533 และ พ.ศ.2538 ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

	ปี พ.ศ.2533		ปี พ.ศ.2538	
	จำนวน (คน)	%	จำนวน (คน)	%
รวม	373,764	100.00	366,642	100.00
1. กสิกรรม	145,603	38.95	79,906	21.79
เหมืองแร่ ย่อยหิน	68	0.02	157	0.04
2. กรรมกรและช่างในกระบวนการผลิต	139,413	37.29	153,093	41.75
3. การค้า-บริการ	101,919	27.26	131,803	35.95
วิชาชีพ, วิชาการ	15,680	4.19	24,718	6.74
บริหาร, จัดการ	4,154	1.11	11,523	3.14
เสมียน	9,579	2.56	18,204	4.96
การค้า	37,334	9.99	36,622	9.99
บริการ	10,649	2.85	19,275	5.26
พนักงานขายยานพาหนะ	8,843	2.36	21,461	5.85
4. อื่น ๆ	2,441	0.65	1,683	0.46

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ; สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2533 และ
สมุดรายงานสถิติจังหวัด พ.ศ.2538

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 11 มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมและรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรต่อปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2533, 2538

	สาขาการผลิต	มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม				จำนวนประชากร		จำนวนแรงงาน				รายได้ต่อหัวแรงงาน		รายได้เฉลี่ยครัวเรือน
		พ.ศ.2533		พ.ศ.2538		(คน)		(คน)				ต่อปี		ต่อปี นอกเขตเมือง
		(ล้านบาท)	%	(ล้านบาท)	%	พ.ศ.2533	พ.ศ.2538	พ.ศ.2533	%	พ.ศ.2538	%	พ.ศ.2533	พ.ศ.2538	พ.ศ.2538
ภาคกลางตอนบน	GRP	77,116,307		140,322,278										
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	รายได้ต่อหัวประชากร	31,494		65,189										
	เกษตรกรรม	2,025,380	11.62	2,340,476	5.23			145,671	38.95	79,906	21.79	13,903 (US \$535)	29,290 (US \$ 1127)	23,332
	อุตสาหกรรม	5,430,022	31.16	26,921,885	60.14			139,413	37.29	153,093	41.75	38,949 (US \$ 1498)	175,863 (US \$ 6763)	
	การค้า-บริการ	8,155,107	46.80	12,327,886	27.54			101,919	27.26	131,803	35.94	80,016 (US \$ 3078)	93,533 (US \$ 3597)	
	อื่น ๆ*	1,814,578	10.41	3,172,643	7.08			2,441	0.65	1,683	0.46			
	GPP	17,425,087	100.00	44,762,890	100.00	700,649	706,502							
	รายได้ต่อหัวประชากร	24,870 (US \$ 956)	63,358	63,358 (US \$ 2,437)										

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ ; สัมภาษณ์ประชากรและเคหะ พ.ศ.2533, สมุดรายงานสถิติจังหวัด 2538.

ตารางที่ 12 จำนวนครัวเรือนนอกเขตเมือง จำแนกตามขนาดรายได้ต่อปี พ.ศ.2537

พื้นที่ศึกษา	จำนวน ครัวเรือน	รายได้เฉลี่ย (บาท)	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนนอกเขตเมืองในช่วงรายได้ต่าง ๆ (บาท/ปี)						
			ต่ำกว่า 6,000	6,000- 9,999	10,000- 19,999	20,000- 29,999	30,000- 49,999	มากกว่า 50,000	ไม่ทราบ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	107,282	23,332	8.05	12.46	15.32	16.86	16.40	11.91	18.99
อำเภอเมือง	11,448	21,111	7.97	16.88	13.41	18.04	16.83	9.76	17.11
อำเภออุทัย	6,172	21,667	8.85	12.04	16.75	17.50	17.61	10.87	16.38
อำเภอท่าเรือ	7,627	22,666	8.48	15.17	12.98	14.30	12.57	15.65	20.83

ที่มา : สมุดรายงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฉบับ พ.ศ. 2538

27.26 มาเป็น 35.94 ตามลำดับ สำหรับมูลค่าการผลิตสาขาเกษตรกรรมกับมีการเพิ่มขึ้นในมูลค่า จาก 2,025 ล้านบาท มาเป็น 2,340 ล้านบาท แม้สัดส่วนการผลิตจะลดลงจากร้อยละ 11.62 มาเป็น 5.23 นั้นหมายความว่าในภาคเกษตรกรรมซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกและแรงงานลดปริมาณลง แต่กลับสร้างมูลค่าการผลิตได้มากขึ้น จึงทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวแรงงานภาคเกษตรเพิ่มขึ้นจากปีละ 13,903 บาทในปี 2533 มาเป็น 29,290 บาทในปี 2538 ซึ่งอาจจะช่วยให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิมจากรายได้ที่เพิ่มขึ้น แต่คงจะไม่ได้ทำให้คุณภาพชีวิตเกษตรกรดีขึ้นมากเท่าไร เพราะรายได้เฉลี่ยต่อหัวเกษตรกรต่อปี 29,290 บาทนั้น มีค่าประมาณ 2,440 บาทต่อเดือน นอกจากนี้จากการสำรวจครัวเรือนเกษตร 107,82 ครัวเรือนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ.2537 (ตารางที่ 11, 12) ในช่วงอุตสาหกรรมกำลังเติบโตนั้นพบว่า รายได้ครัวเรือนเกษตรเฉลี่ยต่อปี เป็นประมาณ 23,332 บาท กล่าวคือ มีจำนวนครัวเรือนเกษตรร้อยละ 11.91 มีรายได้มากกว่า 50,000 บาทต่อปี และมีร้อยละ 16.40 ซึ่งมีรายได้ 30,000-49,999 บาทต่อปี โดยมีจำนวนร้อยละถึง 35.83 ที่เป็นครัวเรือนเกษตรซึ่งมีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี และในจำนวนนี้มีร้อยละ 8.05 ซึ่งมีรายได้ครัวเรือนต่ำกว่า 6,000 บาทต่อปี ประมาณได้ว่ากว่าหนึ่งในสามของเกษตรกรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและในอำเภอพื้นที่ศึกษา ยังมีรายได้ต่ำอันเป็นเหตุจูงใจให้เกษตรกรเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น

ในช่วงปีดังกล่าวพบว่า มีจำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพกรรมกรและช่างในกระบวนการผลิตเพิ่มขึ้นทั้งในจำนวนจากเดิม (139,413 คนในปี 2533 เป็น 153,093 คนในอีก 5 ปีต่อมา) และในสัดส่วนของสาขาการผลิตจากร้อยละ 37.29 เป็นร้อยละ 41.75 (ตารางที่ 10) และเมื่อดูเทียบกับมูลค่าการผลิต (ตารางที่ 11) พบว่าจากจำนวนแรงงานที่เพิ่มขึ้นนั้นทำให้มูลค่าการผลิตเพิ่มขึ้น โดยมีรายได้ต่อหัวแรงงานต่อปีเพิ่มจาก 38,949 บาทในปี พ.ศ.2533 เป็น 175,853 บาทในปี พ.ศ.2538 (ประมาณ 14,654 บาท/เดือน) นี่คือนิ่งจูงใจให้เกษตรกรนิยมที่จะเปลี่ยนอาชีพมาเป็นกรรมกรในโรงงานมากกว่าจะไปทำอาชีพทางด้านการค้า-บริการ ซึ่งแม้จะมีรายได้ต่อหัวแรงงานต่อปีมากกว่ารายได้ภาคเกษตรแต่น้อยกว่าภาคอุตสาหกรรม และโอกาสในการประกอบอาชีพภาคการค้า-บริการ มีค่อนข้างจำกัดสำหรับเกษตรกรที่มีทุนน้อยและจบการศึกษาเพียงประถมศึกษาภาคบังคับ

นั่นหมายความว่าโอกาสของคุณภาพชีวิตประชากรในสวนที่ต้องพึ่งพารายได้จาก การประกอบอาชีพจะดีขึ้นได้โดยลำดับ ถ้าหากเสถียรภาพของการผลิตและการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่องแม้จะมีอัตราการเติบโตไม่มากนัก แต่จะให้โอกาสชาวนาผู้ประสงค์จะ

เป็นกรรมกรได้เป็นกรรมกรที่มีโอกาสได้พัฒนาฝีมือและความชำนาญในการผลิต ตลอดจนมีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีขึ้นในอันที่จะสามารถจัดการให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของตนและครอบครัว รวมทั้งชุมชนในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

5.3.3 คุณภาพชีวิตประชากรในด้านการศึกษา และสภาพความเป็นอยู่

เมื่อพิจารณาคุณภาพชีวิตประชากรในด้านการศึกษา (ตารางที่ 13) พบว่า ประชากรผู้มีงานทำในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 99 % มีการศึกษา โดยมีผู้จบประถมศึกษาภาคบังคับประมาณร้อยละ 70 สูงกว่าจำนวนร้อยละของผู้จบประถมศึกษาทั้งของประเทศไทย (66.88) และของภาคกลาง (36.30) นับว่ามีระดับการรู้หนังสือเพียงอ่านออกเขียนได้ในวงกว้าง ส่วนการศึกษาระดับสูงขึ้นไปในอันที่จะส่งเสริมให้ประชากรมีโอกาสและศักยภาพในการประกอบอาชีพได้หลากหลายขึ้นนั้นมีจำนวนน้อยมาก กล่าวคือ มีเพียงร้อยละ 16.01 ของผู้มีงานทำทั้งหมดจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 4.69 จบระดับวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษาและมีกัศครู และร้อยละ 5.43 จบระดับมหาวิทยาลัย

ถ้าไม่มีการพัฒนาระดับการศึกษาในอนาคตโอกาสในความเป็นไปได้สำหรับการประกอบอาชีพของประชากรซึ่งประมาณร้อยละ 70 ของจำนวนประชากรนอกเขตเมืองซึ่งมีรายได้ค่อนข้างต่ำ (ต่ำกว่า 4,000 บาทต่อเดือน) ทั้งในระดับจังหวัดและในอำเภอซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา (ตารางที่ 12) โดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรผู้ประสงค์จะเปลี่ยนอาชีพนั้นเป็นไปอย่างยากลำบาก และอาจจะมีทางเลือกเพียงสองทางคือ ถ้าไม่พอพพเข้ามาประกอบอาชีพภาคไม่เป็นทางการ เช่น หาบเร่-แผงลอยในกรุงเทพมหานคร ก็ต้องเป็นเจ้าของกิจการหาบเร่หรือรับจ้างทั่วไปในเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาแทนที่จะเป็นชานาตามเดิม

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ปราศจากการพัฒนาการศึกษา นอกจากจะไม่ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมเมืองแล้ว ยังทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการอันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้ายประชากรในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาคนจนเมืองในกรุงเทพมหานครและในเขตเมืองของจังหวัดที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมนั่นเอง

เมื่อพิจารณาคุณภาพชีวิตประชากรในด้านชีวิตความเป็นอยู่จากการมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ (ตารางที่ 14) พบว่าประชากรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับประโยชน์จากสาธารณูปโภคด้านบริการไฟฟ้ามากที่สุด โดยจะมีการใช้ไฟฟ้าตามความจำเป็น

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของผู้มีงานทำจำแนกตามระดับการศึกษา ปี พ.ศ.2541

	ประเทศไทย	ภาคกลาง	ภาคอีสาน	จ.พระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2538
	1,000 คน (ร้อยละ)	1,000 คน (ร้อยละ)	1,000 คน (ร้อยละ)	1,000 คน (ร้อยละ)
รวม	30,974 (100.00)	7,270.8 (100.00)	9,902.6 (100.00)	366.6 (100.00)
ไม่มีการศึกษา	1,127.9 (3.64)	227.3 (3.13)	164.3 (1.66)	4.0 (1.09)
ประถมศึกษา	20,716.3 (66.88)	4,602.5 (63.30)	7,791.5 (78.68)	254.3 (69.37)
มัธยมศึกษา	5,081.4 (16.41)	1,397.2 (19.22)	1,337.2 (13.50)	59.2 (16.01)
วิทยาลัย (อาชีวศึกษา, ฝึกหัดครู)	1,581.0 (5.10)	450.5 (6.20)	332.3 (3.36)	17.2 (4.69)
มหาวิทยาลัย	2,429.7 (7.84)	581.4 (8.00)	275.1 (2.78)	19.9 (5.43)
ไม่ทราบ	38.4 (0.12)	11.9 (0.16)	2.2 (0.02)	- -

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 4 พฤศจิกายน 2541 ; สมุดรายงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฉบับ พ.ศ.2538.

เช่นมีจำนวนครัวเรือนร้อยละ 89.2 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 161,600 ครัวเรือน มีหม้อหุงข้าวไฟฟ้า และมีครัวเรือนร้อยละ 92.3 ที่มีพัดลมใช้ แต่มีเพียงร้อยละ 1.4 ที่มีเครื่องปรับอากาศ ส่วนครัวเรือนที่มีตู้เย็นมีร้อยละ 53.7 สำหรับเครื่องใช้ไฟฟ้าเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจส่วนใหญ่จะเป็นวิทยุคือ มีจำนวนครัวเรือนร้อยละ 88.1 และมีครัวเรือนที่มีโทรทัศน์สีและโทรทัศน์ขาว-ดำ เป็นจำนวนร้อยละ 58.1 และ 34.6 ตามลำดับ แต่มีวิดีโอเพียงร้อยละ 12.4

ในเรื่องแหล่งน้ำใช้นั้นปรากฏว่าการประปายังให้บริการได้ไม่ทั่วถึง คือมีจำนวนครัวเรือนเพียงร้อยละ 15.8 ที่มือน้ำประปาใช้ภายในบ้าน ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ร้อยละ 74.5) ยังใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติคือน้ำฝนและน้ำจากแม่น้ำลำคลอง ส่วนน้ำบาดาลมีการขุดใช้เพิ่มมากขึ้นตามจำนวนหมู่บ้านจัดสรร แพลต และโรงงานที่ทำการก่อสร้างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากลักษณะของการใช้น้ำจากแหล่งต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้ระบุได้ว่าครัวเรือนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยทั่วไปยังไม่มีความสะดวกในการเข้าถึงบริการประปาของรัฐ ประกอบกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรมครัวเรือนส่วนใหญ่ถึงจำนวนร้อยละ 93.9 จึงมีส่วนร่วมในลักษณะที่ใช้น้ำน้อยไว้ประจำบ้านคือส้วมซึม

ส่วนยานพาหนะส่วนตัวที่จะอำนวยความสะดวกในการสัญจรติดต่อนั้น พบว่าส่วนใหญ่ (ร้อยละ 59.1) มีความสะดวกในการสัญจรติดต่อในระยะทางไม่ไกลนักด้วยกำลังของจักรยาน และมีจำนวนครัวเรือนจำนวนกว่าหนึ่งในสาม (ร้อยละ 35.8) ที่สามารถเดินทางติดต่อโดยสะดวกในระยะทางไกลได้ด้วยจักรยานยนต์ และรถยนต์ (ร้อยละ 8.2 จากครัวเรือนที่สำรวจทั้งหมด) ด้านการสื่อสารพบว่ามีครัวเรือนจำนวนเพียงร้อยละ 6.5 เท่านั้นที่มีโทรศัพท์ไว้ในบ้าน

โดยสรุป การมุ่งพัฒนาภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมไปอย่างรวดเร็วจนการให้บริการด้านโครงสร้างพื้นฐานของรัฐตามไม่ทัน ทั้งทางด้านการศึกษา สาธารณูปโภคและสาธารณูปการด้านต่าง ๆ ยังผลให้คุณภาพชีวิตประชากรและความเป็นเมืองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในลักษณะที่สวนทางกับปริมาณผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดที่เพิ่มมากขึ้น นั่นคือการพัฒนาอุตสาหกรรมยังไม่เอื้อให้เกิดชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแก่ประชาชนโดยรวมของจังหวัด

ตารางที่ 14 การมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพของประชากร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1. แหล่งน้ำใช้	161,505	100.0
1.1 น้ำฝน	82,250	50.9
1.2 แม่น้ำลำคลอง	38,199	23.6
1.3 มีน้ำประปาภายในบ้าน	25,492	15.8
1.4 มีน้ำประปาภายนอกบ้าน	3,589	2.2
1.5 น้ำดื่มบรรจุขวด	5,867	3.6
1.6 น้ำบ่อทั้งสาธารณะและส่วนบุคคล	5,069	3.2
1.7 อื่น ๆ	1,039	0.8
2. ส้วม	161,602	100.0
2.1 ส้วมชักโครกและส้วมซึม	644	0.4
2.2 ส้วมชักโครก	5,711	3.5
2.3 ส้วมซึม	151,718	93.9
2.4 ส้วมหลุม	726	0.5
2.5 ไม่มีส้วม	2,169	1.3
2.6 ไม่ทราบ	634	0.4
3. เชื้อเพลิงประกอบอาหาร	161,600	100.0
3.1 แก๊สและถ่าน	44,925	27.8
3.2 แก๊สและไฟฟ้า	29,573	18.3
3.3 แก๊ส	19,554	12.1
3.4 ถ่านและไม้ฟืน	24,886	15.4
3.5 ถ่าน	8,403	5.2
3.6 แก๊สและไม้	11,958	7.4
3.7 แก๊สและไม้ และไฟฟ้า	10,504	6.5
3.8 อื่น ๆ	11,796	7.3

	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
4. เครื่องใช้ไฟฟ้า	161,600	100.0
4.1 หม้อหุงข้าวไฟฟ้า	144,147	89.2
4.2 พัดลม	149,157	92.3
4.3 เตารีดไฟฟ้า	122,008	75.5
4.4 โทรทัศน์สี	93,890	58.1
4.5 โทรทัศน์ขาว-ดำ	55,914	34.6
4.6 วิทยุ	14,237	88.1
4.7 วิทยุทัศน์	20,038	12.4
4.8 ตู้เย็น	86,779	53.7
4.9 เครื่องปรับอากาศ	2,262	1.4
4.10 เครื่องซักผ้า	6,787	4.2
4.11 เครื่องดูดฝุ่น	4,202	2.6
5. เครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ	161,600	100.0
5.1 จักรยานสองล้อ	95,506	59.1
5.2 จักรยานยนต์	57,853	35.8
5.3 รถยนต์	13,251	8.2
5.4 เรือยนต์	1,616	1.0
5.5 เครื่องสูบเพื่อการเกษตร	36,360	22.5
5.6 เครื่องจักรไถนา	25,694	15.9
5.7 รถอีแต่น - ไรต์ต้อย	9,534	5.9
5.8 จักรเย็บผ้า	40,562	25.1
5.9 โทรศัพท์	10,504	6.5

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

5.4 สรุปผลการศึกษา

ปรากฏการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งออก และเพื่อการลดความหนาแน่นกิจการอุตสาหกรรมในกรุงเทพและปริมณฑล ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

5.4.1 การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร

- ก. ชาวนาพื้นถิ่นเปลี่ยนอาชีพไปเป็นกรรมกรในจำนวนที่เพิ่มขึ้น
- ข. ชาวนาอพยพจากถิ่นอื่นเข้ามาประกอบอาชีพเป็นกรรมกรในพื้นที่ศึกษา เป็นจำนวนมาก

5.4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

ก. มีการใช้จำนวนแรงงานที่น้อยลงในการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการค้า-บริการ แต่ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น เมื่อผลผลิตทั้งหมดรวมของจังหวัดเพิ่มขึ้น ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรของจังหวัดสูงขึ้น แต่ไม่ได้ทำให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมของประชากรดีขึ้น

ข. การผลิตภาคอุตสาหกรรมและการค้า-บริการไม่มีเสถียรภาพที่จะเอื้อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนได้ เนื่องจากต้องพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

ค. เกษตรกรรมในด้านการปลูกข้าวไม่เป็นที่น่าดึงดูดใจอีกต่อไปทั้งในภาครัฐ เอกชน และชาวนา ทั้ง ๆ ที่สภาพภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วม และสภาพภูมิอากาศที่มีฝนชุกนั้นเหมาะสมกับการปลูกข้าวมากกว่าพืชพันธุ์ใด ๆ

ง. ผลของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ไม่ได้สมดุลกับการพัฒนาภาคเกษตรและไม่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนนี้ ทำให้เกิดปัญหาคนจนชนบทและคนจนเมืองในปริมาณที่เพิ่มขึ้นไปพร้อม ๆ กับภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (informal sector) ที่ขยายตัวมากขึ้นในเมืองที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมและในกรุงเทพมหานคร

5.4.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม-วัฒนธรรม

- ก. สังคมปลูกข้าวลดน้อยถอยลงในขณะที่สังคมหนุ่มสาวโรงงานเพิ่มมากขึ้น
- ข. สังคมกรรมกรโรงงานยังไม่ได้รับการพัฒนาด้านการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอื่น ๆ รวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี

5.4.4 การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมชนบทและเมือง

ก. การตั้งถิ่นฐานชนบทเปลี่ยนแปลงเป็นย่านอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างอันเป็นองค์ประกอบเมืองในพื้นที่ชนบทซึ่งยังไม่มีเตรียมโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมทั้งการบริหารจัดการโดยหน่วยงานท้องถิ่นรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลอดจนเกิดการสูญเสียพื้นที่นาไปเป็นทุ่งหญ้าว่างเปล่าเพื่อการเก็งกำไร

ข. ชุมชนเมืองริมน้ำดั้งเดิมเปลี่ยนไปเป็นชุมชนเมืองสมัยใหม่ตามเส้นทางคมนาคมทางบก ทำให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พื้นที่ชุมชนเมืองเดิมถูกละทิ้ง ขาดการดูแลรักษาและการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรและชีวิตเศรษฐกิจที่ดี

ค. พื้นที่ชนบทกลายเป็นชุมชนพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมืองซึ่งจะมีชีวิตเศรษฐกิจแปรผันตามปัจจัยภายนอกคือเงินลงทุนอุตสาหกรรมจากต่างประเทศที่จะก่อให้เกิดการจ้างงาน และกำลังซื้อในชุมชนศูนย์กลางใหม่นี้

ง. พื้นที่พักอาศัยในเมืองศูนย์กลางมีความหนาแน่นสูงขึ้น เนื่องจากการลงทุนสร้างที่พักให้คนงานและพนักงานโรงงานโดยเอกชน ทำให้เกิดความหนาแน่นแออัด ปัญหาน้ำเสียและขยะ ซึ่งส่งผลเสียต่อทั้งคนงานผู้อยู่อาศัย ชาวเมืองข้างเคียง และแหล่งน้ำสาธารณะ-แม่น้ำเจ้าพระยา

สรุปได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมที่แล้วมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงานในระดับภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากสังคมปลูกข้าวมาเป็นสังคมกรรมกรโรงงาน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กายภาพของชนบทชานเมืองและศูนย์กลางเมือง โดยมีผู้ที่ได้รับผลกระทบเป็นอย่างสูงคือชาวนา คนงาน และชาวเมือง พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจนมีความเปราะบางต่อการเอื้อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมคือพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมืองที่มีความหนาแน่นสูง ดังนั้นโอกาสของแผนพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตควรเป็นลักษณะของการประสานความต้องการทั้งปวง (integration) กล่าวคือ เป็นแผนสร้างสมดุลย์ในกิจกรรมและพื้นที่ชนบท-อุตสาหกรรม-และเมือง เพื่อคุณภาพชีวิตประชากรทุกคนในสิ่งแวดล้อมกายภาพและสังคมที่สร้างเสริมให้เกิดการพัฒนาคนและทรัพยากรอื่น ๆ.

บรรณานุกรม

เกียรติ จิวะกุล, และคณะ. (2542) รายงานการวิจัยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอุตสาหกรรมในพื้นที่
เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่อุตสาหกรรมหนาแน่น. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. (2535) เรือนไทย. สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ,
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (บรรณาธิการ) (2525) ลักษณะไทย. สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
กรุงเทพมหานคร.

ฉัตรชัย พงศประยูร. (2527) ภูมิศาสตร์เมือง. ไทยวัฒนาพานิช. กรุงเทพมหานคร.

ดุขฎิ ทายตะคุ. รายงานการสำรวจ ศึกษา ด้านผังเมืองและเศรษฐกิจชุมชน เพื่อประกอบการร่าง
แผนแม่บท ระยะที่ 2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์
พระนครศรีอยุธยา. เสนอต่อกรมศิลปากร 2542.

ดิเรกฤทธิ์ บัวเวช. รายงานการสำรวจ ศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อประกอบการร่างแผนแม่บท
ระยะที่ 2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.
เสนอต่อกรมศิลปากร 2542.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สรุปลงทุนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปรับปรุงจากฉบับตุลาคม
2537. ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. 2542.

----- สถิติข้อมูลพื้นฐานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พ.ศ. 2539.

ธิดา สาระยา. (2539) อารยธรรมไทย. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, กรุงเทพมหานคร.

นนุช นัยยุติ. การวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2540.

ประพันธ์ เสวตนันท์. (2520) เศรษฐศาสตร์ภูมิภาค. สำนักพิมพ์ดวงกมล, กรุงเทพมหานคร.

ศรีศักดิ์ วลลิโถม. (2527) กรุงศรีอยุธยาของเรา. ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, กรุงเทพมหานคร.

สมบุญ ศรีศิลป์ (แปล) E.F. Schumacher (เขียน). (2524) จิวแต่แจ้ว เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ.
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2541) รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร
รอบที่ 4 พฤศจิกายน 2541.

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2538) สมุดรายงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี 2538.
----- (2533) สัมมะโนประชากรและเคณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2533.
- สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541.
- อรรถัย อาจอ้า. (2538) 'บทวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง', วารสารนิเวศ
พัฒนา (Journal of Ecology Vol.22 No.2, May-August 1995).
- อรศิริ ปาณินท์. รายงานการสำรวจ ศึกษา พื้นที่อำเภอรอบนอกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อ
ประกอบการวางแผนแม่บท ระยะที่ 2. โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติ
ศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. เสนอต่กรมศิลปากร 2542.
- Aub-Lughod, Janet and Hay, Richard Jr. (Eds.) (1977) Third World Urbanization.
Maaroufa Press, Inc; Chicago.
- Burns, Edward Mcnal and Ralph, Phillip Lee. (1964) World Civilizations. Third Edition,
Volume 1. W.W. Norton & Co. Inc. New York.
- Dendrinios, Dimitrios. (1992) The Dynamics of Cities : Ecological Determinism, Dualism
and Chaos. Routledge, London.
- Dijkgraaf, Cor. (2541) 'The Collapse of the Real Estate Sector in Indonesia' เอกสารการ
สัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง The Economic Crisis : The Real Estate Market
and Urban Development. กรุงเทพมหานคร และพัทยา.
- Kindleberger, Charles, P. (1965) Economic Development, Second Edition. McGraw-Hill
Kogakusha Ltd, Tokyo.
- Northam, R.M. (1979) Urban Geography. Wiley, New York.
- Reissman, Leonard. (1966) The Urban Process : Cities in Industrial Societies. Collier-
Macmillan Limited, London.
- Schumacher, E.F. (1974) Small is beautiful : A Study of Economics as if People
Mattered. ABACUS, London.
- Tocquer, Gerard A. and Cudennec, Chan. (1998) Service Asia : How the Tigers Can
Keep Their Stripes. Prentice Hall, Singapore.
- World Bank. (1996) Social Indicators of Development 1996. John Hopkins University
Press, Baltimore and London.

ภาคผนวก ก.

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรม
แบบสังเคศการณ-เจงนับกกิจกรรมเศรษฐกิจ-สังคม

ชุมชน.....ผู้สำรวจ.....วัน/เดือน/ปี.....

กิจกรรม-การใช้ชั้นล่างของอาคาร	ประเภทอาคาร	ตึกแถว	อาคารเดี่ยว
1. กิจกรรมเศรษฐกิจ		HT HT //	HT ////
1.1 ร้านค้า			
- ร้านอาหาร-เครื่องดื่ม
- ร้านขายของชำ
- ตลาดสด
- ร้านเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า
- คลินิก
- ร้านขายแก๊สหุงต้ม
- ร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า
- ร้านวัสดุก่อสร้าง
- ร้านเฟอร์นิเจอร์
- ร้านหนังสือ, น.ส.พ.
- ร้านแว่นตา นาฬิกา
- ร้านเครื่องสังฆภัณฑ์
- ร้านถ่ายรูป ทำกรอบรูป
- ร้านเครื่องมือสื่อสาร คอมพิวเตอร์
- showroom ขายรถยนต์
- โรงแรม
- โรงภาพยนตร์ คาราโอเกะ
- ธนาคาร ตู้ATM
- อื่นๆ.....
-
1.2 โรงงาน
1.3 โกดัง
1.4 อยู่อาศัย
1.5 ปัด-วาง
1.6 อื่นๆ
2. กิจกรรมสังคม			
2.1 โรงเรียน
2.2 ไปรษณีย์
2.3 สถานีตำรวจ
2.4 ที่ว่าการเทศบาล
2.5 สถานีขนส่ง
2.6 ปั้มน้ำมัน
2.7 ที่จอดรถ
2.8 สถานีรถไฟ
2.9 อื่นๆ
2.10 อื่นๆ

ภาคผนวก ก.

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรม
แบบสอบถามสภาพการตั้งถิ่นฐานชุมชน

ชุมชน.....ผู้สำรวจ.....วัน/เดือน/ปี.....

1. ประวัติ-ความเป็นมาของชุมชน
อาคารนี้สร้างขึ้นเมื่อไร?.....
บนที่ดินของใคร?.....
มีประวัติ-ความเป็นมาของชุมชนอย่างไร?
.....
.....
.....

2. วิถีชีวิตกับการใช้สอยพื้นที่
การอยู่อาศัย อยู่ชั้นบนของตึกแถว
 อยู่ชั้นบนของอพาร์เมนต์
 อยู่หมู่บ้านจัดสรรบริเวณ.....

- การประกอบการค้า เปิดร้านค้าชั้นล่าง
ลูกค้าเป็นใคร ชาวเมืองโดยรอบ ลูกค้าต่างอำเภอ ลูกค้าต่างจังหวัด
 อื่นๆ.....

- สิ่งที่ต้องการให้ปรับปรุงมีอะไรบ้าง ทางเท้า ที่จอดรถ
 การเก็บขยะ
 การระบายน้ำ
 การเก็บขยะ
 อื่นๆ.....
.....

3. ความเป็นเจ้าของอาคารและที่ดิน เป็นเจ้าของ.....
 เช่า.....เดือนนละ.....
ราคาที่ดิน ตารางวาละ.....

4. สภาพการทำมาหากินเป็นอย่างไร?
 ทรงตัว
 ดีขึ้น
 แย่ลง

5. อยากให้มีการปรับปรุงด้านคุณภาพชีวิต-ความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง
.....
.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก ง.

คณะกรรมการวิจัย

ผู้วิจัยหลักและหัวหน้าโครงการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดุษฎี ทายตะคุ
ผู้วิจัยร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัยชนะ แสงสว่าง
ผู้ช่วยวิจัย	1. น.ส.ชนิษฐา ปานคง
	2. นายเมธินทร์ อังคทะวานิช
	3. นายวิทยาภรณ์ จรัสด้วง
	4. นายสรารุท ฉัตรเดชา
คณะสำรวจ	1. นายนาวิน ตันรัตน์ประทีป
	2. นายฐิติวัฒน์ นงนุช
	3. น.ส.พยุหาด มูลเมือง
	4. น.ส.วิมลรัตน์ กฤษณะเกรียงไกร
	5. น.ส.เอิบลาภ ศรีภิรมย์
	6. นายอุดม จิตตวงศ์
กราฟฟิค	น.ส.ปณิดา จิระภาณุวัฒน์
พิมพ์	นางกุลยา ชุ่มเกษร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย